

Współczesne oblicze prawa karnego prawa wykroczeń kryminologii i polityki kryminalnej

Księga jubileuszowa dedykowana
Profesor Violetcie Konarskiej-Wrzosek

Współczesne oblicze prawa karnego prawa wykroczeń kryminologii i polityki kryminalnej

Księga jubileuszowa dedykowana
Profesor Violetcie Konarskiej-Wrzosek

redakcja naukowa
Janusz Bojarski
Natalia Daśko
Jerzy Lachowski
Tomasz Oczkowski
Agata Ziółkowska

Publikacja dofinansowana przez Kujawsko-Pomorską Izbę Adwokacką w Toruniu
Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Recenzentka

Dr hab. Anna Golonka, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego

Wydawczyni

Monika Pawłowska

Redaktorka prowadząca

Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Projekt graficzny okładki

Wojtek Janikowski

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-612-9

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

ŻYCIORYS

PROFESOR VIOLETTY KONARSKIEJ-WRZOSEK

Prof. zw. dr hab. Violetta Konarska-Wrzosek urodziła się 15 października 1952 r. w Gdańsku. Jej Ojciec był ekonomistą, a Matka – prawnikiem. Jedyne brat Mirosław też był prawnikiem. Od urodzenia do 10. urodzin mieszkała w Warszawie, gdzie w 1959 r. rozpoczęła naukę w Szkole Podstawowej i Liceum Ogólnokształcącym nr XXXIV (obecnie im. Miguela de Cervantesa). Edukację szkolną ukończyła w 1971 r. już w Toruniu, a konkretnie w IV Liceum Ogólnokształcącym im. Tadeusza Kościuszki. W tym samym roku podjęła **studia prawnicze** na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, które z wynikiem bardzo dobrym **ukończyła w 1975 r., uzyskując tytuł zawodowy magistra prawa.**

Bezpośrednio po studiach, **w latach 1975–1977, odbyła dwuletnią, etatową aplikację sądową i zdała egzamin sędziowski z wynikiem bardzo dobrym (celującym).**

Pracę w charakterze asystenta w ówczesnym Zakładzie Prawa Karnego i Kryminologii na Wydziale Prawa i Administracji UMK w Toruniu, kierowanym przez prof. dr hab. Andrzeja Marka, **podjęła 1 października 1977 r.** W latach 1979–1983 przez łączny okres dwóch i pół roku korzystała z urlopów macierzyńskich i wychowawczych, sprawując opiekę nad dwójką swoich dzieci – Remigiuszem oraz Magdaleną.

Pracę doktorską pt. *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym* **obroniła 16 lutego 1988 r.** na Wydziale Prawa i Administracji UMK w Toruniu, otrzymawszy tytuł doktora nauk prawnych oraz nagrodę specjalną Prokuratora Generalnego w XXXI Konkursie „Państwa i Prawa” na najlepsze prace doktorskie i habilitacyjne. Od grudnia 1988 r. zatrudniona była w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii na Wydziale Prawa i Administracji UMK w Toruniu w charakterze adiunkta.

Kolejny stopień – doktora habilitowanego w zakresie prawa – prawa karnego **uzyskała 22 października 2002 r.** po pomyślnie zakończonym przewodzie habilitacyjnym, obejmującym m.in. ocenę rozprawy habilitacyjnej pt. *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, To-

ruń 2002 r., oraz kolokwium habilitacyjne. Uchwałę Rady Wydziału Prawa i Administracji UMK w Toruniu w tym przedmiocie zatwierdziła Centralna Komisja ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych.

Na **stanowisko profesora nadzwyczajnego UMK została powołana 1 października 2005 r. Tytuł naukowy profesora nauk prawnych uzyskała 11 czerwca 2015 r.**, co stanowiło podstawę do mianowania Jej z dniem 1 lutego 2016 r. na stanowisko profesora zwyczajnego w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii na Wydziale Prawa i Administracji UMK w Toruniu. **Od 1 stycznia 2011 r. do 30 września 2022 r. pełniła funkcję Kierownika Katedry**, przy czym od 1 marca 2018 r. była to już Katedra Prawa Karnego, która powstała z połączenia Katedry Prawa Karnego i Kryminologii oraz Katedry Prawa Karnego i Polityki Kryminalnej WPiA UMK w Toruniu.

Zainteresowania naukowe Profesor Violetty Konarskiej-Wrzosek są rozległe i dotyczą szeroko rozumianego prawa karnego materialnego, w tym prawa karnego powszechnego i skarbowego, prawa wykroczeń, postępowania w sprawach nieletnich, kryminologii oraz polityki kryminalnej. Ma to potwierdzenie w imponującym dorobku naukowym Profesor, który obejmuje ponad **210 publikacji naukowych** o charakterze: monograficznym, systemowym, komentarzowym, artykułowym, a nadto glosy do orzeczeń Sądu Najwyższego oraz ekspertyzy dotyczące projektów ustaw. Należy także wymienić cieszące się dużym powodzeniem podręczniki akademickie do nauki prawa karnego powszechnego i skarbowego oraz prawa wykroczeń (zob. wykaz zamieszczony w niniejszej Księdze).

O wysokiej pozycji oraz powszechnym uznaniu w środowisku polskiej nauki prawa karnego świadczy powierzenie Profesor opracowania zagadnień należących do obszaru Jej zainteresowań naukowych w pięciu tomach Systemu Prawa Karnego, w tomie: 3, 5, 6, 10 i 11 (wydanych w latach 2010–2018).

Profesor Violetta Konarska-Wrzosek jest również redaktorem i współautorem komentarza do Kodeksu karnego (cztery wydania), komentarza do nowej ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, a także współautorem komentarza do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (dwa wydania) oraz komentarza do Kodeksu karnego skarbowego (dwa wydania), które niezmiennie spotykają się z uznaniem praktyków prawa oraz środowiska naukowego.

Jako ceniony dydaktyk o ugruntowanej pozycji naukowej Profesor Violetta Konarska-Wrzosek przez wiele lat **współpracowała także z innymi ośrodkami naukowymi**. Należy tu wymienić: **Uniwersytet Łódzki** (lata 2015–2023); **Wyższą Szkołę Suwalsko-Mazurską w Suwałkach** (lata 2002–2009); **Wyższą Szkołę Humanistyczno-Ekonomiczną we Włocławku** (lata 2001–2013, obecnie to Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku), **Państwową Wyższą Szkołę Zawodową we Włocławku** (lata 2010–2016,

obecnie to Państwowa Akademia Nauk Stosowanych we Włocławku), **Uniwersytet Trzeciego Wieku we Włocławku** (2011 r. i 2015 r.) oraz **Bydgoską Szkołę Wyższą w Bydgoszczy** (lata 2007–2011).

W ramach działalności dydaktycznej realizowanej na macierzystym Uniwersytecie Profesor Violetta Konarska-Wrzosek prowadziła ciesząc się dużym zainteresowaniem wykłady z: prawa karnego powszechnego, prawa karnego skarbowego oraz podstaw prawa karnego i prawa wykroczeń; z przedmiotów fakultatywnych zaś wykłady z: postępowania w sprawach nieletnich, kryminologii, prawnokarnej ochrony urzędnika, prawnokarnej ochrony i odpowiedzialności funkcjonariuszy publicznych. W innych szkołach wyższych, z którymi współpracowała, wykładała również: kryminologię, politykę kryminalną oraz prawo celne, które pozostało w kręgu Jej zainteresowań z racji specjalizowania się w prawie karnym skarbowym. Profesor zawsze prowadziła zajęcia zarówno na studiach stacjonarnych, jak i niestacjonarnych na kierunku prawo oraz administracja, a w ostatnich kilku latach także na doradztwie podatkowym oraz na studiach podyplomowych prawa medycznego. Przez 3 lata wykładała również na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne na Wydziale Politologii i Stosunków Międzynarodowych UMK w Toruniu.

Imponującym osiągnięciem dydaktycznym jest również liczba wypromowanych absolwentów. Profesor Violetta Konarska-Wrzosek na przestrzeni lat wypromowała ogółem **555 licencjatów Administracji** (z czego: 159 w UMK, 178 w WSHE we Włocławku, 96 w WSSM w Suwałkach, 40 w BSW w Bydgoszczy i 82 w PWSZ we Włocławku); a także **653 magistrów na UMK** (w tym 352 magistrów prawa, 278 magistrów administracji i 23 magistrów doradztwa podatkowego). Wielu z nich odniosło sukcesy aplikacyjne i obecnie aktywnie działa w zawodach prawniczych lub piastuje wysokie stanowiska państwowe. Na uwagę zasługuje również fakt, że seminarzyści Profesor Violetty Konarskiej-Wrzosek wielokrotnie uzyskiwali nagrody w przeprowadzanym na Wydziale Prawa i Administracji UMK w Toruniu dorocznym konkursie na najlepsze prace maderskie.

Profesor Violetta Konarska-Wrzosek posiada także znaczący wkład w kształcenie młodej kardy naukowej. Jest promotorem 10 dysertacji doktorskich. Pełniła Ona również funkcję recenzenta w 23 przewodach doktorskich, 10 przewodach habilitacyjnych oraz 3 przewodach profesorskich.

W trakcie swojej pracy naukowej Profesor Violetta Konarska-Wrzosek uczestniczyła w ponad 140 konferencjach naukowych o charakterze zarówno krajowym, jak i międzynarodowym – często aktywnie, wygłaszając referaty lub zabierając głos w dyskusji.

Wyrazem wysokiej oceny profesjonalizmu i zaufania do Profesor Violetty Konarskiej-Wrzosek było wielokrotne powołanie Jej w skład komisji

dyscyplinarnych na szczeblu uniwersyteckim, jak i ogólnopolskim. Była **vice-Przewodniczącą Komisji Dyscyplinarnej dla Studentów UMK** (lata 1991–1993), a następnie **Rzecznikiem Dyscyplinarnym do Spraw Nauczycieli Akademickich w UMK** (lata 2008–2012 i 2012–2016). Natomiast w latach 2006–2008 pełniła funkcję **vice-Przewodniczącej Komisji Dyscyplinarnej działającej przy Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego**. Była również członkiem Komisji Dyscyplinarnej do Spraw Nauczycieli Akademickich przy Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego (lata 2017–2020), a obecnie jest **członkiem Komisji Dyscyplinarnej do Spraw Nauczycieli Akademickich przy Ministrze Nauki i Wychowania** (kadencja 2021–2024).

Oprócz działalności naukowo-dydaktycznej Profesor Violetta Konarska-Wrzosek wielokrotnie **aktywnie uczestniczyła w pracach i realizowaniu obowiązków na rzecz macierzystego Wydziału i Uniwersytetu**. Była: opiekunem roku, opiekunem domu studenckiego, opiekunem praktyk studenckich, sekretarzem oraz członkiem Komisji Rekrutacyjnych, kilkakrotnie osobą odpowiedzialną za organizację Dni Promocji Edukacyjnej, elektorem Kolegium Elektorów wybranym do wyborów Rektora UMK na kadencję 2008–2012, a także Przewodniczącą Wydziałowej Komisji Wyborczej na WPiA UMK w Toruniu w latach 2008–2012 i 2012–2016.

Profesor Violetta Konarska-Wrzosek **jest członkiem krajowych i międzynarodowych organizacji naukowych**. Należy tu wymienić: **Towarzystwo Naukowe Prawa Karnego z siedzibą w Warszawie** (do którego należy od 1983 r., pełniła w nim również funkcję: vice-Prezesa – lata 2002–2005, Przewodniczącej Komisji Rewizyjnej – lata 1999–2002 oraz członka Zarządu Głównego TNPK – lata 1996–1999 i od 2009 – nadal), **Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Profesora Stanisława Batawii z siedzibą w Warszawie** (od 1998 r.) oraz **Międzynarodowe Stowarzyszenie Prawa Karnego (AIDP) – Sekcja Polska** (od 2000 r.).

Uznanie, jakim cieszy się Profesor Violetta Konarska-Wrzosek w środowisku naukowym, nie tylko z powodu szerokiej wiedzy, lecz także z uwagi na Jej wyjątkowy obiektywizm i rzetelność, przyczyniło się do nawiązania z Nią współpracy przez redakcje polskich czasopism naukowych. Profesor od 2005 r. była członkiem Komitetu Redakcyjnego „Przeglądu Prawa Karnego”, pełniła funkcję członka Rady Redakcyjnej „Studia Iuridica Toruniensia” (lata 2008–2012 i 2012–2016). Obecnie jest także stałym recenzentem w „Acta Iuris Stetinensis”, wydawanym przez Uniwersytet Szczeciński, „Ius Novum”, wydawanym przez Uczelnię Łazarzskiego w Warszawie, „Problemów Prawa Karnego”, wydawanych przez UŚ w Katowicach oraz „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”, wydawanego przez UAM w Poznaniu. Jest również powoływana

na recenzenta *ad hoc* przez redakcje prawniczych czasopism naukowych wydawanych w różnych ośrodkach akademickich.

Szczególłą uwagę należy zwrócić na aktywność Profesor Violetty Konarskiej-Wrzosek na płaszczyźnie tworzenia i nowelizowania szeroko rozumianego prawa karnego. **Brała Ona udział w pracach Biura Analiz Sejmowych** (ekspertyza do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. – druk sejm. nr 1214) oraz **Prezydenckiej Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego** (2005 r. – opinia do projektu Kodeksu nieletnich przygotowana przez zespół pod przewodnictwem prof. dr hab. A. Gaberle; 2010 r. – udział w posiedzeniu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego w charakterze referenta projektu zmian w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. oraz związanymi z nimi zmianami w zakresie wieku odpowiedzialności karnej w Kodeksie karnym, Kodeksie karnym skarbowym i Kodeksie wykroczeń, przygotowanym przez zespół pod Jej kierownictwem). Wskazać również należy, że Profesor Violetta Konarska-Wrzosek została **powołana w 2009 r. przez Ministra Sprawiedliwości na Przewodniczącą Zespołu do Przeprowadzenia Analizy Dotychczasowych oraz Wypracowania Nowych Modelowych Rozwiązań Prawnych w zakresie Problematyki Nieletnich**, który przygotował m.in. dużą nowelizację ustawodawstwa dotyczącego nieletnich, uchwaloną 30.08.2013 r. (Dz.U. poz. 1165). Funkcję tę pełniła do 2015 r.

Podkreślić także trzeba, że Profesor Violetta Konarska-Wrzosek, łącząc wiedzę teoretyczną z zakresu szeroko rozumianego prawa karnego z praktyką prawniczą, **aktywnie uczestniczyła w działalności szkoleniowej**. W charakterze wykładowcy brała udział w licznych szkoleniach dla sędziów i prokuratorów organizowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Kilkukrotnie była również **członkiem Państwowej Komisji Egzaminacyjnej** powołanej do przeprowadzenia naboru na aplikację sądową, radcowską oraz adwokacką (lata: 2003–2005, 2007, 2013, 2014, 2021 i 2022), a także **członkiem Państwowej Komisji Egzaminacyjnej** powołanej do przeprowadzenia egzaminu radcowskiego.

Wyrazem uznania dla Profesor Violetty Konarskiej-Wrzosek i Jej prestiżu było zaproszenie Jej do grupy ekspertów przez **Rzecznika Praw Dziecka** (lata 2014–2018), była także kilkakrotnie zapraszana w charakterze gościa na kameralne konferencje organizowane **przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego** (konferencja nt.: *Podstawy odpowiedzialności karnej* – 29 czerwca 2011 r., Warszawa; konferencja nt.: *Kary, środki karne i kara łączna w Kodeksie karnym* – 15–16 listopada 2011 r., Popowo) oraz przez **Biuro Analiz Sejmowych, Komisję Nadzwyczajną ds. Zmian w Kodyfikacjach, Komisję Sprawiedliwości i Praw Człowieka oraz Europejski Ośrodek Studiów Penologicznych IPSiR UW** (konferencja nt.: *Polityczność*

przestępstwa oraz *Prawo karne jako instrument marketingu politycznego* – 12 maja 2011 r.), na których dzieliła się swoimi spostrzeżeniami i propozycjami *de lege ferenda*, zabierając głos w dyskusji.

Do innych znaczących obowiązków pełnionych przez Profesor Violetę Konarską-Wrzosek poza UMK należy także zaliczyć wieloletnią współpracę z **Miejskim Ośrodkiem Edukacji i Profilaktyki Uzależnień w Toruniu** (lata 2006–2011). Profesor w ramach projektu *Błękitna Koalicja* prowadziła cykl wykładów pt. *Prawnokarna ochrona dziecka pokrzywdzonego w rodzinie i w środowisku zewnętrznym*, których uczestnikami byli: policjanci, społeczni kuratorzy sądowi, szkolni pedagodzy, lekarze, pielęgniarki szkolne oraz rodziny zastępcze. Ponadto była Ona prelegentem na I-szym i II-gim Regionalnym Forum współorganizowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego (nt.: *Alkohol, przemoc – społeczne przyzwolenie czy niemoc?* – 18 czerwca 2008 r. i *Alkohol, przemoc – tajemnice naszych dzieci* – 28–29 maja 2009 r.).

Profesor Violetta Konarska-Wrzosek aktywnie **współpracowała** również z **Aresztem Śledczym w Toruniu**, szkoląc jego wychowawców (szkolenie nt. *Uświadamianie sprawców przemocy w rodzinie o prawnokarnych konsekwencjach jej stosowania* – 2011 r.) oraz współorganizując z Urzędem Marszałkowskim w Toruniu konferencję pt. *Co robić ze sprawcami przemocy?* (konferencja w Suchoj – 3–4 kwietnia 2003 r.), na której wygłosiła również wykład ekspercki.

Za znaczący wkład w rozwój nauki, osiągnięcia w dziedzinie dydaktyczno-wychowawczej oraz działalność *pro publico bono* na rzecz środowiska akademickiego Profesor Violetta Konarska-Wrzosek została **uhonorowana Medalem Komisji Edukacji Narodowej** (2008 r.). Była również **wielokrotnie nagradzana i wyróżniana przez Rektora UMK za osiągnięcia w działalności naukowo-badawczej** (nagrody indywidualne: III stopnia 1988 r. i 2014 r., I stopnia 2003 r.; nagroda zespołowa: III stopnia 2013 r.; wyróżnienie indywidualne 2006 r., wyróżnienia zbiorowe: 2019 r. i 2021 r.).

Profesor Violetta Konarska-Wrzosek świetnie godziła aktywność zawodową i społeczną z życiem rodzinnym. Z mężem mgr. Mirosławem Wrzosem (specjalistą II stopnia z zakresu rehabilitacji ruchowej) szczęśliwie spędziła 49 lat. Dzieci zostały prawnikami praktykami. Syn dr n. pr. Remigiusz Wrzosek jest adwokatem, córka mgr Magdalena Wrzosek jest radcą prawnym. Wnuki to trzech chłopców: Maksymilian (ur. 2013 r.), Mikołaj (ur. 2017 r.) i Wiktor (ur. 2020 r.) oraz jedna dziewczynka Anastazja (ur. 2022 r.).

Opracowała dr Agata Ziółkowska

WYKAZ PUBLIKACJI
PROFESOR VIOLETY KONARSKIEJ-WRZOSEK

I. Monografie

1. *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999
2. *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002
3. *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013
4. *Instytucja przypadku w polskim prawie karnym*, Warszawa 2020 [wraz z J. Lachowskim]
5. *Outline of Polish criminal law*, Toruń 2023 [wraz z J. Lachowskim, A. Ziółkowską]

II. Komentarze

1. *Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2011
2. *Dzieciobójstwo* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2011
3. *Nieudzielenie pomocy* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2011
4. *Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 1, Warszawa 2015
5. *Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 2, Warszawa 2015
6. *Dzieciobójstwo* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 1, Warszawa 2015
7. *Dzieciobójstwo* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 2, Warszawa 2015
8. *Nieudzielenie pomocy* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 1, Warszawa 2015
9. *Nieudzielenie pomocy* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 2, Warszawa 2015
10. *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015 [wraz z P. Góreckim]
11. *Formy popełnienia przestępstwa* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2016

12. *Kary* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2016
13. *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2016
14. *Odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2016
15. *Stosunek do ustaw szczególnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2016
16. *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu: art. 148, 150–161* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2016
17. *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2016
18. *Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2017
19. *Nieudzielenie pomocy* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2017
20. *Dzieciobójstwo* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2017
21. *Wprowadzenie do ustawy* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2018
22. *Przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe. Część ogólna. Przepisy wstępne* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2018
23. *Przestępstwa skarbowe* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2018
24. *Postępowanie wykonawcze w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2018
25. *Wykonywanie kar* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2018
26. *Wykonywanie środków karnych* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2018
27. *Formy popełnienia przestępstwa* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018
28. *Kary* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018
29. *Przepadek i środki kompensacyjne art. 44a–45a* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018
30. *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018
31. *Odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018

32. *Stosunek do ustaw szczególnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018
33. *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu: art. 148, 150–161* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018
34. *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018
35. *Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2018
36. *Dzieciobójstwo* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2018
37. *Nieudzielenie pomocy* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2018
38. *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2019 [wraz z P. Góreckim]
39. *Formy popełnienia przestępstwa* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020
40. *Kary* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020
41. *Przepadek i środki kompensacyjne art. 44a–45a* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020
42. *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020
43. *Odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020
44. *Stosunek do ustaw szczególnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020
45. *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu: art. 148, 150–161* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020
46. *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020
47. *Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2020
48. *Dzieciobójstwo* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2020
49. *Nieudzielenie pomocy* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2020
50. *Wprowadzenie do ustawy* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2021
51. *Postępowanie* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2021
52. *Przepisy wstępne* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2021

53. *Przestępstwa skarbowe* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2021
54. *Wykonywanie kar* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2021
55. *Wykonywanie środków karnych* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2021
56. *Zakres obowiązywania* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2021
57. *Formy popełnienia przestępstwa* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX 2023
58. *Kary* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX 2023
59. *Przepadek i środki kompensacyjne art. 44a–45a* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX 2023
60. *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX 2023
61. *Odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX 2023
62. *Stosunek do ustaw szczególnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX 2023
63. *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu: art. 148, 150–161* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX 2023
64. *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX 2023
65. *Formy popełnienia przestępstwa* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
66. *Kary* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
67. *Przepadek i środki kompensacyjne art. 44a–45a* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
68. *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
69. *Odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
70. *Stosunek do ustaw szczególnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
71. *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu: art. 148, 150–161* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
72. *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
73. *Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2023

74. *Dzieciobójstwo* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2023
75. *Nieudzielenie pomocy* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2023
76. *Wstęp. Preambuła. Przepisy ogólne. Środki przeciwdziałania demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych* [w:] *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
77. *Środki tymczasowe i zatrzymanie* [w:] *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
78. *Postępowanie wykonawcze. Przepisy ogólne – art. 87–96* [w:] *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
79. *Wykonywanie środków wychowawczych. Przepisy ogólne* [w:] *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
80. *Umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej* [w:] *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023
81. *Przepisy przejściowe i dostosowujące* [w:] *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023

III. System Prawa Karnego

1. *Pozbawienie lub ograniczenie praw rodzicielskich lub opiekuńczych* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 6, *Kary i środki karne, poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010
2. *Przestępstwo znęcania się* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2012
3. *Rozpijanie małoletniego* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2012
4. *Porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2012
5. *Urowadzenie lub zatrzymanie osoby małoletniej lub nieporadnej* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2012
6. *Odpowiedzialność / nieodpowiedzialność nieletnich* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2013
7. *Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zdrowiu* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 11, *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, *System prawa karnego*, red. M. Bojarski, Warszawa 2014

8. *Szczególne dyrektywy sądowego wymiaru kary* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 5, *Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2015
9. *Pozbawienie lub ograniczenie praw rodzicielskich lub opiekuńczych* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 6, *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, Warszawa 2016
10. *Wprowadzenie* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2016
11. *Przestępstwo znęcania się* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2016
12. *Rozpijanie małoletniego* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2016
13. *Porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2016
14. *Uprorowadzenie lub zatrzymanie osoby małoletniej lub nieporadnej* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2016
15. *Komercyjne organizowanie adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 10, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, red. J. Warylewski, Warszawa 2016
16. *Odpowiedzialność / nieodpowiedzialność nieletnich* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 3, *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2017
17. *Szczególne dyrektywy sądowego wymiaru kary* [w:] *System Prawa Karnego*, t. 5, *Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2017
18. *Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zdrowiu* [w:] *System prawa karnego*, t. 11, *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, red. M. Bojarski, Warszawa 2018

IV. Podręczniki

1. *Prawo karne skarbowe. Zagadnienia materialnoprawne i wykonawcze*, Toruń 2005 [wraz z T. Oczkowskim]
2. *Prawo i postępowanie karne skarbowe*, Warszawa 2010 [wraz z J. Skorupką i T. Oczkowskim]
3. *Podstawy prawa karnego i prawa wykroczeń*, Toruń 2012 [wraz z A. Markiem i T. Oczkowskim]
4. *Prawo i postępowanie karne skarbowe*, Warszawa 2013 [wraz z J. Skorupką i T. Oczkowskim]
5. *Podstawy prawa karnego i prawa wykroczeń*, Toruń 2013 [wraz z A. Markiem i T. Oczkowskim]

6. *Prawo karne*, Warszawa 2016 [wraz z A. Markiem]
7. *Prawo karne*, Warszawa 2019 [wraz z A. Markiem]

V. Artykuły naukowe w językach obcych

1. *Proposals of the new model legal solution within juvenile proceedings in Poland* [w:] *Juvenile proceedings – today and tomorrow*, red. P. Kobes, Hamburg 2015
2. *Legislative changes regarding directives on sentencing*, „*Ius Novum*” 2016/10(2)
3. *Invoice-related crimes: their significance, legal classification and place in the system of Polish criminal law*, „*Ius Novum*” 2017/11(2)
4. *Non-custodial penalties laid down by statute and determined by court in the light of the amendment of Criminal Code of 13 June 2019*, „*Ius Novum*” 2020/14(2)

VI. Artykuły naukowe w czasopismach i pracach zbiorowych

1. *Zwalczanie pasożytnictwa społecznego a prawo karne* [w:] *Materiały I Bydgoskiego Sympozjum na temat alkoholizmu i pasożytnictwa społecznego*, Bydgoszcz 1979
2. *Ochrona dziecka przed patologią społeczną na tle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich* [w:] *Prawne i pedagogiczne aspekty ochrony dziecka przed patologią społeczną*, Katowice 1986
3. *Środki prawne umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich (uwagi na tle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich)*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo*” 1988/26
4. *Zjawisko demoralizacji i przestępczości nieletnich w świetle danych statystycznych*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo*” 1996(36)
5. *Uwagi o przestępstwie pozostawienia człowieka w położeniu grożącym niebezpieczeństwem*, *Państwo i Prawo* 1997/52(3)
6. *Ochrona nieletnich przed demoralizacją i przestępczością w ujęciu ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, *Państwo i Prawo* 1999/54(5)
7. *Czyny zagrożone odpowiedzialnością karną* [w:] *Spółka akcyjna w praktyce*. red. Z. Gordon, Warszawa 1999
8. *Odpowiedzialność karna związana z działalnością spółki akcyjnej*, rozdział 15 [w:] *Spółka akcyjna w praktyce*, red. Z. Gordon, Warszawa 1999
9. *Odpowiedzialność karna związana z działalnością spółki akcyjnej*, rozdział 15 pkt 2 [w:] *Spółka akcyjna w praktyce*, red. Z. Gordon, Warszawa 1999
10. *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary* [w:] *Spółka akcyjna w praktyce*, red. Z. Gordon, Warszawa 1999
11. *Ogólne zasady odpowiedzialności karnej* [w:] *Spółka akcyjna w praktyce*, red. Z. Gordon, Warszawa 1999

12. *Typy przestępstw spenalizowane w ustawie z 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej* [w:] *Spółka akcyjna w praktyce*, red. Z. Gordon, Warszawa 1999
13. *Typy przestępstw spenalizowane w ustawie z 29 sierpnia 1997 r. prawo bankowe* [w:] *Spółka akcyjna w praktyce*, red. Z. Gordon, Warszawa 1999
14. *Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2000/10(4)
15. *Prawnokarne środki walki z przestępczością zawodową i zorganizowaną przewidziane w kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2000/3
16. *Prawnokarne instrumenty walki z przestępczością zawodową i zorganizowaną przewidziane w kodeksie karnym skarbowym*, „Prokuratura i Prawo” 2000/4
17. *W kwestii zaliczenia faktycznego pozbawienia wolności na poczet orzeczonej kary*, „Przegląd Sądowy” 2000/9
18. *Prawnokarna ochrona początków życia ludzkiego* [w:] *Prawne problemy ludzkiej prokreacji*, red. W. Lang, Toruń 2000
19. *Nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Zakres, charakterystyka i ocena wprowadzonych zmian*, „Przegląd Prawa Karnego” 2001/21
20. *Projektowane zmiany w prawie karnym w zakresie kary grzywny i dyrektyw jej wymiaru*, „Państwo i Prawo” 2001/5
21. *System postępowania z nieletnimi po nowelizacji* [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 2001
22. *Regulacje prawne dotyczące fizycznego karcenia dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2003/3
23. *Kwalifikacje prawne czynów sprawców domowej przemocy* [w:] *Co robić ze sprawcami przemocy? Karać? Leczyć? Edukować? Materiały z konferencji naukowej z 3–4 kwietnia 2003 w Suchej*, red. V. Kwiatkowska-Darul, H. Lewandowska-Opala, Toruń 2003
24. *Polski system postępowania z nieletnimi*, „Zeszyty Naukowe WSHE we Włocławku. Seria D Nauki Administracyjno-Prawne” 2004/14(3)
25. *Sprawstwo w prawie karnym skarbowym*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Suwalsko-Mazurskiej w Suwałkach” 2004/5(10)
26. *Racjonalność i sprawiedliwość karania w świetle unormowań kodeksu karnego z 1997 r.* [w:] *Doctrina multiplex veritas una. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Mariuszowi Kulickiemu*, red. A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004
27. *Rozważania de lege ferenda w kwestii wieku odpowiedzialności karnej i systemu postępowania z nieletnimi* [w:] *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani profesor Genowefie Rejman z okazji siedemdziesiątych urodzin*, red. L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska, Warszawa 2005
28. *Odpowiedzialność karna komornika sądowego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2006/12

29. *Prawny zakaz stosowania kar fizycznych wobec dzieci. Regulacje krajów europejskich i stan prawny obowiązujący w Polsce*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2008/2
30. *Problem potrzeby i celowości zmiany zasad odpowiedzialności i postępowania z nieletnimi*, „Archiwum Kryminologii” 2008/29–30
31. *Projekt prawa nieletnich. Ocena proponowanych rozwiązań* [w:] *Reforma prawa karnego. Propozycje i komentarze. Księga pamiątkowa prof. Barbary Kunickiej-Michalskiej*, red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak, J. Skupiński, Warszawa 2008
32. *Typy reakcji na naganne zachowania nieletnich przewidziane w projektowanym prawie nieletnich* [w:] *Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski i in., Lublin 2008
33. *Prawny zakaz stosowania kar fizycznych wobec dzieci. Regulacje krajów europejskich i stan prawny obowiązujący w Polsce*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2009/3
34. *Modyfikacje w zakresie ustawowych zagrożeń karnych przewidziane w ramach zwykłego sądowego wymiaru kary* [w:] *Nadzwyczajny wymiar kary. Materiały V Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2009
35. *Projektowane prawo nieletnich w świetle standardów międzynarodowych* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci profesora Jana Białocerkiewicza, t. 1*, red. T. Jasudowicz, M. Balcerzak, Toruń 2009
36. *Przedmiot ochrony przy typie przestępstwa kazirodstwa* [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009
37. *Uniwersalizm regulacji kodeksu karnego wykonawczego oraz niedostateczna uniwersalność rozwiązań w zakresie możliwości odpracowania grzywny* [w:] *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, red. S. Lelental, B. Szczygieł, Białystok 2009
38. *Wykroczenie a przestępstwo w prawie polskim* [w:] *Rozwój nauk penalnych w sześćdziesięcioleciu Wydziału Prawa i Administracji UMCS*, red. T. Bojarski i in., Lublin 2009
39. *Czy utrzymywać kryteria nazwowo-parametryczne rozwarstwiania czynów karnych skarbowych w kodeksie karnym skarbowym* [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010
40. *Popelnienie czynu karnego w nieletności a możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej i jej czasowe ograniczenia* [w:] *Czas i jego znaczenie w prawie karnym. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Prawa Karnego Materialnego i Wykonawczego oraz Psychiatrii Sądowej*, Gdańsk 2010

41. *Projektowane zmiany w zakresie postępowania z nieletnimi w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2011/66(4)
42. *Kodeks karny a Kodeks karny skarbowy: zbieżności i różnice skłaniające do refleksji nad zasadnością utrzymywania odrębnych kodyfikacji* [w:] *Problem spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji*, materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Karnego, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011
43. *Zasada nieodpowiedzialności karnej nieletnich i wyjątki od niej w świetle dotychczasowych regulacji i projektowanych zmian* [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Flieger, Lublin 2011
44. *Pilna potrzeba kryminalizacji demoralizacji małoletnich w procesie ich wychowania* [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. 1, red. A. Adamski, Toruń 2012
45. *Prawno-naturalne podstawy swoistej filozofii karania w polskim prawie karnym skarbowym* [w:] *Nam hoc natura aequum est... Księga jubileuszowa ku czci Profesora Janusza Justyńskiego w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Małdeja, Toruń 2012
46. *Propozycje zmian katalogu kar w Kodeksie karnym z 1997 r. w zakresie kar pozbawienia wolności oraz dolegliwości związanych z niektórymi rodzajami kar wolnościowych* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012
47. *Postępowanie z nieletnimi w Polsce. Ocena obowiązujących rozwiązań materialnoprawnych i kierunki ewentualnych zmian*, „Probacja” 2013/1
48. *W kwestii nowego kształtu kary ograniczenia wolności* [w:] *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa Profesora Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013
49. *Zakład poprawczy czy zakład karny dla nieletnich?* [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełaczna, P. Wiktorska, Warszawa 2013
50. *Nowo przyjęte kryteria przepoławiania czynów zabronionych skierowanych przeciwko mieniu na przestępstwa oraz wykroczenia i ich materialnoprawne oraz procesowe konsekwencje*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2014/13
51. *Propozycje nowych modelowych rozwiązań w zakresie postępowania z nieletnimi w Polsce* [w:] *Aksjologia postępowania w sprawach nieletnich. Obecny stan prawny i perspektywy zmian*, red. P. Kobes, Legnica 2014

52. *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w systemie polskiego prawa karnego i dyrektywy ich orzekania de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, red. W. Zalewski, Gdańsk 2015
53. *Nowe przepisy intertemporalne. Wątpliwości i trudności w ich praktycznym stosowaniu* [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Sienkiewicz*, red. M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Łucarz, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2015/3654
54. *Ustawowe przesłanki stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary po nowelizacji kodeksu karnego* [w:] *Warunkowe zawieszenie wykonania kary w założeniach nowej polityki karnej*, red. A. Adamski, M. Berent, M. Leśniak, Warszawa 2016
55. *Zmiany legislacyjne wpływające destabilizująco na stan prawny dotyczących tak zwanych czynów przepołowionych i kreujące stany nierówności wobec prawa sprawców takich samych czynów zabronionych* [w:] *Na styku prawa karnego i prawa o wykroczeniach. Zagadnienia materialnoprawne oraz procesowe. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Markowi Bojarskiemu*, t. 1, J. Sawicki, K. Łucarz, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2016/3710
56. *Zwyczajny i nadzwyczajnie złagodzony wymiar kary w świetle kodeksu karnego po nowelizacji z 20 lutego 2015 roku*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017/43
57. *Prawo a dziecko*, „Social studies. Theory and Practice” 2018/5(2)
58. *Gradacja zagrożeń karnych i dyrektyw wymiaru kar ze względu na ciężar gatunkowy przestępstwa* [w:] *Współczesne przekształcenia sankcji karnych. Zagadnienia teorii, wykładni i praktyki stosowania*, red. P. Góralski, A. Muszyńska, Warszawa 2018
59. *Przestępstwa i wykroczenia związane ze zgłoszeniem do ubezpieczeń społecznych (relacja między art. 98 u.s.u.s. a przepisami KK)* [w:] *Przestępstwa i wykroczenia na szkodę Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Wybrane zagadnienia*, red. J. Lachowski, Toruń 2018
60. *Rozwiązania de lege lata i de lege ferenda dotyczące ustawowego i sądowego wymiaru kary* [w:] *O stabilność kodeksu karnego w świetle realiów. Księga jubileuszowa prof. zw. dra. hab. Stanisława Hoca*, t. 1, red. D. Mucha, Opole 2018
61. *Karnoprawne aspekty nienależnych świadczeń z ubezpieczeń społecznych* [w:] *Ubezpieczenia społeczne a nadużycie prawa*, red. A. Napiórkowska, B. Rutkowska, Toruń 2019
62. *Racjonalna sankcja karna na czyny zabronione w systemie prawa – próba systemowej odpowiedzi* [w:] *Racjonalna sankcja karna w systemie prawa*, red. P. Góralski, A. Muszyńska, Warszawa 2019

63. *Tendencje w zakresie przestępczości i demoralizacji nieletnich oraz reakcji na ich naganne zachowania w świetle danych statystycznych [w:] Po co nam kryminologia? Księga jubileuszowa Profesora Ireny Rzeplińskiej*, red. W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska, K. Buczkowski, Warszawa 2019
64. *Ogólne założenia reformy prawa karnego przeprowadzonej ustawą z dnia 13 czerwca 2019 r. i ich normatywna realizacja w części ogólnej Kodeksu karnego wraz z próbą oceny [w:] Reforma prawa karnego w latach 2015–2019*, red. P. Góralski, Warszawa 2020
65. *Zaostrzanie prawa wobec sprawców nieletnich w dobie spadku przestępczości [w:] Pro dignitate legis et maiestate iustitiae. Księga jubileuszowa z okazji 70. Rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, red. A. Liszewska, J. Kulesza, Łódź 2020
66. *Kodeksowe ograniczenia uprawnień procesowych Żandarmerii Wojskowej wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, „Studia Iuridica Toruniensia” 2021/29 [wraz z A. Ziółkowską]*
67. *Nadzwyczajne obostrzenie kary w świetle uregulowań kodeksowych oraz propozycja ich zmiany [w:] Prawo karne na rozdrożu. Współczesne tendencje i kierunki zmian*, red. P. Góralski, Warszawa 2021
68. *Prawnokarne mechanizmy zabezpieczające prawidłowy łańcuch dystrybucji leków, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2022/75(3) [wraz z W. Baran-Rybczyńską]*
69. *Współdziałanie przestępne a popełnienie przestępstwa w ramach zorganizowanych struktur przestępczych [w:] Przeciwdziałanie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej oraz recydywistycznej*, red. P. Góralski, Warszawa 2022
70. *Kontratyp wychowawczego oddziaływania na małoletnich (w tym ich karcenia): kwestia podstaw prawnych, przedmiotowego zakresu i podmiotowego upoważnienia do korzystania z tego prawa [w:] Zbrodnia i kara: refleksje o przeszłości, teraźniejszości i przyszłości prawa karnego. Księga upamiętniająca Profesora Jarosława Warylewskiego*, red. W. Zalewski, Gdańsk 2022
71. *System postępowania z nieletnimi w świetle materialnoprawnych przepisów ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z 9.06.2022 r. [w:] O wolność i prawo. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Rzeplińskiemu*, red. B. Błońska i in., Warszawa 2022
72. *System kar i środków karnych w Kodeksie karnym skarbowym [w:] Współczesne problemy karania i zaniechania karania za przestępstwa skarbowe*, red. H. Paluszkiwicz, S. Kowalski, Warszawa 2023
73. *Kryminalizacja zachowań a możliwości dowodowe [w:] Piękno kryminalistyki. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Wójcikiewicza*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, R. Krawczyk, D. Wilk, Toruń 2023

VII. Głosy do orzeczeń Sądu Najwyższego

1. *Glosa do postanowienia SN – Izba karna z 24.06.1978 r., Z 14/78, „Nowe Prawo” 1979/35(9) [wraz z A. Marek]*
2. *Przedawnienie karalności przestępstwa skarbowego polegającego na uszczupleniu lub narażeniu na uszczuplenie należności publicznoprawnej: glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba karna z dnia 6 maja 2021 r., III KK 349/20, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2022/66(3)*

VIII. Redakcja prac naukowych

1. *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi, red. V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010*
2. *Redakcja: Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2016 [autorzy: V. Konarska-Wrzosek, A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski, I. Zgoliński, A. Ziółkowska]*
3. *Redakcja: Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2018 [autorzy: V. Konarska-Wrzosek, A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski, I. Zgoliński, A. Ziółkowska]*
4. *Redakcja: Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2020 [autorzy: V. Konarska-Wrzosek, A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski, I. Zgoliński, A. Ziółkowska]*
5. *Redakcja: Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2023 LEX [autorzy: V. Konarska-Wrzosek, A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski, I. Zgoliński, A. Ziółkowska]*

IX. Inne publikacje naukowe

1. *Sprawozdanie z posiedzenia Towarzystwa Naukowego Prawa Karnego poświęconego przestępczości zorganizowanej, „Przegląd Prawa Karnego” 1993/8*
2. *Informacje o działalności Towarzystwa Naukowego Prawa Karnego, „Przegląd Prawa Karnego” 1993/8*
3. *Głos w dyskusji [w:] Konferencja naukowa z 10 lutego 2003 r. pt. „Nowelizacja kodeksu karnego” Czy trzeba zmieniać kodeks karny, red. A. Kaniewska, Warszawa 2003*
4. *Artykuł recenzyjny: Co robić ze sprawcami przemocy? Karać? Leczyć? Edukować? Materiały z konferencji naukowej z 3–4 kwietnia 2003 w Suchej, Kwiatkowska-Darul V., Lewandowska-Opala H. (red.), Toruń 2003, „Przegląd Węziennictwa Polskiego” 2004/43*
5. *Głosy w dyskusji [w:] Konferencja naukowa z 13 maja 2004 r. pt. „Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwo skutkowe”, red. J. Majewski, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2004/4(4)*

6. Głos w dyskusji [w:] *Represyjność polskiego prawa karnego. Materiały Zjazdu Katedr Prawa karnego* (26-29 września 2006 r., Gniezno), red. A.J. Szwarc, Poznań 2008
7. Głos w dyskusji [w:] *Nadzwyczajny wymiar kary. Materiały V Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2009
8. *Problem spójności. Ogólnopolski Zjazd Katedr Prawa Karnego – w Toruniu*, „Głos Uczelni: pismo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika” 2010/19(10)
9. Głos w dyskusji [w:] *Okoliczności wyłączające winę. Materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski J., Toruń 2010
10. Głos w dyskusji [w:] *Konferencja z 29 czerwca 2011 r. w Warszawie pt. „Podstawy odpowiedzialności karnej”*, organizator: Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego przy Ministerstwie Sprawiedliwości, Warszawa 2011
11. Głos w dyskusji [w:] *Konferencja z 15-16 listopada 2011 r. w Popowie pt. „Kary, środki karne i kara łączy w Kodeksie Karnym”*, organizator: Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego przy Ministerstwie Sprawiedliwości, Warszawa 2011
12. Głos w dyskusji [w:] *Konferencja z 12 maja 2011 r. w Warszawie pt. „Polityczność przestępstwa. Prawo karne jako instrument marketingu politycznego”*, red. P. Zieliński, Warszawa 2011
13. Głos w dyskusji [w:] *Konferencja z 20–22 września 2010 r. w Toruniu pt. „Problem spójności prawa karnego z perspektywy jego nowelizacji”*. *Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Karnego*, red. A. Marek, T. Oczkowski, Warszawa 2011
14. Głos w dyskusji [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Flieger, Lublin 2011
15. *Andrzej Marek (1940–2012)*, „Państwo i Prawo” 2012/67(6)
16. Głos w dyskusji [w:] *Profesor Marian Cieślak. Osoba, dzieło, kontynuacje*, red. W. Cieślak, S. Steinborn, Warszawa 2013
17. Głos w dyskusji [w:] *Dyrektywy sądowego wymiaru kary. Pokłosie X Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Warszawa 2014
18. Głos w dyskusji [w:] *Kary i inne środki reakcji na czyn zabroniony w świetle noweli do Kodeksu Karnego z 20 lutego 2015 r. Pokłosie XII Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Warszawa 2016
19. *Zapis debaty eksperckiej „Podstawowe problemy i przyszłość prawa wykroczeń”* [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 2, red. P. Daniluk, Warszawa 2020

X. Promowane prace doktorskie

1. 2006 r. – P. Kobes, *Prawny system przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich*
2. 2010 r. – I. Zgoliński, *Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w prawie karnym skarbowym*
3. 2013 r. – P. Brózek, *Oboowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w polskim prawie karnym*
4. 2014 r. – F. Nalikowski, *Uchylenie się od opodatkowania i inne typy zachowań nagannych narażające podatki na uszczuplenie w polskim prawie karnym skarbowym*
5. 2015 r. – W. Król-Dybowska, *Wpływ motywacji na odpowiedzialność karną za zabójstwo*
6. 2015 r. – A. Ziółkowska, *Środki karne zakazujące określonej aktywności w polskim prawie karnym*
7. 2016 r. – J. Murszewski, *Prawnokarna ochrona praw osób wykonujących pracę zarobkową w zakresie bhp*
8. 2018 r. – A. Woźniak, *Redukcja odpowiedzialności w ramach zwyczajnego wymiaru kary w polskim prawie karnym*
9. 2019 r. – J. Kanarek, *Idealny zbieg czynów zabronionych w prawie karnym skarbowym*
10. 2020 r. – M. Urbaniak, *Kary długoterminowe – ich zasadność, celowość i skutki*

XI. Recenzowane prace doktorskie

1. 2004 r. UMK – J. Lachowski, *Stan wyższej konieczności w polskim prawie karnym*
2. 2005 r. UG – J. Potulski, *Dziecko jako przedmiot czynu zabronionego*
3. 2008 r. UMK – P. Gensikowski, *Odstąpienie od wymierzenia kary w polskim prawie karnym*
4. 2010 r. UW – J. Mierzwińska-Lorencka, *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym*
5. 2011 r. UG – M. Maraszek, *Dolna granica wieku odpowiedzialności karnej w polskim prawie karnym*
6. 2011 r. UMCS – K. Nazar-Gutowska, *Groźba bezprawna w polskim prawie karnym*
7. 2012 r. UwB – M. Łuksza, *Przestępstwo fałszywych zeznań w prawie karnym i w praktyce wymiaru sprawiedliwości*
8. 2013 r. UAM – M. Klubińska, *Przestępstwo oszustwa gospodarczego z art. 297 k.k.*
9. 2016 r. KAAFM – M. Nowicki, *Niemajątkowe środki karne w kodeksie karnym z 1997 r.*

10. 2016 r. Uniwersytet SWPS – M. Boczek, *Obowiązek alimentacyjny i pojęcie niealimentacji w polskim prawie karnym*
11. 2016 r. UMK – Sz. Krajnik, *Zasada subiektywizmu a tendencje obiektywistyczne w polskim prawie karnym*
12. 2017 r. UwB – U. Gęślicka, *Prawne i kryminologiczne aspekty wykonywania zawodu komornika sądowego*
13. 2017 r. UwB – D. Dajnowicz-Piesiecka, *Porwania rodzicielskie w ujęciu prawnym i kryminologicznym*
14. 2017 r. UwB – A. Śledziewski, *Przestępstwo znęcania się w kontekście przemocy w rodzinie*
15. 2018 r. Ucz. Łazarskiego – K. Młynarczyk-Puławska, *Ryzyko sportowe jako okoliczność wyłączająca bezprawność czynu w polskim prawie karnym*
16. 2018 r. Uniwersytet SWPS – A. Legutko-Kasica, *Czynny żal jako instrument polityki kryminalnej wobec sprawców przestępstw i wykroczeń skarbowych*
17. 2019 r. UAM – M. Ratajczak, *Osobowość dys socjalna w świetle prawa karnego. Wybrane zagadnienia*
18. 2020 r. UJ – B. Klebeka, *Przestępstwo handlu ludźmi w polskim i irlandzkim prawie karnym*
19. 2021 r. INP PAN – A. Nogal, *Błąd co do prawa w prawie karnym skarbowym*
20. 2022 r. UG – A. Muller, *Szkoda i jej kompensacja w prawie karnym*
21. 2023 r. UW r – K. Tarnowska, *Prawnokarne i polityczno-kryminalne aspekty przestępstwa niealimentacji*
22. 2023 r. UAM – A. Hamrol, *Przestępstwo uprowadzenia małoletniego w polskim prawie karnym*
23. 2023 r. UwB – S. Chomici, *System reakcji prawnokarnej i dyscyplinarnej wobec żołnierzy*

XII. Recenzowane prace habilitacyjne

1. 2011 r. – dr. hab. J. Sawicki z UW r.
2. 2013 r. – dr. hab. I. Zgoliński z KPSW
3. 2013 r. – dr. hab. M. Szwejkowska z UWM
4. 2015 r. – dr. B. Czarnecka-Działuk z INP PAN
5. 2015 r. – dr. hab. O. Sitarz z UŚ
6. 2016 r. – dr. hab. J. Długosz z UAM
7. 2016 r. – dr. hab. M. Łysko z UwB
8. 2019 r. – dr. hab. D. Woźniakowska-Fajst z INP PAN
9. 2020 r. – dr. hab. M. Gałązka z KUL
10. 2022 r. – dr. hab. T. Sroka z UJ (przewodniczenie Komisji)

XIII. Recenzje w przewodach profesorskich

1. 2016 r. – prof. dr hab. W. Pływaczewski z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
2. 2019 r. – prof. dr hab. W. Cieślak z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
3. 2020 r. – prof. dr hab. A. Górski z UJ w Krakowie

Opracowała dr Agata Ziółkowska

KILKA UWAG O WYKROCZENIACH I EUROPEJSKIEJ KONWENCJI PRAW CZŁOWIEKA

Michał Balcerzak

1. WPROWADZENIE

Prawo wykroczeń i postępowanie w sprawach o wykroczenia niewątpliwie mieszczą się w katalogu licznych zainteresowań naukowych Dostojnej Jubilatki i Znawczyni prawa karnego, Pani Profesor Violetty Konarskiej-Wrzošek¹. Mój wkład do Księgi dedykowanej Pani Profesor chcę poświęcić wykroczeniom w kontekście Europejskiej Konwencji Praw Człowieka² i związanego z nią orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nie będą to rozważania aspirujące do wyczerpania całego bogactwa problemów, jakie wiążą się z zagadnieniem ochrony praw i wolności człowieka na tle odpowiedzialności z tytułu wykroczeń. Ograniczę się raczej do kilku refleksji z perspektywy europejskiego systemu ochrony praw człowieka, rozumianego jako system kontroli sprawowanej przez Trybunał w Strasburgu.

Na zagadnienia dotyczące prawa wykroczeń w kontekście Europejskiej Konwencji Praw Człowieka można spojrzeć z kilku perspektyw. Po pierw-

¹ W debacie eksperckiej pt. „Podstawowe problemy i przyszłość prawa wykroczeń”, przeprowadzonej 6.03.2019 r. w Instytucie Nauk Prawnych PAN w Warszawie, Pani Profesor Violetta Konarska-Wrzošek wyraziła m.in. następujący pogląd: „Uważam, że standard gwarancji procesowych służących ochronie praw i wolności jednostki stojącej pod zarzutem popełnienia wykroczenia powinien być analogiczny do przypadku dopuszczenia się przestępstwa i pociągania do odpowiedzialności karnej. Również podstawowe zasady materialnoprawne ponoszenia odpowiedzialności wykroczeniowej powinny być analogiczne do zasad ponoszenia odpowiedzialności za przestępstwa, gdyż mamy w tym przypadku do czynienia z typową odpowiedzialnością represyjną, która tylko tym się różni, że operuje łagodniejszymi karami” – *Zapis debaty eksperckiej „Podstawowe problemy i przyszłość prawa wykroczeń”* [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 2, red. P. Daniluk, Warszawa 2020, s. 645.

² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), dalej: EKPC.

sze, z perspektywy zastosowalności gwarancji art. 6 ust. 1 EKPC (prawo do rzetelnego procesu), a także innych postanowień konwencyjnych, w tym np. zakazu podwójnego karania w art. 4 Protokołu nr 7 do EKPC³. Po drugie, należy mieć na względzie, że ukaranie z tytułu wykroczenia można w niektórych wypadkach utożsamić z ingerencją w sferę korzystania z praw i wolności konwencyjnych (np. na tle art. 10 lub 11 EKPC, o czym niżej), przy czym warto przypomnieć, że ingerencja, która spełnia przesłanki tzw. testu limitacyjnego, nie stanowi naruszenia zobowiązań międzynarodowych. Wreszcie, po trzecie, należy zwrócić uwagę na jeszcze jedną perspektywę, być może najrzadziej przyjmowaną w dyskusji o wykroczeniach i prawach człowieka – funkcję ochronną prawa wykroczeń, której realizacja wpisuje się w zobowiązania państwa na podstawie wspomnianej Konwencji. Przykładowo niektóre przepisy części materialnej Kodeksu wykroczeń⁴, w tym zwłaszcza dotyczące bezpieczeństwa osób (rozdział X), wzmacniają ustawową ochronę życia człowieka, wypełniając – wraz z przepisami Kodeksu karnego⁵ i innych ustaw – zobowiązanie zawarte w art. 2 ust. 1 zdanie pierwsze EKPC⁶. Należy bowiem przyjąć, że zobowiązanie do ustawowej ochrony życia nie powinno być interpretowane jedynie jako wymóg obecności postanowień chroniących życie człowieka w płaszczyźnie konstytucyjnoprawnej czy też penalizacji przestępstw przeciwko życiu. Także działania lub zaniechania „mniejszej wagi”, traktowane jako wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu osób⁷, wpisują się w nakaz ustawowej ochrony życia przewidziany w art. 2 ust. 1 EKPC.

³ Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony dnia 22.11.1984 r. w Strasburgu (Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364).

⁴ Ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2022 r. poz. 2151 ze zm.), dalej: k.w.

⁵ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.).

⁶ W brzmieniu: „Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę”.

⁷ Zob. rozdział X k.w. Przynajmniej część wykroczeń stypizowanych w tym rozdziale (np. art. 72 k.w. – brak odpowiedniego zabezpieczenia miejsca niebezpiecznego dla życia lub zdrowia człowieka, art. 73 k.w. – brak zawiadomienia odpowiedniego organu lub osoby o niebezpieczeństwie grożącym życiu lub zdrowiu człowieka) realizuje zobowiązanie międzynarodowe zawarte w art. 2 ust. 1 EKPC. Pomijam w tym miejscu kwestię systematyki polskiego Kodeksu wykroczeń, w którym wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu pojawiają się „dopiero” po rozdziale VIII („Wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu”) i rozdziale IX („Wykroczenia przeciwko instytucjom państwowym, samorządowym i społecznym”).

2. WYKROCZENIA A ZASTOSOWANIE GWARANCJI Z ART. 6 EKPC

Jeśli chodzi o zastosowalność art. 6 ust. 1 EKPC do postępowania w sprawach o wykroczenia, zacznijmy od przypomnienia, że gwarancje te obejmują rozstrzyganie o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym oraz o zasadności „każdego oskarżenia w sprawie karnej”. W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka od dawna przyjmuje się, że pojęcie oskarżenia w sprawie karnej (*criminal charge*) ma charakter autonomiczny, a zatem niezależny od klasyfikacji określonej sprawy w krajowym porządku prawnym⁸. Z drugiej strony sposób zakwalifikowania sprawy jako karnej w prawie wewnętrznym nie jest zupełnie bez znaczenia, gdyż w takim wypadku nie ma wątpliwości, że gwarancje art. 6 ust. 1 EKPC znajdują zastosowanie. W przypadku gdy prawo wewnętrzne nie kwalifikuje sprawy jako karnej, Trybunał posługuje się dodatkowymi kryteriami, biorąc pod uwagę charakter czynu oraz rodzaj i wymiar sankcji przewidzianej w prawie wewnętrznym (kryteria ze sprawy *Engel i in. przeciwko Niderlandom*)⁹. Dla uznania, że mamy do czynienia ze „sprawą karną” w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPC, kwestia wagi czynu nie jest rozstrzygająca. W związku z tym wykroczenia jak najbardziej mogą znaleźć się w obszarze zastosowania tego postanowienia, ze wszystkimi jego konsekwencjami, tj. wymagalnością standardów zawartych w art. 6 EKPC, i to nie tylko tych z ust. 1 tego postanowienia (gwarancji rzetelnego procesu), lecz także w ust. 2 (zasada domniemania niewinności) oraz ust. 3 (tzw. minimalny standard karnoprosesowy – prawa oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą, czyli w przypadku prawa wykroczeń – minimalne gwarancje praw obwinionego).

Czy zatem każda sprawa na tle prawa polskiego wykroczeń jest objęta gwarancjami art. 6 EKPC? Kuszące jest przychylenie się do poglądu, że co do zasady tak, biorąc pod uwagę autonomiczność pojęcia sprawy karnej, irrelevantność wagi czynu, a także położenie nacisku na rodzaj i surowość

⁸ Zob. m.in. wyrok ETPC z 26.03.1982 r., 8269/78, *Adolf przeciwko Austrii*, HUDOC, pkt 30.

⁹ Zob. wyrok ETPC z 8.06.1976 r., 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, *Engel i in. przeciwko Niderlandom*, HUDOC, pkt 82. Zob. także P. Hofmański, A. Wróbel [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, art. 6, s. 281; T. Barkhuysen [et al.], *Right to a Fair Trial* [w:] *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, red. P. van Dijk [et al.], Cambridge–Antwerp–Portland 2018, s. 527 i n.

grożącej sankcji¹⁰. Rzeczywiście istnieją solidne argumenty, aby potraktować sprawy wykroczeniowe *en bloc* jako „sprawy karne” rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPC. Do tych argumentów należy charakter odpowiedzialności wykroczeniowej – w zasadzie tożsamej z podstawowymi założeniami odpowiedzialności karnej. Gdyby kryterium „charakteru odpowiedzialności” było decydujące, wówczas problem objęcia gwarancjami konwencyjnymi każdej sprawy o popełnienie wykroczenia zostałby rozwiązany. Podobnie – gdyby polski system prawny traktował sprawy o wykroczenia jako sprawy karne, a tak jednak nie jest. Zasiejmy tu małe ziarno wątpliwości i zobaczmy, czy coś z niego urośnie.

Wypracowane przez wiele dekad orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przychodzi z pomocą w ustaleniu, czy wykroczenia można potraktować jako „sprawy karne” w rozumieniu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Wiadomo bowiem, że za takim uznaniem przemawia zagrożenie karą izolacyjną za dany czyn¹¹, a zatem przynajmniej co do zasady nie powinno być wątpliwości, że wykroczenia zagrożone karą aresztu (art. 18 pkt 1 k.w.) wchodzą w zakres art. 6 EKPC. Jednak co w przypadku, gdy za dane wykroczenie grożą tylko kary nieizolacyjne, tj. kara ograniczenia wolności, grzywny lub nagany (art. 18 pkt 2–4 k.w.)? Czy ma znaczenie możliwość zasądzenia przez sąd zastępczej kary aresztu w przewidzianych kodeksowo okolicznościach (art. 23 § 1 i art. 25 § 2 k.w.)? Czy uznanie sprawy wykroczeniowej za „sprawę karną” może zależeć od rodzaju zastosowanych środków karnych (art. 28 § 1 k.w.)? Na powyższe pytania należałoby odpowiedzieć twierdząco, tj. sama możliwość zasądzenia zastępczej kary aresztu oraz dolegliwość środków karnych to bardzo przekonujące argumenty na rzecz uznania danej sprawy jako karnej w rozumieniu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Pewne wnioski na tle zakwalifikowania spraw wykroczeniowych jako karnych w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPC płyną z orzecznictwa Trybunału w Strasburgu dotyczącego wykroczeń drogowych. W niektórych porządkach prawnych ten rodzaj spraw jest bliższy sferze administracyjnopraw-

¹⁰ Zob. V. Vachev, *Racjonalizacja prawa wykroczeń – potrzebna jest reforma* [w:] *Węzłowe problemy prawa wykroczeń – czy potrzebna jest reforma?*, red. M. Kolendowska-Matejczuk, V. Vachev, Warszawa 2016, s. 70. Zdaniem tego autora: „Nie ulega wątpliwości, że standardy wynikające z art. 6 Konwencji o ochronie praw i podstawowych wolności znajdują zastosowanie w stosunku do odpowiedzialności wykroczeniowej w jej obecnym kształcie”. Tak również M. Iwański: „(...) przewidziana w prawie polskim odpowiedzialność za wykroczenie ma oczywiście charakter «karny» w rozumieniu EKPCz” – M. Iwański, *Prawnomiędzynarodowe uwarunkowania reformowania materialnego prawa wykroczeń* [w:] *Reforma...*, t. 2, red. P. Daniluk, s. 291.

¹¹ Zob. P. Hofmański, A. Wróbel [w:] *Konwencja...*, t. 1, red. L. Garlicki, s. 285.

nej, lecz to nie przeszkodziło Trybunałowi zaklasyfikować ich jako „spraw karnych”. Dotyczyło to należących do „starszego orzecznictwa” wyroków w sprawach Schmutzer przeciwko Austrii¹² i Malige przeciwko Francji¹³, a z nieco nowszego – spraw Marčan przeciwko Chorwacji¹⁴ oraz Igor Pascari przeciwko Republice Mołdowy¹⁵. W sprawie Schmutzer przeciwko Austrii skarżący został ukarany grzywną w związku z niezapięciem pasów bezpieczeństwa, a przedmiot skargi dotyczył zagrożenia zastępczą karą krótkotrwałego aresztu w wypadku niezapłacenia grzywny, co następowało w toku postępowania administracyjnego. Trybunał uznał, że zagrożenie karą izolacyjną oraz „terminologia” stosowana w kontekście rzeczonych wykroczeń administracyjnych (*Vervaltungsstraftaten*) uzasadnia wniosek, że sprawa ma charakter karny¹⁶. W sprawie Malige przeciwko Francji Trybunał opowiedział się za uznaniem za „karny” system utraty punktów za wykroczenia w ruchu drogowym, który w prawie francuskim był uznawany jako sankcja administracyjna, ale miał wystarczająco silne konotacje z prawem karnym¹⁷.

W tzw. nowszym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka¹⁸ kwestia zaklasyfikowania wykroczeń w ruchu drogowym jako „spraw karnych” została potwierdzona, ale jednocześnie nieco zniuansowana. Przyjęto bowiem, że co do zasady wykroczenia drogowe wchodzą w zakres zastosowania art. 6 ust. 1 EKPC w sferze karnej¹⁹, ale jednocześnie wypracowano tezę orzeczniczą, w myśl której „mogą zaistnieć wyjątkowe okoliczności zwalniające od obowiązku przeprowadzenia ustnej rozprawy w sprawach nienależących do tradycyjnych kategorii

¹² Wyrok ETPC z 23.10.1995 r., 15523/89, HUDOC.

¹³ Wyrok ETPC z 23.09.1998 r., 27812/95, HUDOC.

¹⁴ Wyrok ETPC z 10.07.2014 r., 40820/12, HUDOC.

¹⁵ Wyrok ETPC z 30.08.2016 r., 25555/10, HUDOC.

¹⁶ Zob. wyrok w sprawie Schmutzer przeciwko Austrii, pkt 28.

¹⁷ Zob. wyrok w sprawie Malige przeciwko Francji, pkt 37 i 38.

¹⁸ Podział orzecznictwa ETPC na „starsze” i „nowsze” jest wyłącznie umowny. Linie podziału może ewentualnie wyznaczać przekształcenie ETPC w sąd stały w 1998 r. na mocy Protokołu nr 11 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczącego przekształcenia mechanizmu kontrolnego ustanowionego przez Konwencję, sporządzonego w Strasburgu dnia 11.05.1994 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 147, poz. 962). Nie ma natomiast podstaw do deprecjonowania orzecznictwa Trybunału z czasów poprzedzających reformę instytucjonalną.

¹⁹ Zob. wyrok ETPC z 20.12.2001 r., 32381/96, Baischer przeciwko Austrii, HUDOC; decyzja ETPC z 27.03.2012 r., 10390/09, Berdajs przeciwko Słowenii, LEX nr 1130572; wyrok ETPC z 28.02.2013 r., 22163/08, Mesesnel przeciwko Słowenii, HUDOC.

prawa karnego”, właśnie takich jak te z zakresu ruchu drogowego²⁰. Byłoby niepokojące, gdyby sprawy „nienależące do tradycyjnych kategorii prawa karnego” miały korzystać z innego standardu niż sprawy „tradycyjne” (samo rozróżnienie na „tradycyjne” i „nietradycyjne” uważam za mało szczęśliwe)²¹. Jednak taki niepokój pojawia się m.in. na tle wspomnianego wyroku w sprawie Marčan przeciwko Chorwacji. Trybunał dał do zrozumienia, że gwarancje art. 6 EKPC mogą „słabiej oddziaływać” w wypadku wykroczeń drogowych, mimo że sama sprawa została zakwalifikowana jako „karna” (ukaranie grzywną za nieprzepisowe wyprzedzanie). W sprawie chorwackiej Trybunał nie stwierdził naruszenia art. 6 EKPC.

Inną kwestią, która wystąpiła w skargach na tle wykroczeń drogowych, było określenie konsekwencji zatrzymania prawa jazdy dla zakwalifikowania sprawy jako wchodzącej w zakres art. 6 ust. 1 EKPC lub art. 4 Protokołu nr 7 do EKPC (*ne bis in idem*). W kilku sprawach Trybunał uznał, że niezwłoczne zatrzymanie prawa jazdy nie powoduje automatycznego objęcia sprawy gwarancjami art. 6 ust. 1 EKPC²². Jednak sytuacja wygląda inaczej, gdy doszło do wydania zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych na dłuższy okres, w związku ze stwierdzeniem popełnienia wykroczenia²³. Ponadto Trybunał wyraźnie odróżnił nałożenie takiego zakazu jako środka karnego na sprawcę wykroczenia od utraty uprawnień do prowadzenia pojazdów mechanicznych w związku z osiągnięciem pułapu określonej liczby punktów karnych²⁴. W ostatnim przypadku – zdaniem Trybunału – nie występuje „rozstrzygnięcie o sprawie karnej”²⁵.

²⁰ Zob. wyrok w sprawie Marčan przeciwko Chorwacji, pkt 35.

²¹ Ryzyko podwójnych standardów można wywieść z następującego zdania: „Trybunał odnotowuje na wstępie, że wykroczenia w ruchu drogowym, za które skazano skarżącego, jako takie nie należą do tradycyjnych kategorii prawa karnego, do których gwarancje Artykułu 6 stosują się z pełną surowością” (ang. *with their full stringency*) – wyrok w sprawie Marčan przeciwko Chorwacji, pkt 37.

²² Zob. wyrok ETPC z 28.10.1999 r., 26780/95, Escoubet przeciwko Belgii, HUDOC, pkt 38 (zatrzymanie prawa jazdy na okres 6 dni), a także decyzje ETPC z 14.12.1999 r., Mulot przeciwko Francji, 37211/97, oraz z 20.03.2001 r., 38716/97, Hangl przeciwko Austrii (odpowiednio: 6-miesięczny i 2-tygodniowy okres zatrzymania prawa jazdy).

²³ Zob. wyrok ETPC z 4.10.2016 r., 21563/12, Rivard przeciwko Szwajcarii, HUDOC, pkt 24.

²⁴ Zob. decyzja ETPC z 8.06.2021 r., 38771/15, Matijašić przeciwko Chorwacji, HUDOC, pkt 31 i 32.

²⁵ Decyzja w sprawie Matijašić przeciwko Chorwacji, pkt 35 i n.

Reasumując, można przyjąć, że charakter odpowiedzialności w sprawach o wykroczenia, jak również represyjna funkcja ich karalności w połączeniu z dotkliwością sankcji za tego rodzaju czyny, przemawiają za włączeniem postępowań w sprawach wykroczeniowych do obszaru „spraw karnych” w rozumieniu Konwencji. Jednocześnie powyższą tezę należy uzupełnić o zastrzeżenie, że o takiej kwalifikacji mogą zdecydować indywidualne okoliczności sprawy, w związku z czym np. brak zagrożenia karą aresztu za dane wykroczenie oraz stosunkowo niski wymiar grzywny może postawić pod znakiem zapytania zastosowalność wzorców kontrolnych z art. 6 ust. 1 EKPC.

Na marginesie powyższych rozważań trzeba też odnotować, że nawet kwalifikowalne z punktu widzenia art. 6 ust. 1 EKPC sprawy dotyczące wykroczeń mogą nie zostać poddane kontroli strasburskiej w związku z uznaniem przez Trybunał, że skarga nie jest dopuszczalna z uwagi na brak „znaczącego uszczerbku” po stronie skarżącego (art. 35 ust. 3 lit. b EKPC)²⁶. Nie chodzi tu jedynie o uszczerbek finansowy (tj. nie jest od decydujący), chociaż można wskazać przykładowe sprawy dotyczące wykroczeń drogowych, w których niski wymiar grzywny i środków karnych zdecydował o uznaniu spraw za niespełniające tego kryterium²⁷. W realiach polskiego prawa wykroczeń można byłoby podać w wątpliwość, czy obwiniony ukarany niską grzywną albo karą nagany z tytułu popełnionego wykroczenia rzeczywiście poniósł „znaczący uszczerbek” w rozumieniu art. 35 ust. 3 lit. b EKPC. Generalnie jednak trzeba zauważyć, że Trybunał powściągliwie i dość wąsko interpretuje wspomniane kryterium dopuszczalności skargi indywidualnej. W dotychczasowym orzecznictwie ETPC trudno dopatrzeć się wyraźnej tendencji do uznawa-

²⁶ Kryterium „znaczącego uszczerbku” zostało wprowadzone w 2010 r. na mocy Protokołu nr 14 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności zmieniającego system kontroli Konwencji, sporządzonego w Strasburgu dnia 13.05.2004 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 90, poz. 587). Zob. na ten temat A. Jakuszewicz, *„Znaczący uszczerbek” jako warunek dopuszczalności skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* [w:] *Prawa człowieka w Polsce – perspektywa 25 lat ratyfikacji Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, red. M. Jastrzębski, A. Wedeł-Domaradzka, Bydgoszcz 2020, s. 67–88 oraz B. Gronowska, *„Znaczący uszczerbek” na interesach pokrzywdzonego jako warunek dopuszczalności skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – dostępność a skuteczność ochrony praw jednostki*, *„Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne”* 2015/6, s. 29–43.

²⁷ Zob. decyzje ETPC z 19.10.2010 r., 18774, Rinck przeciwko Francji, HUDOC (grzywna w wysokości 150 euro i 1 punkt karny z tytułu przekroczenia dozwolonej prędkości o 1 km) oraz z 17.01.2012 r., 65421/10, Fernandez przeciwko Francji, HUDOC (zbliżona kara za przekroczenie prędkości).

nia za niedopuszczalne skarg z racji poniesienia „zbyt niskiego” uszczerbku przez osoby ukarane za popełnienie wykroczenia.

3. UKARANIE Z TYTUŁU POPEŁNIENIA WYKROCZENIA JAKO INGERENCJA W SFERĘ PRAW CHRONIONYCH KONWENCYJNIE

W dyskusji na temat prawa wykroczeń z perspektywy EKPC tradycyjnie największą uwagę przykuwają wspomniane już gwarancje rzetelnego procesu (art. 6 EKPC), zasada *ne bis in idem* (art. 4 ust. 1 Protokołu nr 7 do EKPC) oraz zakaz karania bez podstawy prawnej (art. 7 EKPC)²⁸. W tym miejscu chcę jedynie zasygnalizować, że równie ciekawym obszarem refleksji mogą być skutki ukarania z tytułu wykroczenia dla odpowiedzialności państwa-strony Konwencji na tle innych praw człowieka niż gwarancje i zasady procesowe. W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka od wielu lat utrwaliło się (zasadne) przekonanie, że rolą Trybunału nie jest zastępowanie sądów krajowych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Dotyczy to w równym stopniu prawa wykroczeń co każdego innego obszaru prawa wewnętrznego. Natomiast zadaniem Trybunału jest ocena, czy zarzucane państwu-stronie naruszenie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka mieści się w granicach marginesu oceny państwa, czy też margines ten przekracza, prowadząc do odpowiedzialności międzynarodowej za naruszenie Konwencji.

W polskim prawie wykroczeń nie ma zbyt wiele przykładów przepisów, które – wadliwie zastosowane – mogłyby taką odpowiedzialność wywołać, niemniej kilka z nich należy tu wymienić. Chodzi tu np. o wykroczenia stygizowane w art. 140 k.w. (nieobyczajny wybryk) i art. 141 k.w. (umieszczenie w miejscu publicznym nieprzyzwoitego ogłoszenia, napisu lub rysunku). Pojęcia nieobyczajności i nieprzyzwoitości posiadają określone znaczenia utrwalone w orzecznictwie i doktrynie²⁹. W pewnym uproszczeniu można przyjąć, że czyny, o których mowa w powyższych przepisach, znajdują się poza zakresem ochrony wolności ekspresji (art. 10 ust. 1 EKPC). Skądinąd jest to kwestia prawidłowej interpretacji przepisów penalizujących „nieobyczajne wybryki” i „nieprzyzwoitość” publicznie umieszczonego ogłoszenia, napisu lub rysunku – w zestawieniu z wykładnią konstytucyjnie i międzynarodowo chronionej wolności wyrażania opinii. W dyskusji o granicach tej wolności często przywołuje się znaną od kilku dekad tezę z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, że art. 10

²⁸ Zob. M. Iwański, *Prawnomiędzynarodowe...*, s. 286–287.

²⁹ Zob. J. Kulesza [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, art. 140 i 141, s. 914 i n.

ust. 1 EKPC stosuje się nie tylko do form ekspresji, które są przyjmowane przychylnie czy uważane za obojętne lub neutralne, ale także tych, które „obrażają, szokują lub przeszkadzają”³⁰. Jest to jednak teza wyjęta z kontekstu, który zawiera także przypomnienie o dopuszczalności ograniczeń tej wolności oraz „obowiązkach i odpowiedzialności”, które się z nią wiążą. Ponadto istnieje kolosalna różnica pomiędzy zastosowalnością danego postanowienia Konwencji a jego naruszeniem. Przewidziana w art. 10 ust. 2 EKPC klauzula limitacyjna (przewidująca warunki legalności ingerencji w obszar chroniony tym postanowieniem: zgodność z ustawą, uprawnionym celem i konieczność w społeczeństwie demokratycznym) zawiera odniesienie m.in. do zapobiegania zakłócaniu porządku publicznego oraz ochronę „zdrowia i moralności”. Karalność wykroczeń związanych z nieobyczajną czy też nieprzyzwoitą „ekspresją” nie stanowi sama w sobie problemu na tle art. 10 ust. 1 EKPC, dopóki polega na racjonalnej wykładni pojęć nieobyczajności oraz nieprzyzwoitości.

Inną ilustracją związku pomiędzy przepisami prawa wykroczeń a obszarem ochrony konwencyjnej jest wolność pokojowych zgromadzeń (art. 11 ust. 1 EKPC). Karalność braku opuszczenia „zbiegowiska publicznego” mimo wezwania właściwego organu (art. 50 k.w.) może wywoływać pytania o odróżnienie zbiegowiska od zgromadzenia, w tym tzw. spontanicznego³¹. W doktrynie przyjmuje się, że kryterium rozróżniającym jest w tym wypadku stopień zorganizowania i cel zebrania się pewnej grupy osób w jednym miejscu oraz pewne okoliczności, takie jak niekontrolowany sposób powstania i trudny do przewidzenia przebieg (w przypadku zbiegowiska)³². Pozostaje kwestią oceny, czy dokonanie tego rozróżnienia jest zawsze proste. W każdym razie interpretacja i stosowanie art. 50 k.w. powinny przebiegać z uwzględnieniem wniosków na tle ochrony prawa do pokojowych zgromadzeń, zawartego w art. 11 ust. 1 EKPC. Na marginesie trzeba zauważyć, że art. 50 k.w. (podobnie jak art. 52 k.w. przewidujący karalność udziału w zgromadzeniu oraz jednoczesnego posiadania broni i innych niebezpiecznych materiałów lub narzędzi) pełni funkcję ochronną w stosunku do uczestników prawidłowo zorganizowanych i pokojowo odbywających się zgromadzeń publicznych. W tym aspekcie wspomniane przepisy Kodeksu wykroczeń wspomagają wypełnianie tzw. obowiązków pozytywnych państwa-strony Konwencji na tle art. 11 EKPC.

³⁰ Zob. wyrok ETPC z 7.12.1976 r., 5493/72, Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, HUDOC, pkt 49.

³¹ Zob. M. Budyn-Kulik [w:] *Kodeks wykroczeń...*, red. P. Daniluk, art. 50, s. 314–315.

³² M. Budyn-Kulik [w:] *Kodeks wykroczeń...*, red. P. Daniluk, art. 50, s. 314–315.

4. ZAMIAST PODSUMOWANIA – SPRAWA „ŁÓDZKIEGO DRUKARZA”

Na zakończenie chcę przypomnieć o sprawie, która stanowiła jeden z najżywiej dyskutowanych w ostatnich latach przykład zastosowania prawa wykroczeń na tle praw człowieka. Chodzi o sprawę łódzkiego drukarza, który w 2015 r. odmówił wykonania usługi na rzecz fundacji LGBT, za co został obwiniony na podstawie ówczesnego art. 138 k.w.³³ i następnie uznany za winnego, jednak z odstępniem od wymierzenia kary³⁴. Wyrok sądu pierwszej instancji został podtrzymany przez Sąd Okręgowy w Łodzi³⁵, a w czerwcu 2018 r. Sąd Najwyższy oddalił kasację wniesioną przez Prokuratora Generalnego³⁶. Ten ostatni złożył następnie wniosek do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności art. 138 k.w. ze wskazanymi wzorcami konstytucyjnymi³⁷. W wyroku z 26.6.2019 r., K 16/17³⁸, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że wspomniany art. 138 k.w. w części, w jakiej penalizuje odmowę świadczenia usługi bez uzasadnionej przyczyny, jest niezgodny z art. 2 Konstytucji RP³⁹. Na skutek orzeczenia Trybunału Sąd Apelacyjny w Łodzi wznowił postępowanie w sprawie obwinionego, uchylił wszystkie dotychczasowe wyroki sądów powszechnych i umorzył postępowanie⁴⁰.

³³ W brzmieniu: „Kto, zajmując się zawodowo świadczeniem usług (...) umyślnie bez uzasadnionej przyczyny odmawia świadczenia, do którego jest obowiązany, podlega karze grzywny”.

³⁴ Zob. wyrok Sądu Rejonowego dla Łodzi-Widzewa w Łodzi z 31.03.2017 r., VII W 1640/16, niepubl.

³⁵ Zob. wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi – V Wydział Karny z 26.05.2017 r., V Ka 557/17, LEX nr 2301814.

³⁶ Zob. postanowienie SN z 14.06.2018 r., II KK 333/17, OSNKW 2018/9, poz. 61.

³⁷ Z art. 2 oraz – rozumianym w ten sposób, że zasady wiary i sumienia nie są uzasadnioną przyczyną odmowy świadczenia usługi – art. 53 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, a także – w zakresie dotyczącym osób osób prowadzących działalność gospodarczą lub działających w imieniu podmiotu prowadzącego taką działalność – z art. 20 w zw. z art. 22, w zw. z art. 31 ust. 3 i w zw. z art. 31 ust. 2 zdanie drugie Konstytucji RP.

³⁸ OTK-A 2019, poz. 49.

³⁹ Orzeczenie zapadło większością trzech do dwóch głosów. Zdania odrębne zgłosili sędziowie Leon Kieres i Wojciech Sych. Abstrahuję w tym miejscu od zagadnienia prawidłowości obsady składu TK, co w mojej ocenie należy oceniać w świetle wyroku ETPC z 7.05.2021 r., 4907/18, Xero Flor sp. z o.o. przeciwko Polsce, HUDOC.

⁴⁰ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi – II Wydział Karny z 30.12.2019 r., II AKo 91/19, Legalis nr 2957921.

Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na głębszą analizę rozstrzygnięć zapadłych w tej sprawie, ponadto istota problemu – karno-prawna ochrona przed dyskryminacją przy świadczeniu usług a prawo do powołania się na wolność przekonań („klauzulę sumienia”) przez przedsiębiorcę-usługodawcę – była już przedmiotem komentarzy doktrynalnych⁴¹. Chcę natomiast odnotować, że wyżej opisana sprawa ewidentnie wiązała się z obszarem praw i wolności przewidzianych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (zakazem dyskryminacji z art. 14 oraz wolnością przekonań i religii z art. 9 ust. 1), mimo że – jak zasadnie wskazywał w swoim stanowisku przed Trybunałem Konstytucyjnym Rzecznik Praw Obywatelskich – nie każde działanie motywowane lub inspirowane wyznaniem lub przekonaniem korzysta z ochrony konwencyjnej⁴². Jednak wzorce kontrolne zawarte w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka nie tylko nie zostały dostrzeżone przez Trybunał Konstytucyjny przy orzekaniu o konstytucyjności art. 138 k.w., lecz nawet nie były wspomniane (uwzględnili je natomiast sędziowie – autorzy zdań odrębnych). Trybunał w Strasburgu nie miał niestety okazji wypowiedzieć się w tej sprawie, niemniej warto zauważyć, że na tle tzw. klauzuli sumienia wypracowano rozległe orzecznictwo⁴³. Sprawa „łódzkiego drukarza” doprowadziła do usunięcia z obrotu prawnego normy zawartej w art. 138 k.w., która miała ewidentnie pozytywny wpływ na ochronę przed dyskryminacją przy świadczeniu usług, także w sprawach zupełnie niezwiązanych ze sferą światopoglądową.

dr hab. Michał Balcerzak, prof. UMK i US – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Uniwersytet Szczeciński, ORCID: 0000-0002-6421-1742

⁴¹ Zob. krytycznie m.in. P. Falenta, *Konstytucyjność przepisu o odmowie świadczenia usług bez uzasadnionej przyczyny – glosa do wyroku TK z 26.06.2019 r. (K 16/17), „Palestra”* 2020/7–8; aprobując A. Kotowski, J. Krzewicki, *O związkach prawa, wolności i moralności w kontekście dyrektyw wykładni prawa – uwagi na tle sprawy „łódzkiego drukarza”*, Prok. i Pr. 2018/12.

⁴² Zob. uzasadnienie stanowiska RPO Adama Bodnara w sprawie K 16/18, Warszawa, 29.03.2018 r., <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%2016/17> (dostęp: 10.07.2023 r.).

⁴³ Zob. *Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights. Freedom of thought, conscience and religion*, Registry of the European Court of Human Rights, 31.08.2022, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_9_ENG (dostęp: 10.07.2023 r.). Zob. także zdanie odrębne sędziego TK L. Kieresa do wyroku TK z 26.06.2019 r., K 16/17, pkt 4.2 *in fine*.

PRZESTĘPSTWO UDAREMNIANIA LUB UTRUDNIANIA INSPEKCJI ALBO KONTROLI FARMACEUTYCZNEJ¹

Katarzyna Banasik

Przestępstwo polegające na udaremnianiu lub utrudnianiu wykonywania czynności służbowych osobie upoważnionej do inspekcji albo kontroli farmaceutycznej nie spotkało się dotychczas z większym zainteresowaniem w doktrynie prawniczej. Należy ono do tzw. pozakodeksowego prawa karnego i uregulowane jest w ustawie z 6.09.2001 r. – Prawo farmaceutyczne². W dotychczasowej literaturze nie poświęcono mu większej uwagi. Właściwie było ono przedmiotem jedynie krótkiego omówienia w komentarzach do Prawa farmaceutycznego. W niniejszym opracowaniu zostanie poświęcone mu nieco więcej uwagi, z uwzględnieniem jednak wyznaczonych ram objętościowych.

Tytułowe przestępstwo stypizowane jest w art. 132 pr. farm. Do niedawna przepis ten stanowił, że ten, kto osobie uprawnionej do przeprowadzenia inspekcji lub kontroli działalności gospodarczej, na którą zostało wydane zezwolenie, udaremnia lub utrudnia wykonywanie czynności służbowych, podlega grzywnie albo karze pozbawienia wolności do lat 2 albo obu tym karom łącznie. Od dnia 6.06.2019 r., w którym weszła w życie ustawa nowelizująca z 26.04.2019 r.³, art. 132 obowiązuje w nowym brzmieniu. W uzasadnieniu projektu ustawy nowelizującej⁴ nie odniesiono się do poszczególnych zmian wprowadzanych w tym przepisie, lecz podano motywy ich wprowadzenia, wskazując, że projektowane zmiany art. 132 pr. farm. wynikają z konieczności zagwarantowania prawidłowego przeprowadzenia kontroli albo inspekcji przez osoby do tego upraw-

¹ Niniejsze opracowanie powstało w ramach realizacji projektu „Obrót produktami leczniczymi w świetle prawa karnego”, dofinansowanego ze środków przeznaczonych na utrzymanie i rozwój potencjału badawczego w dyscyplinie nauk prawnych.

² Dz.U. z 2022 r. poz. 2301 ze zm., dalej: pr. farm.

³ Ustawa z 26.04.2019 r. o zmianie ustawy – Prawo farmaceutyczne oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 959).

⁴ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo farmaceutyczne oraz ustawy o działalności leczniczej, VIII kadencja, druk nr 3303.

nione. Dalej stwierdzono, że: „Inspektorzy, podejmując czynności kontrolne, spotykali się z celowym działaniem przedsiębiorcy polegającym na stwarzaniu zamierzonych przeszkód opóźniających lub uniemożliwiających skuteczne przeprowadzenie inspekcji lub kontroli czy też realizację poszczególnych czynności kontrolnych. Dotychczas spotykane liczne przypadki udaremniania lub utrudniania wykonywania czynności kontrolnych przez m.in. odmowę ze strony kontrolowanego chociażby wpuszczenia inspektora na teren podmiotu objętego kontrolą czy też na tyle agresywne, zagrażające bezpieczeństwu inspektorów zachowanie kontrolowanego lub innych osób znajdujących się na terenie podmiotu objętego kontrolą doprowadzały do sytuacji, gdy inspektorzy nie mogli przeprowadzić inspekcji lub kontroli”.

Aktualnie art. 132 pr. farm. stanowi: „Kto osobie upoważnionej do przeprowadzenia inspekcji albo kontroli działalności gospodarczej objętej zezwoleniem, zgodą lub wpisem do właściwego rejestru udaremnia lub utrudnia wykonywanie czynności służbowych, podlega grzywnie albo karze pozbawienia wolności do lat 3 albo obu tym karom łącznie”. Przestępstwo określone w tym przepisie zostanie poniżej poddane analizie znamion.

Należy zacząć od wyjaśnienia znamion „inspekcja” i „kontrola”. Pojęcia te zdefiniowane są w art. 2 pr. farm. Zgodnie z art. 2 pkt 7c pr. farm. inspekcją są „czynności związane ze sprawowanym nadzorem nad warunkami wytwarzania i importu produktów leczniczych, substancji czynnych i pomocniczych oraz nad obrotem hurtowym i pośrednictwem w obrocie produktami leczniczymi”. Według art. 2 pkt 7d pr. farm. kontrolą są „czynności podejmowane przez: a) inspektorów farmaceutycznych w związku ze sprawowanym nadzorem nad jakością produktów leczniczych będących przedmiotem obrotu detalicznego oraz mające na celu sprawdzenie warunków prowadzenia obrotu detalicznego produktami leczniczymi, b) Prezesa Urzędu Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych w zakresie monitorowania systemu nadzoru nad bezpieczeństwem stosowania produktów leczniczych, c) Głównego Lekarza Weterynarii w zakresie nadzoru nad jakością produktów leczniczych weterynaryjnych będących przedmiotem obrotu lub stosowania”.

W art. 132 pr. farm. mowa jest o „działalności gospodarczej objętej zezwoleniem, zgodą lub wpisem do właściwego rejestru”. Chodzi tu jednak nie o wszelką taką działalność gospodarczą, a jedynie działalność w branży farmaceutycznej, określoną przepisami Prawa farmaceutycznego. W ustawie tej jest wiele przepisów dotyczących działalności gospodarczej wymagającej zezwolenia, zgody lub wpisu do rejestru. Rozdział 2b zawiera przepisy ogólne w sprawie działalności objętych zezwoleniami. Artykuł 37at ust. 1 i 2 pr. farm. przewiduje, że organ zezwalający (or-

gan wydający zezwolenie) jest uprawniony do inspekcji lub kontroli działalności gospodarczej, na którą zostało wydane zezwolenie, oraz że czynności w zakresie inspekcji oraz czynności kontrolne przeprowadza się na podstawie upoważnienia wydanego przez organ zezwalający. Przepis ust. 3 tego artykułu stanowi, że osoby upoważnione przez organ zezwalający do dokonywania inspekcji lub kontroli są uprawnione do:

- 1) wstępu na teren nieruchomości, obiektu, lokalu lub ich części, gdzie jest wykonywana działalność gospodarcza objęta zezwoleniem, w dniach i w godzinach, w których jest wykonywana lub powinna być wykonywana ta działalność;
- 2) żądania ustnych lub pisemnych wyjaśnień, okazania dokumentów lub innych nośników informacji oraz udostępnienia danych mających związek z przedmiotem inspekcji lub kontroli;
- 3) badania dokumentów odnoszących się do przedmiotu inspekcji lub kontroli;
- 4) pobierania, w ramach inspekcji lub kontroli, próbek produktów leczniczych, w celu przebadania ich, przez upoważnioną jednostkę.

Jeżeli cel inspekcji lub kontroli tego wymaga, osoba upoważniona przez organ zezwalający do dokonywania inspekcji lub kontroli zarządza otwarcie obiektu, lokalu lub ich części, gdzie jest wykonywana działalność gospodarcza objęta zezwoleniem, oraz znajdujących się w nich schowków, jak również dokonuje ich oględzin (art. 37at ust. 3a pr. farm.⁵). Organ zezwalający może upoważnić do dokonywania inspekcji lub kontroli inny organ administracji wyspecjalizowany w przeprowadzaniu inspekcji lub kontroli danego rodzaju działalności (art. 37at ust. 5 pr. farm.). Duże znaczenie ma przepis art. 37at ust. 6 pr. farm., zgodnie z którym organ zezwalający jest uprawniony do przeprowadzenia niezapowiedzianej inspekcji lub kontroli działalności gospodarczej, na którą zostało wydane zezwolenie, jeżeli stwierdzi, że istnieje podejrzenie nieprzestrzegania wymogów określonych w ustawie.

Uzyskania zezwolenia wymaga m.in. podjęcie działalności gospodarczej w zakresie prowadzenia hurtowni farmaceutycznej (art. 74 pr. farm.). Wydanie takiego zezwolenia leży w gestii Głównego Inspektora Farmaceutycznego. Artykuł 76b pr. farm. przewiduje inspekcję przeprowadzaną przez inspektora do spraw obrotu hurtowego Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego w celu sprawdzenia, czy przedsiębiorca prowadzący działalność polegającą na prowadzeniu hurtowni farmaceutycznej spełnia obowiązki wynikające z ustawy. Uzyskania zezwolenia wymaga też prowadzenie apteki ogólnodostępnej. Udzielane jest ono przez

⁵ Przepis ust. 3a został dodany do art. 37at pr. farm. na podstawie ustawy nowelizującej z 26.04.2019 r.

wojewódzkiego inspektora farmaceutycznego (art. 99 pr. farm.). Prowadzenie punktu aptecznego również wymaga uzyskania zezwolenia. Według art. 106 pr. farm. apteka szpitalna może być uruchomiona po uzyskaniu zezwolenia wojewódzkiego inspektora farmaceutycznego. Artykuł 107 ust. 1 pr. farm. stanowi, że wojewódzki inspektor farmaceutyczny prowadzi rejestr zezwoleń na prowadzenie aptek ogólnodostępnych, punktów aptecznych oraz rejestr udzielonych zezwoleń na prowadzenie aptek szpitalnych, zakładowych i działów farmacji szpitalnej. Zgodnie z art. 38 pr. farm. podjęcie działalności gospodarczej w zakresie wytwarzania lub importu produktu leczniczego wymaga uzyskania zezwolenia na wytwarzanie lub import produktu leczniczego. Organem właściwym do jego wydania jest Główny Inspektor Farmaceutyczny. Główny Inspektor Farmaceutyczny prowadzi Rejestr Wytwórców i Importerów Produktów Leczniczych (art. 41a pr. farm.). Artykuł 46 pr. farm. przewiduje, że inspektor do spraw wytwarzania Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego, przeprowadzając inspekcję, sprawdza, czy wytwórca lub importer produktu leczniczego spełniają obowiązki wynikające z ustawy.

W przypadku produktu leczniczego terapii zaawansowanej – wyjątku szpitalnego podjęcie wytwarzania następuje na podstawie zgody na wytwarzanie produktu leczniczego terapii zaawansowanej – wyjątku szpitalnego. Organem właściwym do wydania przedmiotowej zgody jest Główny Inspektor Farmaceutyczny. Inspektor do spraw wytwarzania Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego sprawdza, przez przeprowadzanie inspekcji, czy posiadacz zgody na wytwarzanie produktu leczniczego terapii zaawansowanej – wyjątku szpitalnego wypełnia ustawowe obowiązki (art. 38a pr. farm.).

Działalnością gospodarczą objętą wpisem do właściwego rejestru jest m.in. działalność w zakresie wytwarzania, importu lub dystrybucji substancji czynnej. Podjęcie takiej działalności wymaga uzyskania wpisu do Krajowego Rejestru Wytwórców, Importerów oraz Dystrybutorów Substancji Czynnych. Organem właściwym do dokonania wpisu jest Główny Inspektor Farmaceutyczny (art. 51b pr. farm.). Działalnością gospodarczą objętą wpisem do rejestru jest także pośrednictwo w obrocie produktami leczniczymi. Według art. 73a pr. farm. pośrednikiem w obrocie produktami leczniczymi zarejestrowanym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej może być podmiot posiadający miejsce zamieszkania albo siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i wpisany do Krajowego Rejestru Pośredników w Obrocie Produktami Leczniczymi. Rejestr ten prowadzony jest przez Głównego Inspektora Farmaceutycznego.

Państwowa Inspekcja Farmaceutyczna sprawuje nadzór m.in. nad warunkami wytwarzania i importu produktów leczniczych, warunka-

mi wytwarzania, importu i dystrybucji substancji czynnej oraz jakością, obrotem i pośrednictwem w obrocie produktami leczniczymi (art. 108 ust. 1 pr. farm.). Do zadań Państwowej Inspekcji Farmaceutycznej należą m.in.:

- 1) przeprowadzanie inspekcji warunków wytwarzania i importu produktów leczniczych;
- 2) przeprowadzanie inspekcji warunków wytwarzania, importu i dystrybucji substancji czynnej;
- 3) przeprowadzanie inspekcji u przedsiębiorców prowadzących działalność polegającą na prowadzeniu hurtowni farmaceutycznej;
- 4) kontrolowanie aptek i innych jednostek prowadzących obrót detaliczny i hurtowy produktami leczniczymi i wyrobami medycznymi;
- 5) kontrolowanie pośredników w obrocie produktami leczniczymi;
- 6) kontrolowanie działów farmacji szpitalnej w zakresie świadczenia usług farmaceutycznych;
- 7) przygotowywanie rocznych planów kontroli aptek i hurtowni farmaceutycznych oraz udostępnianie ich w ramach współpracy z Europejską Agencją Leków (art. 109 pr. farm.).

Niezależnie od uprawnień osób upoważnionych przez organ zezwalający do dokonywania inspekcji lub kontroli, określonych w rozdziale 2b pr. farm., uprawnienia inspektorów w związku z przeprowadzaniem inspekcji albo kontrolą określone są w art. 119 pr. farm. Warto przy tym zaakcentować, że w Państwowej Inspekcji Farmaceutycznej, oprócz inspektorów farmaceutycznych, są też inne – mniej znane osobom niespecjalizującym się w prawie farmaceutycznym – kategorie inspektorów. Są nimi inspektorzy do spraw wytwarzania Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego i inspektorzy do spraw obrotu hurtowego Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego. Artykuł 119 ust. 1 pr. farm. stanowi, że inspektor do spraw wytwarzania Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego w związku z przeprowadzaną inspekcją odpowiednio na podstawie art. 46 ust. 1 i 5, art. 47a ust. 1, art. 51g ust. 1 i 10 oraz art. 51i ust. 1 i 2 albo inspektor do spraw obrotu hurtowego Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego w związku z przeprowadzaną inspekcją na podstawie art. 76b ust. 1 oraz art. 76c ust. 1 ma prawo:

- 1) wstępu do pomieszczeń, w których jest prowadzona działalność w zakresie objętym zezwoleniem na wytwarzanie lub import produktu leczniczego, zezwoleniem na prowadzenie hurtowni farmaceutycznej, w zakresie objętym wpisem do Krajowego Rejestru Wytwórców, Importerów i Dystrybutorów Substancji Czynnych, do pomieszczeń, w których wytwarza się produkty lecznicze, kontroluje się produkty lecznicze lub dokonuje się czynności związanych z importem produktów leczniczych lub wytwarza, importuje lub dystrybuuje się substan-

cje czynne, oraz do pomieszczeń, w których wytwarza się substancje pomocnicze;

- 2) żądania pisemnych lub ustnych wyjaśnień, a także okazania dokumentów;
- 2a) żądania przekazania przed inspekcją dokumentów niezbędnych do jej przeprowadzenia;
- 3) pobierania próbek do badań.

Zgodnie z art. 119 ust. 2 pr. farm. inspektor do spraw wytwarzania Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego w związku z przeprowadzaną inspekcją odpowiednio na podstawie art. 46 ust. 3 oraz art. 51g ust. 4–6 albo inspektor do spraw obrotu hurtowego Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego w związku z przeprowadzaną inspekcją na podstawie art. 76b ust. 3 ma prawo:

- 1) wstępu o każdej porze do pomieszczeń, w których:
 - a) wytwarza lub prowadzi się import produktów leczniczych,
 - b) prowadzi się hurtownię farmaceutyczną,
 - c) wytwarza się, prowadzi działalność importową lub dystrybuuje się substancje czynne,
 - d) wytwarza lub prowadzi się działalność importową substancji pomocniczych;
- 2) żądania pisemnych lub ustnych wyjaśnień, a także okazania dokumentów;
- 3) pobierania próbek do badań.

Według art. 119 ust. 3 pr. farm. przepisy ust. 1 i 2 stosuje się odpowiednio do inspektorów farmaceutycznych w odniesieniu do kontroli aptek, punktów aptecznych oraz placówek obrotu pozaaptecznego.

Z powołanych wyżej przepisów jasno wynika, kto może być osobą upoważnioną do przeprowadzenia inspekcji albo kontroli oraz o wykonywanie jakich czynności służbowych chodzi. Osobą upoważnioną do przeprowadzenia inspekcji może być np. inspektor do spraw obrotu hurtowego Głównego Inspektoratu Farmaceutycznego (może on przeprowadzać inspekcję np. w hurtowni farmaceutycznej). Osobą upoważnioną do przeprowadzenia kontroli może być np. inspektor farmaceutyczny (może on przeprowadzać kontrolę np. w aptece ogólnodostępnej). Przedmiotowymi czynnościami służbowymi są np. wejście do pomieszczeń, w których prowadzona jest działalność w zakresie wytwarzania produktu leczniczego, oraz pobranie próbek archiwalnych produktów leczniczych do badań jakościowych.

Indywidualnym dobrem prawnym chronionym przez art. 132 pr. farm. jest niezakłócone wykonywanie czynności służbowych podczas inspekcji oraz kontroli farmaceutycznej⁶, a także autorytet (powaga) instytucji

⁶ R. Dybka [w:] *Prawo farmaceutyczne. Komentarz*, red. W. Olszewski, Warszawa 2016, LEX, art. 132, nt 1.

przeprowadzającej inspekcję albo kontrolę. Rodzajowym (grupowym) dobrem prawnym jest w tym przypadku zdrowie publiczne, czyli zdrowie całego społeczeństwa.

Przestępstwo z art. 132 pr. farm. jest przestępstwem powszechnym⁷. Jego podmiotem jest każdy człowiek zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej. Sprawcą tego przestępstwa może być zarówno osoba zawodowo związana z daną działalnością gospodarczą podlegającą inspekcji albo kontroli (np. przedsiębiorca prowadzący hurtownię farmaceutyczną, ochroniarz zatrudniony przez takiego przedsiębiorcę, farmaceuta zatrudniony w aptece ogólnodostępnej), jak i osoba niemająca żadnego związku z taką działalnością (np. pacjent, który chce kupić leki w danej aptece).

Czynność sprawcza przestępstwa z art. 132 pr. farm. polega na „udaremnianiu lub utrudnianiu” wykonywania czynności służbowych. Znamiona te znane są Kodeksowi karnemu i na gruncie prawa karnego pozakodeksowego powinny być – w braku uregulowania szczególnego – interpretowane tak samo. Odwołując się do poglądów wyrażonych w piśmiennictwie w odniesieniu do przestępstwa poplecznictwa⁸, określonego w art. 239 § 1 k.k. (zawierającego w swym ustawowym opisie analizowane znamiona, tyle że wymienione w odwrotnej kolejności), można stwierdzić, że „utrudnianie” polega na stwarzaniu przeszkody dla wykonywania czynności służbowych, natomiast „udaremnianie” polega na zachowaniu uniemożliwiającym (unicestwiającym) wykonywanie czynności służbowych. „Utrudniać” można w mniejszym lub większym stopniu (mniej lub bardziej). „Udaremnianie” jest najwyższym stopniem „utrudniania”⁹. Podobnie wyjaśniono analizowane znamiona w komentarzach do Prawa farmaceutycznego, w odniesieniu do przestępstwa z art. 132 pr. farm. Stwierdzono m.in., że utrudnianie czynności służbowej oznacza zachowanie, które stwarza przeszkody w jej wykonaniu, a jednocześnie nie niweczy możliwości jej wykonania¹⁰. Podkreślono przy tym, że chodzi o stworzenie przeszkody istotnej, a taką nie będzie nie-

⁷ Tak też L. Wilk [w:] *Prawo farmaceutyczne. Komentarz*, red. L. Ogiełło, Warszawa 2018, Legalis, art. 132, nb 2; L. Wilk [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zdrowiu. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017, LEX, art. 132, nt 2; R. Dybka [w:] *Prawo farmaceutyczne...*, red. W. Olszewski, art. 132, nt 2.

⁸ Zob. np. W. Zalewski [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, *Komentarz do artykułów 222–316*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017, Legalis, art. 239, nb 5; T. Razowski [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, LEX, art. 239, nt 19.

⁹ Tak W. Zalewski [w:] *Kodeks karny*, t. 2, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, art. 239, nb 5.

¹⁰ L. Wilk [w:] *Prawo farmaceutyczne...*, red. L. Ogiełło, art. 132, nb 3; L. Wilk [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa...*, red. M. Mozgawa, art. 132, nt 3.

przychylnie, a nawet niegrzeczne traktowanie kontrolującego¹¹. Jako przykład zachowania stanowiącego prawnokarnie relewantne utrudnianie wykonywania czynności służbowych można podać celowe uszkodzenie istotnej części oświetlenia w pomieszczeniach, w których wykonywane są czynności służbowe, polegające np. na sprawdzaniu dokumentów. Co do znamienia „udaremnia” stwierdzono m.in., że: „Udaremnienie wykonania czynności służbowej oznacza takie zachowanie sprawcy, w wyniku którego wykonanie czynności przez osobę uprawnioną staje się niemożliwe w danym czasie”¹². Jako przykłady zachowania stanowiącego udaremnianie wykonywania czynności służbowych można podać niewpuszczenie osoby upoważnionej do przeprowadzenia inspekcji albo kontroli do apteki lub do danego pomieszczenia w hurtowni oraz nieokazanie osobie upoważnionej do inspekcji albo kontroli żądanych przez nią dokumentów¹³.

Potwierdzenie zasadności interpretowania znamienia „udaremnia” jako „uniemożliwia” można odnaleźć w samym Prawie farmaceutycznym. Należy zauważyć, że ustawa ta w odniesieniu do inspekcji i kontroli utożsamia termin „udaremnia” z terminem „uniemożliwia”. W art. 37ata ust. 4 pr. farm. mowa jest o udaremnieniu przeprowadzenia inspekcji lub kontroli, a w ust. 1 tego artykułu – o uniemożliwianiu i utrudnianiu przeprowadzenia inspekcji lub kontroli. Biorąc pod uwagę sposób ataku na dobro prawne, należy stwierdzić, że przestępstwo z art. 132 pr. farm. jest przestępstwem z naruszenia dobra prawnego. Może ono zostać popełnione zarówno przez działanie (np. blokowanie wejścia do jakiegoś pomieszczenia w hurtowni farmaceutycznej), jak i przez zaniechanie (np. nieokazanie żądanych dokumentów). Jest ono dokonane wtedy, gdy doszło do zakłócenia (w postaci udaremnienia lub utrudnienia) wykonywania czynności służbowych podczas inspekcji albo kontroli farmaceutycznej. Jeżeli zachowanie sprawcy nie spowodowało ani udaremnienia, ani utrudnienia wykonywania czynności służbowych przez upoważnioną osobę, to można mówić o usiłowaniu przestępstwa z art. 132 pr. farm. Jest to więc przestępstwo skutkowe (materialne)¹⁴, a skutkiem jest zaist-

¹¹ L. Wilk [w:] *Prawo farmaceutyczne...*, red. L. Ogiełło, art. 132, nb 3; L. Wilk [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa...*, red. M. Mozgawa, art. 132, nt 3.

¹² L. Wilk [w:] *Prawo farmaceutyczne...*, red. L. Ogiełło, art. 132, nb 3; L. Wilk [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa...*, red. M. Mozgawa, art. 132, nt 3.

¹³ Podobnie L. Wilk [w:] *Prawo farmaceutyczne...*, red. L. Ogiełło, art. 132, nb 3; L. Wilk [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa...*, red. M. Mozgawa, art. 132, nt 3.

¹⁴ Tak też R. Dybka [w:] *Prawo farmaceutyczne...*, red. W. Olszewski, art. 132, nt 3; inaczej L. Wilk [w:] *Prawo farmaceutyczne...*, red. L. Ogiełło, art. 132, nb 4; L. Wilk [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa...*, red. M. Mozgawa, art. 132, nt 3.

niale udaremnienie lub utrudnienie wykonania konkretnych czynności służbowych. Analizowane przestępstwo jest przestępstwem umyślnym i może zostać popełnione zarówno z zamiarem bezpośrednim, jak i z zamiarem ewentualnym¹⁵.

Przestępstwo udaremniania lub utrudniania inspekcji albo kontroli farmaceutycznej jest występkiem. *De lege lata* sprawca tego przestępstwa podlega grzywnie albo karze pozbawienia wolności do lat 3 albo obu tym karom łącznie. Wspomniana wyżej ustawa nowelizująca z 26.04.2019 r. podwyższyła zagrożenie karą pozbawienia wolności z 2 do 3 lat. Ustawa ta dodała również art. 37ata i 37atb. Zgodnie z art. 37ata ust. 1 i ust. 6 pr. farm. organ zezwalający lub osoba upoważniona przez ten organ do dokonywania inspekcji lub kontroli może zwrócić się o pomoc w umożliwieniu dokonania inspekcji lub kontroli do komendanta Policji lub Straży Granicznej, jeżeli natrafi na opór, który uniemożliwia lub utrudnia przeprowadzenie inspekcji lub kontroli, albo jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że na taki opór natrafi, albo jeżeli z innych względów jest to niezbędne do niezakłóconego dokonania inspekcji lub kontroli, a komendant Policji (lub Straży Granicznej – w przypadku gdy podmiot kontrolowany znajduje się na obszarze przejścia granicznego lub w strefie nadgranicznej) nie może odmówić udzielenia pomocy. Przepis ust. 2 tego artykułu przewiduje, że udzielenie pomocy Policji lub Straży Granicznej polega na zapewnieniu porządku w miejscu przeprowadzania inspekcji lub kontroli oraz osobistego bezpieczeństwa i poszanowania godności osób obecnych w miejscu jej przeprowadzania. Pozostałe przepisy art. 37ata pr. farm. regulują kwestię wystąpienia z wnioskiem o pomoc i kwestię kosztów udzielenia pomocy, a także kwestię sporządzenia notatki urzędowej przez funkcjonariusza organu udzielającego pomocy. Artykuł 37atb pr. farm. stanowi, że instytucje państwowe i samorządowe są obowiązane w zakresie swojego działania do współpracy z organem zezwalającym przy wykonywaniu przez ten organ ustawowych zadań, w szczególności do przekazania posiadanych dokumentów, danych lub informacji. Motywy wprowadzenia uregulowań zawartych w nowo dodanych art. 37ata i 37atb pr. farm. zostały podane w wyżej wymienionym uzasadnieniu projektu ustawy nowelizującej. Podkreślono w nim m.in., że zdarzają się przypadki nie tylko niewpuszczenia inspektorów Państwowej Inspekcji Farmaceutycznej na teren podmiotu podlegającego inspekcji albo kontroli, ale też zachowań agresywnych, a nawet zagrażających bezpieczeństwu tych inspektorów.

¹⁵ Tak też L. Wilk [w:] *Prawo farmaceutyczne...*, red. L. Ogiełto, art. 132, nb 5; L. Wilk [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa...*, red. M. Mozgawa, art. 132, nt 4; R. Dybka [w:] *Prawo farmaceutyczne...*, red. W. Olszewski, art. 132, nt 2.

Wprowadzona w 2019 r. nowelizacja Prawa farmaceutycznego miała na celu zwalczanie zjawiska „odwróconego łańcucha dystrybucji leków” i ich subsekwentnego wywozu za granicę. Jednym z warunków skutecznego zwalczania tego zjawiska, a także innych patologicznych zjawisk na polskim rynku farmaceutycznym, takich jak np. fałszowanie leków, jest efektywne przeprowadzanie inspekcji i kontroli farmaceutycznych. Uregulowania z art. 132 oraz z art. 37ata i 37atb pr. farm. wraz z innymi przepisami o charakterze administracyjnym powinny zabezpieczyć niezakłócone wykonywanie czynności służbowych przez osobę upoważnioną do przeprowadzania inspekcji albo kontroli farmaceutycznej.

dr hab. Katarzyna Banasik, prof. KAAFM – Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, ORCID: 0000-0003-3693-0480

ZMIANY W PRZEPISACH KODEKSU KARNEGO DOTYCZĄCYCH ŚRODKÓW KARNYCH WPROWADZONE Z DNIEM 1.01.2022 R.

Magdalena Błaszczuk

1. UWAGI WSTĘPNE

Tematyka kar oraz zasad i dyrektyw ich wymiaru to jeden z obszarów badawczych od lat pozostający w sferze zainteresowań naukowych Pani Profesor Violetty Konarskiej-Wrzosek. Dyrektywom wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym Pani Profesor poświęciła swoją monografię habilitacyjną¹, z aprobatą odnosząc się do rozwiązań Kodeksu karnego z 1997 r.², obliczonych na urzeczywistnienie nowej polityki karnej, opartej na negacji istnienia prostej zależności pomiędzy surową represją i skutecznością prawa karnego³. Autorom nowej kodyfikacji karnej przyświecało założenie racjonalnego, nieschematycznego karania, umożliwianego przez odpowiednio dobrany system zróżnicowanych środków penalnych i dyrektyw ich wymiaru⁴. Wyjściowo Kodeks karny z 1997 r. zapewniał sądom dużą swobodę, niezbędną dla właściwej realizacji zindywidualizowanego wymiaru kary, rezygnując m.in. z szeregu obligatoryjnych obustrzeń w zakresie wymiaru kary⁵. Tym samym stanowił wyraz wiary w sędziów, których obdarzał dużym zaufaniem⁶.

Na przestrzeni 24 lat obowiązywania Kodeks karny był nowelizowany ponad 100 razy. W obecnym kształcie ustawa ma już niewiele wspólnego z tą, która weszła w życie z dniem 1.09.1998 r., chociaż formalnie to nadal ten sam Kodeks karny z 1997 r. *Gros* zmian dotyczyło kar i karania.

¹ V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002.

² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.), dalej: k.k.

³ V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy...*, s. 13–14.

⁴ Zob. uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejm. nr 1252, s. 2.

⁵ V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy...*, s. 218.

⁶ V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy...*, s. 220.

Duża część z nich wiąże się ze wzrostem punitowności polskiego prawa karnego, przekładając się na systematyczne zawężanie „granic ustawy”, tj. ustawowego marginesu swobody sądu, w którym musi „się zmieścić”, dokonując sądowego wymiaru kary. To złe zmiany, istotnie utrudniające sądom należyte sprawowanie wymiaru sprawiedliwości, tj. dostosowanie reakcji karnej do ciężaru popełnionego przestępstwa, mierzonego stopniem winy i społecznej szkodliwości czynu. Niniejszy artykuł jest poświęcony analizie jednej z nich, wprowadzonej do Kodeksu karnego z dniem 1.01.2022 r., na mocy art. 1 ustawy z 14.10.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁷.

2. NOWY TERMINOWY ŚRODEK KARNY

Z dniem wejścia w życie nowelizacji z 14.10.2021 r. do katalogu środków karnych w art. 39 k.k. dano nowy środek – zakaz zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów (art. 39 pkt 2aa k.k.).

W świetle art. 41 § 1aa k.k. nowy terminowy środek karny wymieniony w art. 39 pkt 2aa k.k. może polegać na zakazie:

- 1) zajmowania wszelkich lub określonych stanowisk lub
- 2) wykonywania wszelkich lub określonych zawodów, lub
- 3) wykonywania wszelkiej lub określonej pracy na podstawie stosunku pracy, umowy agencyjnej, umowy zlecenia lub innej umowy na świadczenie usług, do której zgodnie z Kodeksem cywilnym⁸ stosuje się przepisy dotyczące zlecenia lub umowy o dzieło

– w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów.

W razie skazania osoby pełniącej funkcję publiczną za przestępstwa określone w art. 228 § 1 i 3–6, art. 230 § 1, art. 230a § 1, art. 250a § 1 i 2, art. 271 § 3, art. 296a § 1, 2 i 4 oraz art. 305 § 1 i 2 k.k. sąd orzeka ten środek obligatoryjnie (art. 41 § 1aa k.k.).

⁷ Dz.U. poz. 2054 ze zm.

⁸ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).

W razie skazania innej osoby za przestępstwa określone w art. 229 § 1 i 3–5, art. 230 § 1, art. 230a § 1, art. 250a § 1 i 2, art. 271 § 3, art. 296a § 1, 2 i 4 oraz art. 305 § 1 i 2 zastosowanie tego środka jest fakultatywne (art. 41 § 1ab k.k.).

Orzeczenie nowego zakazu zostało więc uzależnione od skazania za określone przestępstwo, należące do katalogu kodeksowych przestępstw korupcyjnych, obejmujące: łapownictwo bierne, tzw. sprzedajność (art. 228 § 1 i 3–6 k.k.), łapownictwo czynne, tzw. przekupstwo (art. 229 § 1 i 3–5 k.k.), bierną płatną protekcję (art. 230 § 1 k.k.), czynną płatną protekcję (art. 230a § 1 k.k.), łapownictwo wyborcze (art. 250a § 1 i 2 k.k.), poświadczenie nieprawdy kwalifikowane celem osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej (art. 271 § 3 k.k.), łapownictwo w sektorze prywatnym, tzw. menedżerskie (art. 296a § 1, 2 i 4 k.k.), oraz zakłócanie przetargu publicznego (art. 305 § 1 i 2 k.k.)⁹.

Sposób regulacji nowego środka karnego pozwala sądowi na dużą swobodę w kształtowaniu jego treści. Przedmiotowo ten środek może mieć charakter „totalny”, tj. objąć wszelkie zawody, stanowiska i wszelką pracę w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów. Może też zostać ograniczony do pojedynczego lub dwóch modułów o takiej „totalnie” określonej treści, tj. dotyczyć np. wykonywania wszelkich zawodów i zajmowania wszelkich stanowisk. Może wreszcie obejmować jedynie określony zawód, stanowisko czy pracę¹⁰.

W świetle art. 43 k.k. nowy środek karny jest orzekany w latach, w wymiarze od roku do lat 15.

W razie ponownego skazania osoby pełniącej funkcję publiczną, w warunkach określonych w § 1aa k.k., sąd obligatoryjnie orzeka ten środek dożywotnio (art. 41 § 1b k.k.).

Na mocy art. 1 pkt 4 nowelizacji z 14.10.2021 r. modyfikacji uległ również art. 244 k.k., statuujący wieloodmianowy występki niestosowania się do orzeczonego przez sąd zakazu, zagrożony karą pozbawienia wol-

⁹ Z dniem 1.10.2023 r., w związku z wejściem w życie ustawy z 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600 ze zm.), ten katalog – zarówno w art. 41 § 1aa, jak i w art. 41 § 1ab k.k. – zostanie uzupełniony o nowo dodane typy przestępstw przez zastąpienie wyrazów „oraz art. 305 § 1 i 2” wyrazami „art. 305 § 1–4 oraz art. 306b”.

¹⁰ Por. R.A. Stefański [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Legalis 2023, art. 41, nb 26; M. Kulik [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, LEX 2022, art. 41, nt 20 i 21.

ności od 3 miesięcy do lat 5. Dodano kolejną odmianę tego przestępstwa, polegającą na niestosowaniu się do orzeczonego przez sąd zakazu zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów. Ta zmiana jest naturalną konsekwencją uzupełnienia katalogu środków karnych i jako taka zasługuje na pozytywną ocenę.

Z dniem 1.01.2022 r., na mocy art. 3 wspomnianej nowelizacji, dodano też nowy przepis do Kodeksu karnego wykonawczego¹¹ – art. 181d. Stanowi on, że w razie orzeczenia zakazu zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów, odpowiednio zastosowanie znajduje art. 180 i 181 k.k.w. W konsekwencji sąd jest zobligowany do przesłania odpisu wyroku, którym orzeczono nowy zakaz, właściwemu organowi administracji rządowej lub samorządu terytorialnego oraz pracodawcy albo instytucji, w której skazany zajmuje objęte zakazem stanowisko lub wykonuje objęty zakazem zawód czy pracę. Jeśli skazany zajmuje stanowisko kierownicze lub inne odpowiedzialne stanowisko, sąd przesyła odpis wyroku również właściwej jednostce nadrzędnej. To regulacje, które nie obejmują całego zakresu nowo wprowadzonego zakazu i na pewno nie rozwiążą wszystkich problemów związanych z jego wykonaniem. Praktyczne problemy wykonawcze może rodzić zwłaszcza ten wariant zakazu, który dotyczy zajmowania stanowiska, wykonywania zawodu czy pracy w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów, wobec możliwości zmian poziomu zaangażowania w spółce handlowej kapitału państwowego, reprezentowanego przez Skarb Państwa czy jednostkę samorządu terytorialnego.

Istotne wątpliwości może rodzić nawet ustalenie zakresu przedmiotowego środka karnego z art. 39 pkt 2aa k.k. w aspekcie, w jakim odnosi się on do stanowisk czy pracy w spółkach handlowych z udziałem Skarbu Państwa czy jednostek samorządu terytorialnego. Z przepisów wykonawczych nie wynika, w jaki sposób weryfikować, czy dana spółka prawa handlowego należy do grupy podmiotów, w których Skarb Państwa lub

¹¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.), dalej: k.k.w.

jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów. Problem pojawi się w sytuacji, kiedy skazany, wobec którego orzeczono nowy zakaz, będzie aplikował o zatrudnienie w spółce handlowej z udziałem Skarbu Państwa czy jednostki samorządu terytorialnego. Taka weryfikacja może się okazać niełatwa, zwłaszcza w odniesieniu do przypadku posiadania udziałów czy akcji pośrednio, przez inne podmioty. Sam skazany może nie mieć możliwości weryfikacji obowiązywania zakazu dla danego podmiotu.

Istotne jest więc ustalenie tego, kto ma jej dokonywać i na jaki moment, w szczególności – czy tylko na moment zatrudnienia, czy konieczna jest „ocena ciągła”. Przecież spółka handlowa jest podmiotem, w którego istotę wpisane są zmiany udziałowców czy akcjonariuszy. Rozstrzygnięcie wskazanej kwestii jest tym bardziej konieczne, że na mocy noweli wprowadzono odpowiedzialność za niestosowanie się do tego zakazu, dodając nową odmianę występku w art. 244 k.k., którego można się wprawdzie dopuścić jedynie umyślnie, ale zarówno w zamiarze bezpośrednim, jak i ewentualnym.

Rację ma R.A. Stefański, który – odnośnie do charakteru prawnego nowego zakazu – stwierdził, że: „Trudne jest jasne określenie jego charakteru prawnego”. Zdaniem tego autora wyodrębnienie go w katalogu środków karnych sugeruje, że jest on samodzielnym środkiem karnym, analogicznie jak środek z art. 39 pkt 2a k.k.¹² Formalne wyodrębnienie nowego zakazu w katalogu środków karnych jest niezaprzeczalnym faktem i przydaje mu normatywnej samodzielności. Postrzegam jednak ten środek, analogicznie jak środek z art. 39 pkt 2a k.k., jako szczególny wariant zakazu z art. 39 pkt 2 k.k., który – *nota bene* analogicznie jak środek z art. 39 pkt 2a k.k. – został uregulowany w przepisach dodanych do art. 41 k.k., dedykowanego pierwotnie wyłącznie zwykłemu zakazowi wykonywania zawodu czy zajmowania stanowiska¹³, wyodrębnionemu w art. 39 pkt 2 k.k.

W mojej ocenie nowy środek karny zakazu zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posia-

¹² R.A. Stefański [w:] *Kodeks karny...*, red. R.A. Stefański, art. 41, nb 23.

¹³ Moim zdaniem taki sposób regulacji jego treści i sama ich relacja do treści, które dotyczą zakazu z art. 39 pkt 2 k.k., dowodzi, że intencją ustawodawcy było właśnie dodanie, kolejnego już, wyspecjalizowanego zakazu. Te relacje są, w mojej ocenie, mocno zbliżone do relacji, w jakich pozostaje wyspecjalizowany typ przestępstwa w stosunku do typu podstawowego. O ile jednak taka specjalizacja w obrębie typizacji wydaje się mieć niezaprzeczalne walory, o tyle nie dostrzegam żadnej wartości dodanej jej „przeszczepiania” na grunt środków karnych.

dają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów, to kolejny już – obok środka przewidzianego w art. 39 pkt 2a k.k. – „wyspecjalizowany” wariant środka karnego zakazu zajmowania określonego stanowiska czy wykonywania określonego zawodu, wskazanego w art. 39 pkt 2 k.k.

Ten „podstawowy” wariant zakazu może zostać orzeczony, jeżeli sprawca nadużył przy popełnieniu przestępstwa stanowiska lub wykonywanego zawodu albo okazał, że dalsze zajmowanie stanowiska lub wykonywanie zawodu zagraża istotnym dobrom chronionym prawem (art. 41 § 1 k.k.). Jest stosowany jedynie fakultatywnie, w wymiarze terminowym, w latach, od roku do lat 15 (art. 43 § 1 k.k.).

Sąd mógł orzekać ten zwykły zakaz wykonywania zawodu czy zajmowania stanowiska wobec osób skazywanych za przestępstwa korupcyjne, o ile doszło do wypełnienia przesłanek jego zastosowania.

Analiza nowego środka karnego, w aspekcie środka z art. 39 pkt 2 k.k., uznawanego *de facto* za „podstawowy” wariant zakazu zajmowania stanowiska czy wykonywania zawodu, skłania przede wszystkim do postawienia pytania o potrzebę wprowadzania takiego wyspecjalizowanego narzędzia. Zakaz podstawowy czy też ogólny ma zawsze charakter fakultatywny i jest orzekany terminowo, w wymiarze analogicznym jak nowo wprowadzony środek z art. 39 pkt 2aa k.k. Nowy zakaz jest szerszy przedmiotowo, ponieważ może objąć nie tylko określony zawód czy stanowisko, ale też wszelkie zawody czy stanowiska, jak też wykonywanie wszelkiej czy określonej pracy. Ponadto bardziej ogranicza swobodę sądu w jego orzekaniu w tym wymiarze, w jakim ustawa przewiduje jego wyłącznie obligatoryjny charakter czy też bezwzględnie oznaczony, dożywotni wymiar. Ten środek – w wymiarze terminowym – musi zostać orzeczony w razie skazania osoby pełniącej funkcję publiczną za przestępstwo „korupcyjne” z zamkniętego katalogu (art. 41 § 1aa k.k.). Sąd jest zobligowany orzec ten zakaz dożywotnio w razie ponownego skazania osoby pełniącej funkcję publiczną za przestępstwo z tego katalogu (art. 41 § 1b k.k.). Tak ukształtowany nowy zakaz jest sankcją bezwzględnie oznaczoną, zwłaszcza jeśli sąd musi go orzec dożywotnio. Obligatoryjne orzekanie tego środka jest kontrowersyjne w aspekcie konstytucyjnego standardu sądowego sprawowania wymiaru sprawiedliwości (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). „Istotnie ogranicza zasadę indywidualizacji sankcji karnej, prowadząc do automatyzmu i schematyzmu orzekania. Całkowicie odbiera sędziemu możliwość wpływania na wymiar kary”¹⁴.

¹⁴ Opinia Sądu Najwyższego RP do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejm. nr 1252, s. 5.

W przypadku analiz nowego środka karnego z art. 39 pkt 2aa k.k. istotny punkt odniesienia powinny też stanowić przepisy innych ustaw, obowiązujące już w dacie wejścia w życie nowelizacji z 14.10.2021 r., zakazujące osobom skazanym prawomocnie za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe pełnienia określonych funkcji¹⁵. Taki zakaz został przewidziany m.in. w art. 6 ust. 2 i 3 oraz w art. 6a ustawy z 21.11.2008 r. o pracownikach samorządowych¹⁶. Takie zestawienie nakazuje postrzegać nowy środek karny jako *de facto* wzmocnienie takich istniejących już w systemie prawa zakazów, przez nadanie wybranym z nich szczególnego penalnego statusu prawnego. Rodzi się więc pytanie, czy istniała rzeczywista potrzeba uzupełniania systemu prawa o ten nowy środek karny, czy też jego wprowadzenie służy jedynie „wyeksponowaniu” tematu walki z korupcją za pomocą środków penalnych poprzez wyodrębnienie tego wąsko wyspecjalizowanego narzędzia.

3. ZMIANY DOTYCZĄCE POZBAWIENIA PRAW PUBLICZNYCH

Na mocy nowelizacji z 14.10.2021 r. doszło również do rozszerzenia podstaw orzekania pozbawienia praw publicznych, przez dodanie nowej przesłanki fakultatywnego zastosowania tego środka karnego w przypadku skazania za któreś z enumeratywnie wymienionych przestępstw, określone w art. 228 § 1 i 3–6, art. 229 § 1 i 3–5, art. 230 § 1, art. 230a § 1, art. 250a § 1 i 2, art. 271 § 3, art. 296a § 1, 2 i 4 oraz art. 305 § 1 i 2 k.k. Katalog tych przestępstw jest *summa summarum* zbieżny z tym wprowadzonym w nowo dodanych przepisach art. 41 § 1aa i § 1ab k.k.¹⁷ Ta nowa przesłanka została uregulowana w art. 40 § 2 pkt 2 k.k. Utrzymano przy tym bez zmian dotychczasową przesłankę orzekania tego środka, którą obecnie wyodrębniono w art. 40 § 2 pkt 1 k.k.

¹⁵ Podnosił to również M. Królikowski [w:] *Większa ochrona przed korupcją?*, <http://legalis.pl/wieksza-ochrona-przed-korupcja/> (dostęp: 19.04.2023 r.).

¹⁶ Dz.U. z 2022 r. poz. 530.

¹⁷ Ten katalog zostanie rozszerzony 1.10.2023 r. – w związku z wejściem w życie ustawy z 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600 ze zm.) – o nowo dodane typy przestępstw, przez zastąpienie wyrazów „oraz art. 305 § 1 i 2” wyrazami „art. 305 § 1–4 oraz art. 306b”.

To zmiana w pełni symetryczna do tej dotyczącej przepisów art. 41 § 1aa oraz art. 41 § 1ab k.k. (zob. przypis 9).

Analiza systemowa nowej przesłanki orzekania pozbawienia praw publicznych nakazuje podać w wątpliwość jej zakres. W stanie prawnym obowiązującym do 31.12.2021 r. sądy mogły orzekać pozbawienie praw publicznych wyłącznie w przypadku skazania sprawcy na karę pozbawienia wolności w wymiarze do lat 3 za przestępstwo popełnione z motywacji zasługującej na szczególne potępienie. Pozbawienie praw publicznych jest bardzo surowym środkiem karnym, w którym wyraźnie przeważa element represyjny¹⁸. To środek o istotnym pejoratywnym wydźwięku, dotychczas znajdujący zastosowanie jedynie wobec sprawców przestępstw, którzy pokazali, że są niegodni korzystania z pewnych przywilejów przynależnych członkom społeczeństwa w sferze publicznej. Tymczasem nowa przesłanka pozwala na stosowanie tego środka w przypadku każdego skazania za określone przestępstwo, nie jest przy tym w ogóle związana z osobą sprawcy, charakterem czy ciężarem popełnionego przestępstwa, tj. nie zależy ani od rodzaju, ani od rozmiaru wymierzonej kary, ani nawet w ogóle od jej wymierzenia. Tym samym środek ten – w obszarze zastosowania nowej przesłanki jego orzekania – zupełnie stracił swój wyjątkowy charakter, stając się *de facto* jednym z najbardziej podstawowych środków orzekanych wobec sprawców przestępstw korupcyjnych ujętych w katalogu w art. 40 § 2 pkt 2 k.k. To bardzo surowe, zbyt dolegliwe¹⁹ rozwiązanie, które nie koreluje z istotą pozbawienia praw publicznych. Jako takie budzi wątpliwości w aspekcie zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 31 Konstytucji RP, określającym przesłanki ustanawiania ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności²⁰, w tym jej wymiarze, który nakłada na ustawodawcę wymagania operowania środkami adekwatnymi do naruszenia²¹. Tej negatywnej oceny nie zmienia fakultatywny charakter tego środka. Pozostaje liczyć

¹⁸ A. Ziółkowska [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020, art. 40, nt 1.

¹⁹ Jako takie oceniono je w uwagach do projektu ustawy antykorupcyjnej zgłoszonych przez Sąd Najwyższy, w których wyrażono również obawy odnośnie do praktyki stosowania pozbawienia praw publicznych na podstawie tak ogólnej przesłanki. Zob. Opinia Sądu Najwyższego RP do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejm. nr 1252, s. 3–4.

²⁰ Test proporcjonalności powinien znaleźć zastosowanie do każdego środka, który ogranicza prawa i wolności jednostki ze względu na interes powszechny. Zob. A. Łabno [w:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010, s. 26.

²¹ Na temat znaczenia testu proporcjonalności i sposobu jego przeprowadzania wielokrotnie wypowiadał się Trybunał Konstytucyjny. Por. np. wyroki TK z 29.06.2001 r., K 23/00, OTK 2001/2, poz. 29, oraz z 20.02.2008 r., K 30/07, OTK-A 2008/1, poz. 6.

na rozwałę sądów, mając nadzieję, że praktyka stosowania tego środka jedynie w przypadkach wyjątkowych nie ulegnie zmianie.

4. ROZSZERZENIE PODSTAW ORZEKANIA POZBAWIENIA PRAW PUBLICZNYCH I ZAKAZU Z ART. 39 PKT 2AA K.K.

W kontekście analizowanych zmian w przepisach Kodeksu karnego dotyczących środków karnych należy też wskazać na rozszerzenie podstaw do stosowania pozbawienia praw publicznych oraz nowego środka karnego zakazu z art. 39 pkt 2aa k.k. przez uzupełnienia w przepisach karnych ustaw, do których doszło na mocy noweli antykorupcyjnej z 14.10.2021 r. Wprowadzono bowiem możliwość orzeczenia pozbawienia praw publicznych oraz obowiązek orzeczenia nowego zakazu z art. 39 pkt 2aa k.k. także wobec osób skazywanych za przestępstwa związane z korupcją, określone w przepisach art. 46 ust. 1, 2 i 4, art. 47 i art. 48 ust. 1 i 2 ustawy z 25.06.2010 r. o sporcie²² (art. 7 nowelizacji) oraz w art. 54 ust. 1–4 ustawy z 12.05.2011 r. o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia oraz wyrobów medycznych²³ (art. 9 nowelizacji). W obu przypadkach przyjęto również, że w razie ponownego skazania „w warunkach określonych” w wymienionych przepisach statuujących przestępstwa²⁴ sąd obligatoryjnie orzeka dożywotnio zakaz, o którym mowa w art. 39 pkt 2aa k.k. To rozwiązanie wpisuje się w niedobłą prawidłowość rozbudowywania treści co do zasady normatywnie przynależnych do rozdziału V Kodeksu karnego, dedykowanego środkom karnym²⁵,

²² Dz.U. z 2022 r. poz. 1599 ze zm.

²³ Dz.U. z 2022 r. poz. 2555 ze zm.

²⁴ Znamienne, że w przepisach art. 49a ust. 2 ustawy o sporcie i art. 54a ust. 1 ustawy o refundacji leków..., zastosowano technikę legislacyjną, która jest prostym powieleniem konstrukcji art. 41 § 1b k.k., a która zupełnie nie przystaje do treści tych przepisów, odwołujących się wprost do konkretnych typizacji. To techniczny, ale wyraźny dowód braku głębszej refleksji nad jakością tworzonego prawa. Na pewno w tych przepisach bardziej adekwatne byłoby sformułowanie „w razie ponownego skazania za przestępstwo (...)”.

²⁵ Na to, że regulacja środków karnych przynależy do materii kodeksowej, wskazuje już sformułowanie art. 39 k.k., z którego wynika zamknięty, enumeratywny charakter katalogu środków karnych. Sposób regulacji poszczególnych środków karnych w rozdziale V Kodeksu karnego również nie zapowiada, że „inne ustawy mogą stanowić inaczej”. Oczywiście nie ma formalnych przeciwwskazań do uzupełniania tych kodeksowych treści na gruncie regulacji pozakodeksowych, jednak – w odniesieniu do środków karnych, z uwagi na brzmienie przepisów rozdziału V Kodeksu – te uzupełnienia zaskakują, co nie powinno mieć miejsca.

przez przepisy pozakodeksowego prawa karnego²⁶. Taka praktyka destabilizuje system polskiego prawa karnego – zbudowany wokół Kodeksu karnego, stanowiącego jego naturalny „rdzeń” – w którym ustawodawca powinien respektować podział na treści kodeksowe i pozakodeksowe. Wynika ona – w dużym stopniu – z tendencji represyjnej w rozwoju środków karnych²⁷, przejawiającej się w rozbudowywaniu ich katalogu, zaostrzaniu i specjalizacji.

Z dniem 1.10.2023 r.²⁸ dojdzie też do rozszerzenia katalogu podstaw orzekania nowego zakazu z art. 39 pkt 2aa k.k. Przepisy art. 41 § 1aa oraz art. 41 § 1ab k.k. zostaną uzupełnione o nowo dodane do Kodeksu typy przestępstw, przez zastąpienie wyrazów „oraz art. 305 § 1 i 2” wyrazami „art. 305 § 1–4 oraz art. 306b”.

W art. 305 § 3 k.k. wprowadzony zostanie kwalifikowany typ przestępstw z § 1 i 2, znamienny celem osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej. Na mocy art. 305 § 4 k.k. przepisy § 1–3 znajdą odpowiednie zastosowanie do aukcji, zbliżonej w swej istocie do przetargu.

W art. 306b k.k. stypizowano dwie zbrodnie – stanowiące nowość w rozdziale XXXVI Kodeksu karnego, grupującym przede wszystkim tzw. przestępstwa gospodarcze będące występkami – typy kwalifikowane „zbiorcze” dla przestępstw z art. 296 § 1 lub 2, art. 296a § 1 lub 4, art. 299 § 1, 2, 5 lub 6 oraz art. 303 § 1 k.k. Pierwszy, wyodrębniony w § 1, znajdzie zastosowanie, jeśli sprawca dopuści się któregoś z nich w stosunku do mienia o wartości większej niż pięciokrotność kwoty określającej mienie wielkiej wartości (tj. wyższej niż 5 mln zł) lub spowoduje szkodę w rozmiarach odpowiadających takiej wartości. Drugi (§ 2) znajdzie zastosowanie, jeśli sprawca dopuści się któregoś z tych przestępstw w stosunku do mienia o wartości większej niż dziesięciokrotność kwoty określającej mienie wielkiej wartości (tj. wyższej niż 10 mln zł) lub spowoduje szkodę w rozmiarach odpowiadających takiej wartości.

Ta zmiana doprowadzi do istotnego rozszerzenia zakresu stosowania art. 41 § 1aa i § 1ab k.k. Skazanie za kwalifikowane typy przestępstw z art. 296 § 1 lub 2 (nadużycie zaufania), art. 299 § 1, 2, 5 lub 6 (pranie

²⁶ Ten proces został zapoczątkowany równo 10 lat przed wejściem w życie ustawy antykorupcyjnej, kiedy to – z dniem 1.01.2012 r. – weszła w życie ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt oraz ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz.U. Nr 230, poz. 1373), na mocy której do ustawy z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2022 poz. 572 ze zm.) wprowadzono pierwszy pozakodeksowy środek karny – zakaz posiadania zwierzęcia (art. 35 ust. 3a i 3b u.o.z.).

²⁷ Zob. W. Zalewski [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Legalis 2021, art. 39, nb 2.

²⁸ Zob. przypis 9.

pieniędzy) oraz art. 303 § 1 (nieprowadzenie lub nierzetelne prowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej) przełoży się na możliwość (art. 41 § 1 ab) albo wręcz obowiązek (art. 41 § 1aa) orzeczenia takiego zakazu nawet wobec osób, których przestępstwo nie będzie miało żadnego aspektu korupcyjnego i wobec których, czego nie można wykluczyć, bardziej adekwatne byłoby zastosowanie „zwykłego” zakazu zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej z art. 39 pkt 2 k.k. W razie ponownego skazania osoby pełniącej funkcję publiczną w warunkach art. 41 § 1aa k.k., na podstawie art. 306b k.k., sąd będzie zmuszony orzec ten nowy zakaz dożywotnio. Dojdzie więc do istotnego rozszerzenia zakresu obligatoryjnego stosowania tego bardzo dolegliwego środka, a tym samym – do petryfikacji i wzmocnienia kolejnego rozwiązania ograniczającego ustawową swobodę sądu w kształtowaniu wymiaru kary na miarę zindywidualizowanych potrzeb.

5. PODSUMOWANIE

W świetle powyższych analiz nowo wprowadzony środek karny oraz rozszerzenie podstaw stosowania pozbawienia praw publicznych trudno ocenić pozytywnie. To rozwiązania zdecydowanie zbyt surowe. Każda zmiana w prawie karnym, która wiąże się z zaostrzeniem jego surowości, wymaga solidnego przeglądu już dostępnych narzędzi i racjonalnego uzasadnienia konieczności wprowadzenia nowych, dla którego oczywistym punktem odniesienia musi być zasada *ultima ratio* prawa karnego. Uzupełnienia i modyfikacje przepisów Kodeksu karnego wprowadzone z dniem 1.01.2022 r. stanowią właśnie takie zmiany, które powodują, że prawo karne staje się surowsze. Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy ma jednak charakter postulatywny, skupiono się w nim bowiem wyłącznie na wyeksponowaniu potrzeby intensyfikacji walki z korupcją. Jako takie nie spełnia więc wymogu należytej racjonalizacji wprowadzanych zmian. Nie sposób się przy tym nie zgodzić z tezą, że „sprawowanie władzy, ale także inne zachowania dotyczące życia publicznego, są poważnie narażone na propozycje korupcyjne”. To fakt notoryjny. Nie da się też polemizować z tezą, że „aktualnie obowiązujące regulacje nie są wystarczająco skuteczne dla zapewnienia, że określona aktywność publiczna będzie udziałem osób dających należyłą rękojmię odporności na próby przekupstwa”²⁹. W mo-

²⁹ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy z 14.10.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejm. nr 1252, s. 2.

jej ocenie nie sposób w ogóle wskazać jakieś narzędzia, które dałyby taką pewność. W szczególności nie postrzegam jako takich rozwiązań wprowadzonych przez nowelizację antykorupcyjną z dniem 1.01.2021 r. do Kodeksu karnego i systemu polskiego prawa.

Wątpliwe jest, czy tak ukształtowany nowy, wyspecjalizowany zakaz i rozszerzenie zakresu stosowania środka karnego z tradycjami, jakim jest pozbawienie praw publicznych, okaże się panaceum na korupcję w naszym kraju. Przestępczość korupcyjną bardzo trudno wykryć, ponieważ obie strony zaangażowane w ten proceder są zainteresowane tym, żeby nie doszło do jego ujawnienia. Na pewno korupcji lepiej zapobiegać, jednak nie przez proste zaost్రzanie surowości grożących za nią kar, bo od lat wiadomo, że to sprawców nie odstrasza. Uważam, że rację ma projektodawca, twierdząc, iż: „Najlepszym środkiem przeciwdziałania korupcji jest jawność życia publicznego oraz nieustanne podnoszenie standardów osobom pełniącym funkcje publiczne”³⁰. Na mocy nowelizacji z 14.10.2021 r. wprowadzono m.in. szereg istotnych ograniczeń w zatrudnianiu osób pełniących funkcje publiczne – posłów oraz senatorów (art. 2 nowelizacji), a także wójtów, burmistrzów czy prezydentów miasta (art. 5 nowelizacji) w spółkach handlowych z udziałem Skarbu Państwa czy jednostek samorządu terytorialnego. Uważam, że tego typu rozwiązania można postrzegać jako rzeczywiste i racjonalne zabezpieczenia przed korupcją.

dr hab. Magdalena Błaszczuk – Uniwersytet Warszawski, ORCID: 0000-0001-9894-2933

³⁰ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy z 14.10.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, s. 1.

CZY NASTĄPI POWRÓT DO KARY KONFISKATY MIENIA?

Janusz Bojarski

1. WPROWADZENIE

Kiedy spojrzymy na historię kary konfiskaty mienia oraz innych sposobów karnoprawnej reakcji na popełnienie przestępstwa, mających na celu pozbawienie sprawcy korzyści uzyskanych w wyniku popełnienia czynu zabronionego, a także logikę zmian unijnych regulacji w tym zakresie, można dojść do wniosku, że w końcu nastąpi powrót do kary polegającej na pozbawieniu sprawcy całego majątku, bez względu na sposób jego uzyskania. Co ciekawe, pozbawianie sprawcy owoców przestępstwa jako sposób na zwalczanie przestępczości jest stosunkowo nową koncepcją. Pierwszym aktem prawa międzynarodowego, w którym zwrócono na to uwagę, była Konwencja o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi z 20.12.1988 r.¹ Zgodnie z jej art. 3 państwa-strony powinny wprowadzić do wewnętrznego systemu prawa przestępstwo polegające na zamianie lub przekazywaniu mienia pochodzącego z przestępstw wymienionych w tej Konwencji, w celu ukrycia lub zamaskowania pochodzenia tego mienia. Przyjęcie Konwencji może więc zostać uznane za symboliczną datę zmianę paradygmatu prawa karnego w zakresie przeciwdziałania najpoważniejszej przestępczości.

Tak późne wprowadzenie regulacji mających na celu pozbawienie sprawcy korzyści uzyskanych z przestępstwa tym bardziej zaskakuje, że jest to podstawowy sposób zwalczania przestępstw przynoszących duże dochody. W innym przypadku sprawcy przestępstw gospodarczych lub działający w zorganizowanych grupach przestępczych często gotowi byłiby wliczyć w cenę popełnionego przestępstwa pewien okres pozba-

¹ Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, sporządzona w Wiedniu dnia 20.12.1988 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 15, poz. 69).

wienia wolności, gdyby mogli zatrzymać nielegalnie uzyskane dochody². Wynikało to chyba z pewnego podejścia do roli prawa karnego, a przede wszystkim reakcji na popełnione przestępstwo. Kara powinna być sprawiedliwą odpłatą za zło wyrządzone przestępstwem lub środkiem prewencji generalnej albo indywidualnej. Jeżeli chodzi o tę ostatnią, to najbardziej lapidarnie, a jednocześnie wskazując na metody jej osiągnięcia, ujął to F. von Liszt: „(...) unieszkodliwienie niepoprawnych, poprawa zdolnych do poprawy”³. Przy czym poprawianie sprawcy utożsamiano z poddaniem go działaniom resocjalizacyjnym lub korekcyjnym. Dzisiaj takie podejście do prawa karnego uznaje się za przestarzałe. N. Christie zwrócił uwagę, że przestępstwo ma wieloaspektowe konsekwencje społeczne, przy czym tradycyjny system wymiaru sprawiedliwości uwzględniał tylko niektóre z nich. Pomijano zupełnie udział społeczeństwa w rozwiązywaniu zaistniałego konfliktu⁴.

To myślenie, w zakresie możliwości korzystania z owoców przestępstwa, zaczęło się zmieniać pod koniec XX w. Na szczycie najbardziej rozwiniętych państw (G-7) w Paryżu w 1989 r. została utworzona Financial Action Task Force (FATF) w ramach działania na rzecz zaostrzenia praktyk przeciwdziałania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu na całym świecie, a jej głównym celem jest zapewnienie, aby „systemy finansowe i szerzej pojęta gospodarka były chronione przed zagrożeniami związanymi z praniem pieniędzy i finansowania terroryzmu, wzmacniając w ten sposób integralność sektora finansowego i przyczyniając się do jego bezpieczeństwa i ochrony”. Już w niecały rok po utworzeniu, w kwietniu 1990 r., FATF opublikowała raport zawierający zestaw 40 Rekomendacji, które miały zapewnić kompleksowy plan działań niezbędnych do zwalczania prania pieniędzy⁵.

Rezultatem wejścia w życie postanowień Konwencji o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi z 1988 r., 40 Rekomendacji oraz innych inicjatyw międzynarodowych i krajowych było stworzenie pewnego standardu regulacji skierowanych na przeciwdziałanie praniu pieniędzy. Podkreślić należy rolę

² <https://www.unodc.org/e4j/en/organized-crime/module-10/key-issues/confiscation.html#/top>

³ D. Janicka, *Makarewicz a Liszt. Próba analizy porównawczej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015/1, s. 109.

⁴ N. Christie *Conflicts as property*, „The British Journal of Criminology” 1977/17(1), s. 1–3.

⁵ U.W. Chohan, *The FATF in the Global Financial Architecture: Challenges and Implications*, CASS Working Papers on Economics & National Affairs, EC001UC (2019), s. 5.

FATF w tym procesie. Ten międzyrządowy organ zasugerował, aby kraje uznały za przestępstwo prania pieniędzy działania dotyczące dochodów ze wszystkich poważnych przestępstw. Powinny one również podjąć środki umożliwiające ich właściwym władzom konfiskatę mienia wypranego, dochodów pochodzących z prania pieniędzy lub przestępstw źródłowych, narzędzi użytych lub przeznaczonych do popełnienia tych przestępstw lub mienia o odpowiedniej wartości, bez uszczerbku dla praw osób działających w dobrej wierze strony trzecie⁶.

Jak stwierdził W.C. Gilmore, był to okres optymizmu i przekonania, że zaciska się pętla wokół szyi przestępców⁷. Jednakże szybko okazało się, że wiele rozwiązań nie zapewnia oczekiwanej skuteczności, zaś przestępcy szybko zaczynają dostosowywać się do nowych realiów. W okresie, kiedy pranie pieniędzy nie było jeszcze kryminalizowane, ukrywanie nielegalnych zysków oraz maskowanie ich rzeczywistego pochodzenia albo nie było potrzebne, albo przyjmowało bardzo proste formy. Pierwsze metody przeciwdziałania praniu pieniędzy tworzone jako odpowiedź na taką rzeczywistość. Ten pierwszy okres, określany czasami jako „romantyczny”⁸, szybko się zakończył i oczywista stała się konieczność nowego podejścia do rozwiązania problemu.

Obecnie sytuacja jest diametralnie inna. Jeżeli prześledzić polskie przepisy dotyczące przepadku, to wyraźnie widać, jak obecne rozwiązania różnią się od tych, które były uchwalane w ramach Kodeksu karnego w 1997 r.⁹ oraz poprzednio obowiązujących polskich kodeksów. W art. 50 Kodeksu karnego z 1932 r.¹⁰ przewidziana była możliwość orzeczenia przepadku przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa. Podobną regulację zawierał art. 48 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r.¹¹ Natomiast w obecnie obowiązującym Kodeksie, w wersji uchwalonej w 1997 r.¹², przypadek występował w trzech wariantach. Prze-

⁶ W. Filipkowski, *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym*, Kraków 2004, s. 129–130.

⁷ W.C. Gilmore, *Brudne pieniądze. Metody przeciwdziałania praniu pieniędzy*, Warszawa 1999, s. 195 i n.

⁸ J. Kaetzler [w:] *Suspicion of Money Laundering. In the Crossfire of International Due Dilligence Obligations. Lichtenstein – Austria – Germany – Switzerland*, Vienna–Graz 2006, s. 27.

⁹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.), dalej: k.k.

¹⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.).

¹¹ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.), dalej: k.k. z 1969 r.

¹² Tekst pierwotny: Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553.

de wszystkim obligatoryjny przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio z czynu zabronionego (art. 44 § 1 k.k.), fakultatywny przepadek korzyści majątkowych pochodzących chociażby pośrednio z przestępstwa w przypadku skazania sprawcy, który z popełniania przestępstw uczynił sobie stałe źródło dochodu lub popełnił przestępstwo, działając w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw (art. 45 k.k.), oraz obligatoryjny przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio albo pośrednio z przestępstwa prania pieniędzy, a także korzyści z tego przestępstwa lub ich równowartość (art. 299 § 7 k.k.). Dzisiejsze rozwiązania w tym względzie pozwalają na zastosowanie przepadku korzyści lub domniemanej korzyści w daleko szerszym zakresie.

W 2017 r. do Kodeksu karnego została wprowadzona aktualna wersja tzw. konfiskaty rozszerzonej, polegającej na możliwości orzeczenia przepadku korzyści majątkowych, pochodzących nawet pośrednio z przestępstwa, na podstawie swoistego retroaktywnego domniemania¹³. Za korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa uważa się wówczas mienie, które sprawca objął we władanie lub do którego uzyskał jakikolwiek tytuł w okresie aż 5 lat przed popełnieniem przestępstwa do chwili wydania chociażby nieprawomocnego wyroku. Można tutaj dostrzec pewien paradoks, a mianowicie domniemanie nielegalnego pochodzenia mienia dotyczy okresu, w którym sprawca nie popełnił żadnego przestępstwa, a przynajmniej nie stawia mu się takiego zarzutu. Uzasadnieniem dla wprowadzenia tych regulacji miała być przede wszystkim konieczność implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z 3.04.2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej¹⁴. Jednakże to nie oznacza, że tego rodzaju regulacje, oparte na domniemaniach i polegające na konfiskacie części majątku bez konieczności udowodnienia nielegalnego pochodzenia, a nawet teoretycznego powiązania z czynem zabronionym, nie funkcjonowały w innych państwach już wcześniej. Przykładem może być brytyjski *Proceeds of Crime Act* z 2002 r.¹⁵ Jego przepisy umożliwiły przepadek całego mienia uzyskanego przez oskarżonego w ciągu ostatnich 6 lat, całego mienia przekazanego

¹³ M. Kowalewska-Łukuć, *Konfiskata rozszerzona oraz przepadek przedsiębiorstwa – kilka refleksji po roku obowiązywania znowelizowanych przepisów Kodeksu karnego*, „Palestra” 2018/9, s. 41.

¹⁴ Dz.Urz. UE L 127, s. 39. Zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Konfiskata rozszerzona...*, s. 41.

¹⁵ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/29/contents> (dostęp: 25.07.2023 r.).

przez oskarżonego w ciągu ostatnich 6 lat oraz całego mienia będącego w posiadaniu oskarżonego w ciągu ostatnich 6 lat. Oczywiście tak jak w przypadku przepisów polskich, możliwość orzeczenia przepadku obwarowana była ograniczeniami co do popełnionego przestępstwa oraz dodatkowymi okolicznościami¹⁶.

Pomijając w tym miejscu całą sferę rozbudowanych obowiązków instytucji finansowych¹⁷, które mają uniemożliwić pranie pieniędzy, a więc zgodnie z treścią art. 299 – udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie przestępnego pochodzenia majątku lub miejsca umieszczenia, jego wykrycie, zajęcie albo orzeczenie przepadku, przepisy pozwalają na konfiskatę nielegalnych korzyści, dając sądowi całe spektrum możliwości w tym zakresie.

W przypadku braku możliwości orzeczenia przepadku korzyści pochodzącej z czynu zabronionego orzeka się przepadek jej równowartości. To z kolei wiąże się problemem określenia wysokości nielegalnych dochodów. Najlepszym przykładem mogą być przestępstwa skarbowe, np. nielegalny handel papierosami. Zorganizowane grupy przestępcze kupują bardzo tanie papierosy wyprodukowane w Chinach lub Rosji i sprzedają je w Unii Europejskiej¹⁸. Korzyści z takich działań nie muszą pokrywać się z kwotą nieuiszczonego podatku, gdyż biorąc pod uwagę cenę zakupu takich papierosów w kraju pochodzenia i konieczność zapewnienia dla nich zbytu w kraju sprzedaży, opłacalne jest ich zbywanie nie tylko po cenie niższej od ceny detalicznej, ale także od wysokości samej opłaty akcyzowej.

Na podstawie dotychczasowego rozwoju regulacji pozwalających na przeciwdziałanie praniu pieniędzy oraz przepadku korzyści pochodzącej z czynu zabronionego wydaje się, że następnym krokiem może być już tylko powrót do kary konfiskaty mienia, czyli kary polegającej na pozbawieniu skazanego całości lub części majątku, bez konieczności wykazywania czy nawet domniemywania jego nielegalnego pochodzenia.

¹⁶ Szerzej na ten temat R. Alexander, J. Bojarski, *Specyfika brytyjskich przepisów dotyczących odpowiedzialności karnej za pranie pieniędzy*, „Palestra” 2012/7–8, s. 161–170.

¹⁷ Obowiązki te są określone w ustawie z 1.03.2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz.U. z 2022 r. poz. 593 ze zm.).

¹⁸ Szerzej na ten temat G. Kędzierska, *Nielegalny handel towarami akcyzowymi* [w:] *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, red. W. Pływaczewski, P. Chlebowicz, Olsztyn 2012, s. 304–321.

2. ISTOTNOŚĆ POLSKICH DOŚWIADCZEŃ

Polska historia regulacji z obszaru prawa karnego w zakresie przestępczości gospodarczej i prania brudnych pieniędzy wydaje się bardzo dobrym punktem wyjścia do rozważań nad zmianami przepisów ukierunkowanych na pozbawienie korzyści z przestępstwa. Istnieją dwie bardzo ważne daty graniczne. W 1989 r. upadł komunizm i Polska stała się demokratycznym państwem o gospodarce wolnorynkowej. W dniu 1.05.2004 r. Polska stała się członkiem Unii Europejskiej. Należy jednak wspomnieć o karze konfiskaty mienia, która jeszcze stosunkowo niedawno, we współczesnym prawie karnym, obowiązywała na ziemiach polskich. Podczas gdy w 1871 r. Niemcy zastąpiły konfiskatę mienia konfiskatą zysków z przestępstwa, w Polsce taka kara obowiązywała do 1990 r. Zmierzyła się z nią więc współczesna doktryna prawa karnego. W tym miejscu należy wspomnieć, że także historia Polski miała bardzo duży wpływ na stosunek do konfiskaty całego mienia jako kary za popełnione przestępstwo.

Na wstępie wspomnieć trzeba o tym, że konfiskata mienia stosowana była jako środek represji wobec uczestników powstań z 1830 i 1863 r. Jak wspomniano, kara konfiskaty mienia nie została uwzględniona w pierwszym polskim Kodeksie karnym – z 1932 r., natomiast pojawiła się w polskim prawie po II wojnie światowej, ponownie jako narzędzie represji i walki politycznej. W dniu 30.09.1944 r. wszedł w życie Kodeks Karny Wojska Polskiego¹⁹. Jego przepisy miały zastosowanie także do czynów popełnionych przez osoby cywilne w przypadkach przewidzianych w ustawie. Przedmiotowa kara została włączona również do katalogu kar w Kodeksie karnym z 1969 r. Jak zauważa I. Rzeplińska, w XIX w. w Europie Zachodniej zarysowała się tendencja do odchodzenia od kary konfiskaty mienia²⁰. Natomiast w Polsce, po II wojnie światowej, mieliśmy jej renesans. Przy czym zarówno zakres ustawowy tej kary, jak i praktyka jej stosowania bardzo różniły się od siebie przed rokiem 1990²¹. Niewątpliwie w pierwszym okresie funkcja ochronna dominowała nad funkcją gwarancyjną, a ochrona obejmowała przede wszystkim władzę polityczną. Jest to – zdaniem A. Zolla – cechą charakterystyczną prawa karnego państwa totalitarnego,

¹⁹ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23.09.1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. z 1957 r. Nr 22, poz. 107 ze zm.).

²⁰ I. Rzeplińska, *Konfiskata mienia. Studium z historii polityki kryminalnej*, Warszawa 1997, s. 94–95.

²¹ L.K. Paprzycki, *Konfiskata mienia. Studium z historii polityki kryminalnej*, Irena Rzeplińska, Warszawa 1997 [recenzja], „Palestra” 1997/11–12, s. 142.

w którym stanowi ono *prima ratio*²². Biorąc pod uwagę wszystkie różnice wynikające z odmienności systemu politycznego i gospodarczego, polskie doświadczenia wydają się pomocne w ocenie kary konfiskaty mienia funkcjonującej w nowoczesnym społeczeństwie, zwłaszcza w świetle obowiązujących aktualnie regulacji. Najbardziej reprezentatywny jest chyba okres obowiązywania Kodeksu karnego z 1969 r.

3. KODEKS KARNY Z 1969 R.

Zgodnie z art. 38 k.k. z 1969 r., który wszedł w życie 1.01.1970 r., konfiskata mienia oraz przepadek przedmiotów były karami dodatkowymi. Było to zgodne z ówczesnym podziałem kar na te dwie kategorie.

Jeżeli chodzi o przepadek przedmiotów, to tamte regulacje można określić jako standardowe. Sąd mógł orzec przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa albo przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, chyba że podlegały one zwrotowi innemu podmiotowi. W przypadku gdy skazanie dotyczyło przestępstwa naruszenia zakazu wytwarzania, posiadania lub obrotu lub przewozu określonych rzeczy, sąd mógł orzec ich przepadek. Jeżeli przedmioty nie stanowiły własności sprawcy, o przepadku sąd orzekał tylko w przypadkach przewidzianych w ustawie. W przypadkach przewidzianych prawem przepadek był obligatoryjny.

Zasady konfiskaty zostały umieszczone w art. 46 i 47 k.k. z 1969 r. Sąd obligatoryjnie orzekał konfiskatę mienia w całości lub w części w przypadku skazania za czyny popełnione umyślnie zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata albo karą surowszą, stanowiące: przestępstwo przeciwko podstawowym interesom politycznym lub gospodarczym PRL albo przestępstwo zagarnięcia mienia społecznego (tj. mienia socjalistycznego ogólnonarodowego, mienia spółdzielczego lub mienia innej organizacji ludzi pracy) o znacznej wartości (tj. powyżej 100 tys. zł, gdy średnia pensja w 1970 r. wynosiła 2235 zł). Sąd fakultatywnie orzekał konfiskatę całości lub części mienia w przypadku skazania na karę pozbawienia wolności za inne przestępstwo popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Konfiskata obejmowała mienie należące do sprawcy w chwili wydania wyroku, nawet jeśli nie był on prawomocny. Skonfiskowane mienie przechodziło na własność Skarbu Państwa zaraz po uprawomocnieniu się wyroku. W razie konfiskaty części mienia sąd określał poszczególne przedmioty lub inne składniki mienia skazanego podlegające konfiskacie.

²² A. Zoll, *Prawo karne w systemie totalitarnym*, „Znak” 1992/11, s. 112–114.

Niektóre szczegółowe zasady zostały zawarte w Kodeksie karnym wykonawczym z 1969 r.²³ Na przykład w chwili uprawomocnienia się orzeczenia dotyczącego konfiskaty całości lub części majątku jednego z małżonków w majątku wspólnym przedmiotowy majątek został z mocy prawa skonfiskowany z majątku wspólnego. Od tego momentu stosowało się odpowiednio przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych, przy równym udziale Skarbu Państwa i małżonka skazanego. Jednakże małżonek skazanego, a także Skarb Państwa, mógłby żądać, aby ustalenie udziału w tych przedmiotach było dokonywane z uwzględnieniem stopnia, w jakim każdy z małżonków przyczynił się do ich nabycia.

Co ciekawe, twierdzono, że celem kary konfiskaty mienia jest pozbawienie sprawcy korzyści uzyskanej w wyniku popełnienia przestępstwa²⁴, jednakże do orzeczenia i wykonania tej kary nie było konieczne przedstawienie dowodu na nielegalne pochodzenie przedmiotu konfiskaty²⁵.

W latach 80. kierownictwo Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej uznało konfiskatę mienia za bardzo dobre narzędzie zwalczania przestępczości gospodarczej. Przy czym rolę konfiskaty widziano nie tylko jako środka pozbawiania sprawcy korzyści z przestępstwa, ale również, ze względu na jej dolegliwość, jako narzędzie odstraszenia potencjalnych przestępców²⁶. Trzeba przy tym pamiętać, że materialny poziom życia w ówczesnej Polsce był zdecydowanie niższy niż obecnie, a więc skutki konfiskaty były bardzo dolegliwe także dla rodziny, która mogła zostać pozbawiona podstawowych dóbr.

Rzeczywistość kary konfiskaty mienia w tym okresie wyraźnie wskazuje, że miała ona bardziej symboliczny charakter, niż była prawdziwą reakcją na popełnione przestępstwo. Badania przeprowadzone przez I. Rzeplińską, dotyczące okresu między 1984 a 1986 r., pokazują rozejście się między oczekiwaniami ustawodawcy a tym, co miało miejsce w praktyce²⁷. Przede wszystkim, aby kara miała swój odstrasżający charakter, musi być możliwa do wyegzekwowania. Niemożliwe jest wyegzekwowanie kary konfiskaty majątku w przypadku sprawcy, który majątku nie posiada. Dlatego kara ta może być stosowana tylko w społeczeństwach, które osiągnęły pewien stopień zamożności.

W latach 80. przypadkowi najczęściej podlegało to, co zostało ukradzione, czyli artykuły spożywcze, mięso, alkohol, lodówki, pralki czy odbiorniki

²³ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 13, poz. 98 ze zm.).

²⁴ J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 270.

²⁵ I. Andrejew, *Kodeks karny. Krótki komentarz*, Warszawa 1988, s. 54.

²⁶ I. Rzeplińska, *Konfiskata mienia...*, s. 56–60.

²⁷ I. Rzeplińska, *Konfiskata mienia...*, s. 99–100.

ki telewizyjne. Służyły one w pierwszym rzędzie zaspakajaniu własnych potrzeb sprawcy, ewentualnie były szybko sprzedawane, co nie stanowiło trudności wobec braków na ówczesnym rynku²⁸.

Kara konfiskaty mienia została zniesiona ustawą z 23.02.1990 r. o zmianie Kodeksu karnego i niektórych innych ustaw²⁹. Paradoksalnie można wskazać pewne elementy, pozwalające uznać karę konfiskaty majątku za lepsze rozwiązanie niż obowiązujące aktualnie domniemania.

Przed wszystkim byłoby to zerwanie z fikcją powiązania przedmiotu przepadku z popełnionym przestępstwem. Obecna konstrukcja uznawania za korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa mienia, które sprawca objął we władanie lub do którego uzyskał jakiegokolwiek tytuł w okresie 5 lat przed popełnieniem przestępstwa, jest bardzo karkołomna i sprzeczna z zasadami logiki. Można zrozumieć jej cel polityczno-kryminalny, jednak nie można nie dostrzegać jej oczywistych wad. Trudno jednoznacznie przesądzać, czy konfiskata całego mienia byłaby rozwiązaniem o wiele dolegliwszym dla skazanego, jeżeli przyjmiemy, że dominująca lub przynajmniej większa część jego majątku uzyskana została w nielegalny sposób. A takie przecież jest *ratio legis* wprowadzanych domniemań.

Ponadto, w przypadku kary konfiskaty mienia, odpadają problemy związane z ustalaniem terminu objęcia poszczególnych składników majątku. Zwrócić można uwagę, że ciężar dowodzenia dalej spoczywa po stronie oskarżenia, a oskarżony musi tylko udowodnić legalność pochodzenia majątku uzyskanego w czasie popełnienia przestępstwa lub w ciągu 5 wcześniejszych lat. Ustalanie, czy dane składniki majątku zostały uzyskane w tym terminie, niewątpliwie osłabia samą konstrukcję domniemania.

Aktualne regulacje dotyczące przepadku korzyści z czynu zabronionego, wraz z towarzyszącymi im domniemaniami oraz możliwość orzeczenia przepadku przedsiębiorstwa, traktowanego jako swoiste *instrumenta sceleris*, osłabiają też argument o niesprawiedliwości kary dotyczącej z zasady nie tylko sprawcę, ale i jego rodzinę. Niewątpliwie w przypadku instytucji określonych w art. 44 i 45 k.k. dolegliwość przepadku dotyczy także osób najbliższych sprawcy.

Z drugiej strony szkodliwe może być również powtarzanie się polskiej praktyki konfiskaty ograniczonej do podstawowych przedmiotów codziennego użytku. Może tak się zdarzyć także w obecnej rzeczywistości, jeżeli sprawcy będą efektywnie ukrywać swój majątek. Taka kara nie zbuduje szacunku dla przepisów prawa i egzekwowania prawa. Przeciwnie – pogłębi się przekonanie, że prawo jest bezradne, a popełnianie poważnych przestępstw finansowych może być opłacalne.

²⁸ I. Rzeplińska, *Konfiskata mienia...*, s. 99–100.

²⁹ Dz.U. Nr 14, poz. 84.

4. ZAKOŃCZENIE

Obecnie przed policją i prokuraturą stoją dwa wyzwania. Znaleźć miejsce deponowania zysków z przestępstwa i udowodnić jego przestępcze pochodzenie. Drugie wyzwanie bardzo często zastępuje domniemanie. Jednak również po wprowadzeniu wspomnianych domniemań do systemu prawa karnego potrzebne są pewne dowody, np. data objęcia w posiadanie części majątku. Po tylu nowelizacjach obowiązującego prawa, wprowadzeniu nowych domniemań i obniżeniu poziomów dowodowych, co można więcej zmienić?

Ze względu na doświadczenia historyczne stosunek do jakiejkolwiek formy kary konfiskaty mienia może cechować się dużą podejrzliwością i dystansem. W każdym razie jego wprowadzenie do systemu prawa karnego wydaje się nieuniknione. Zapewne będzie to nie tylko polskie, ale wspólne doświadczenie na poziomie krajowym i międzynarodowym. To powód, dla którego powinniśmy być na to przygotowani. Na tle polskich doświadczeń należy podkreślić niektóre aspekty kary konfiskaty mienia.

Przyglądając się problemowi podstawowych zasad prawa karnego, jak np. domniemania niewinności i obowiązku udowodnienia przez prokuraturę wszystkich istotnych okoliczności, sytuacja była znacznie łatwiejsza, gdy obowiązywał Kodeks karny z 1969 r. W przypadku konfiskaty mienia wyeliminowano problem domniemania przestępczego pochodzenia przedmiotu, który miał zostać przejęty przez Skarb Państwa. Artykuł 47 k.k. z 1969 r. wyraźnie wskazywał, że przepadkowi podlega mienie należące do sprawcy przestępstwa w chwili wydania nieprawomocnego wyroku. W razie przepadku części mienia sąd określał przedmioty lub inne przedmioty mienia sprawcy podlegające przepadkowi.

Jest to powód, dla którego kara konfiskaty mienia wydaje się jedynym logicznym kolejnym krokiem na obecnej ścieżce kontroli prania pieniędzy. Przestrzeń dla niektórych nowych domniemań jest coraz mniejsza. Nawet w polskich przepisach sprawca lub inna zainteresowana osoba przedstawia dowody przeciwne do domniemania. Jak wspomniano powyżej, w polskim Kodeksie karnym przez „pranie pieniędzy” rozumie się to, co może uniemożliwić lub znacznie utrudnić ustalenie ich przestępczego pochodzenia lub miejsca zdeponowania, wykrycia lub przepadku korzyści z przestępstwa.

W 1990 r., aby uniemożliwić ustalenie przestępczego pochodzenia mienia lub jego przepadek, wystarczyło stworzyć fikcyjnie legalne źródło pochodzenia majątku lub uniemożliwić ustalenie miejsca jego zdeponowania. Potem sytuacja uległa zmianie. Kiedy obowiązuje kara konfiskaty mienia, podobnie jak w Kodeksie karnym z 1969 r., zmienia się cel prania

pieniędzy. Zapobieganie lub znaczne utrudnianie ustalania przestępczego pochodzenia mienia traci na znaczeniu. Nie ma znaczenia, jakie jest pochodzenie własności. Konfiskacie podlega także to zdobyte legalnie. Podstawowym sposobem ochrony tego, co jest w posiadaniu skazanego, jest niedopuszczenie do ustalenia miejsca jego zdeponowania.

dr hab. Janusz Bojarski – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
ORCID: 0000-0003-0590-7464

CZY „REAKTYWACJA” KRADZIEŻY SZCZEGÓLNIE ZUCHWAŁEJ BYŁA KONIECZNA?

Patrycja Brózek

Celem niniejszej publikacji jest próba odpowiedniej analizy i oceny zasadności uregulowania przestępstwa, które występowało już w polskim porządku prawnym w ramach art. 208 Kodeksu karnego z 1969 r.¹, po czym zostało z niego usunięte. Jednakże w związku z uchwaloną w czerwcu 2020 r. nowelizacją obecnie obowiązującego Kodeksu karnego² – dokonaną ustawą z 19.06.2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz uproszczonym postępowaniu o zatwierdzeniu układu w związku z wystąpieniem COVID-19³ – zostało ono ponownie „reaktywowane” (na mocy art. 38 pkt 8–10 ustawy) i chodzi tutaj o „nowy” typ kradzieży określanej mianem tzw. zuchwałej przewidziany początkowo w ramach art. 278a k.k. Natomiast trzeba od razu zaznaczyć, że art. 278a k.k. został uchylony na mocy ostatniej dużej nowelizacji z 7.07.2022 r. (Dz.U. poz. 2600 ze zm.) – zmiana wchodzi w życie z dniem 1.10.2023 r. Treść art. 278a została przesunięta do nowego § 3a w art. 278 k.k. Należy jednak wskazać, że już sam tryb wprowadzenia tej zmiany może wywoływać pewnego rodzaju zdziwienie i niepokój, bowiem instytucję tę przywrócono w ramach ustawy, która miała przede wszystkim służyć przedsiębiorcom w przezwyciężeniu negatywnych skutków ekonomicznych (i też społecznych) związanych z różnorodnymi ograniczeniami oraz zakazami w funkcjonowaniu działalności gospodarczej w trakcie epidemii COVID-19. Co ciekawe, pomimo brzmiącej w sposób dość wyraźny nazwy tej ustawy zmieniła ona również określone przepisy prawa karnego, które raczej nie są ściśle powiązane z jej głównym celem oraz funkcją (nowelizacja objęła tutaj m.in. art. 37a, 190a, 304 k.k., a także w zakresie kary łącznej i kradzieży zuchwałej). Trzeba ponadto zauważyć, że ustawodawca w uzasadnieniu nie

¹ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.).

² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.), dalej: k.k.

³ Dz.U. z 2022 r. poz. 2141, tzw. tarcza antykryzysowa 4.0. Wprowadzający zmiany do Kodeksu karnego art. 38 wszedł w życie 24.06.2020 r.

wskazał motywów, które miałyby przemawiać za ponownym „reaktywaniem” przestępstwa kradzieży zuchwałej (niejako „przemycił” go bez wskazania konkretnych na to argumentów)⁴. Należałoby więc stwierdzić, że chyba nie wydaje się poprawnym działaniem zmienianie na stałe przepisów prawa karnego ustawami, które można by określić jako w pewnym sensie „przejściowe” i „nadzwyczajne”. Istotne jest tu również to, że niewątpliwie nowela ta miała wpływ na inne regulacje zawarte w Kodeksie karnym. Natomiast w większości przypadków wszelkie ich modyfikacje wymagają odpowiednio pogłębionej analizy, a zatem nie powinny być one wyrywkowe ani tym bardziej niespodziewane⁵. I już chociażby z powodów wyżej wymienionych przyczyny oraz tryb „przywrócenia” tzw. kradzieży zuchwałej budzą wiele wątpliwości. Pojawia się zatem na tym tle zasadnicze pytanie: czy oby na pewno takich nagłych nowelizacji prawa karnego można dokonywać bez większych „uszczerbków” dla prawidłowego funkcjonowania pozostałych instytucji? W związku z powyższym trzeba by nadmienić, że wprawdzie w uzasadnieniu projektu ustawy z 13.06.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁶ wskazano na pewnego rodzaju społeczną doniosłość problemu kradzieży tzw. kieszonkowych, które w zależności od wartości przedmiotu wykonawczego stanowią czasami tylko wykroczenie, podczas gdy sposób działania sprawcy takiego czynu związany z ingerencją w nietykalność konkretnej osoby lub przenoszonych przez nią rzeczy mógłby uzasadniać uznanie go za przestępstwo. Podnosi się więc, że rzekomo podobne argumenty można by wyeksponować w odniesieniu do kradzieży jawnej lub z zastosowaniem przemocy innej niż przemoc wobec osoby (tj. wobec rzeczy), ponieważ ze względu na stopień społecznej szkodliwości takich czynów oraz potrzeby ogólnego i szczególnoprewencyjne należałoby raczej wykluczyć w takich sytuacjach odpowiedzialności sprawcy

⁴ Zob. rządowy projekt ustawy o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych na zapewnienie płynności finansowej przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o zmianie niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejm. nr 382. Zob. M. Szeroczyńska, *Racjonalność ustawodawcy a wyrywkowe zmiany przepisów karnych – wybrane przykłady*, „e-Palestra”, 29.12.2020 r., <https://palestra.pl/pl/e-palestra/50/2020/racjonalnosc-ustawodawcy-a-wyrywkowe-zmiany-przepisow-karnych-wybrane-przyklady> (dostęp: 22.09.2022 r.).

⁵ M. Szeroczyńska, *Racjonalność...*, „e-Palestra: Prawo karne”.

⁶ Zob. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20200000647> (dostęp: 22.09.2022 r.). Co ważne, ustawa ta uznana została przez Trybunał Konstytucyjny w całości za niezgodną z art. 7 w zw. z art. 112 oraz z art. 119 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.). Zob. wyrok TK z 14.07.2020 r., Kp 1/19, OTK-A 2020, poz. 36.

tylko za wykroczenie⁷, ale czy oby na pewno tak powinno być? Na gruncie aktualnego stanu prawnego wskazuje się, że „reaktywacja” tzw. kradzieży zuchwałej ma służyć jako pewnego rodzaju „narzędzie” (środek) dla przedsiębiorców do „walki” ze złodziejami. Czy rzeczywiście jest ono niezbędne i skuteczne?⁸ Należy zatem odpowiedzieć przede wszystkim na pytania: czy faktycznie słusznie postąpiono, przywracając to przestępstwo na grunt prawa karnego? Czy jest to udana reaktywacja „historycznej” instytucji, czy raczej nietrafiona nowelizacja? Jakie wady ono posiada? Jakie błędy popełniono i jakich w związku z tym ewentualnie korekt trzeba by dokonać, aby spełniało ono w sposób właściwy swoje funkcje? Czy może należałoby jednak to przestępstwo ponownie z Kodeksu karnego usunąć?

Jak już na wstępie nadmieniono, analizowane w ramach niniejszej publikacji przestępstwo było uregulowane na gruncie stanu prawnego obowiązującego pod rządami Kodeksu karnego z 1969 r. w ramach art. 208, który przewidywał karę pozbawienia wolności od roku do lat 10 dla sprawcy czynu polegającego na kradzieży szczególnie zuchwałej lub kradzieży z włamaniem. Ustawodawca nie zdefiniował jednak wówczas jednoznacznie tego pojęcia (nie było wyraźnie określonej jego definicji legalnej), w związku z tym posilkowano się odpowiednio w tym zakresie przede wszystkim orzecznictwem oraz poglądami doktryny, co w rezultacie powodowało niestety różne rozbieżności na tym tle. Było ono typem kwalifikowanym przestępstwa kradzieży, popełnianym z zamiarem bezpośrednim kierunkowym⁹. Sąd Najwyższy stwierdził wówczas, że kradzież szczególnie zuchwała zachodzi wtedy, gdy jej sprawca, zabierając mienie w celu przywłaszczenia, swoim jawnym zachowaniem wykazuje postawę wyzywającą lub lekceważącą wobec posiadacza rzeczy lub otoczenia, obliczoną (ukierunkowaną) na zastraszenie lub zaskoczenie, iż nie będą w stanie takiej kradzieży zapobiec lub ująć sprawcy¹⁰. Znamień kwalifikujące „szczególnej zuchwałości” miało tutaj charakter mocno ocenny. Wskazywano, że sprawca takiej kradzieży działa jawnie (nie skrycie) i przede wszystkim w sposób gwałtowny (nagły, niespodzie-

⁷ Zob. M. Gałązka [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, Legalis, art. 278a. Por. rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, VII kadencja, druk sejm. nr 3451.

⁸ T. Iwanek, *Kradzież szczególnie zuchwała – perspektywa historyczna i uwagi de lege lata*, PiP 2021/1, s. 83–84.

⁹ Zob. wyrok SN z 21.09.1988 r., V KRN 184/88, LEX nr 17949.

¹⁰ Zob. uchwała SN z 25.06.1980 r., VII KZP 48/78, OSNKW 1980/8, poz. 65; wyrok SN z 11.10.2001 r., III KKN 30/99, Legalis.

wany). Akcentowano zaskakujący, wyzywający oraz wyraźny (jednoznaczny) dla otoczenia sposób jego postępowania. Ważną okolicznością dla przyjęcia w konkretnym przypadku „szczególnej zuchwałości” takiego zachowania było pozbawienie pokrzywdzonego możliwości podjęcia niezwłocznej i natychmiastowej interwencji, która mogłaby zapobiec popełnieniu kradzieży¹¹.

W czerwcu 2020 r. tzw. kradzież zuchwała została „reaktywowana” w ramach art. 278a k.k., zaś definicja legalna tego pojęcia została sformułowana w art. 115 § 9a k.k. Nie jest to zatem rozwiązanie nowatorskie („pionierskie”). W związku z tym zmieniono również art. 130 § 2 Kodeksu wykroczeń¹² (dotyczący tzw. czynów przepołowionych), a także art. 294 § 1 k.k. (treść tego przepisu zmieniła się również po raz kolejny w związku ze wspomnianą powyżej nowelizacją z 2022 r.). W świetle art. 115 § 9a k.k. (w brzmieniu już po wejściu w życie noweli lipcowej) kradzieżą szczególnie zuchwałą jest: kradzież, której sprawca swoim zachowaniem wykazuje postawę lekceważącą lub wyzywającą wobec posiadacza rzeczy lub innych osób lub używa przemocy innego rodzaju niż przemoc wobec osoby, w celu zawładnięcia tą rzeczą (do czasu nowelizacji z 2022 r. – „mieniem”); kradzież rzeczy (uprzednio – „mienia ruchomego”) znajdującej się bezpośrednio na osobie lub w noszonym przez nią ubraniu albo przenoszonej lub przemieszczanej przez tę osobę w warunkach bezpośredniego kontaktu lub znajdującej się w przedmiotach przenoszonych lub przemieszczanych w takich warunkach. Znamiona tego czynu zostały więc ukształtowane w sposób nieco podobny do jego definicji powszechnej obowiązującej na gruncie obowiązywania Kodeksu karnego z 1969 r. W związku z tym, że aktualnie definicja ta jest zawarta w słowniczku wyrażeń ustawowych, to ma charakter wiążący (w przypadku jej nieprzestrzegania może ona stanowić ewentualną podstawę formułowania zarzutu naruszenia przepisów ustawy)¹³. Jest to przestępstwo powszechne (umyślne i kierunkowe), które sprawca popełnia z chwilą zaboru cudzej rzeczy ruchomej, posiadającej wartość majątkową (materialną)¹⁴. Zgodnie z art. 278 § 3a k.k. (uprzednio – art. 278a k.k.) kto dopuszcza się takiego typu kradzieży, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 (w związku z nowelizacją z lipca 2022 r. zostały tutaj utrzymane takie same granice wymiaru kary, jakie były wcześniej przewidziane

¹¹ T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 78–79.

¹² Ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2022 r. poz. 2151 ze zm.), dalej: k.w.

¹³ Wyrok SN z 28.06.2005 r., WA 14/05, Legalis.

¹⁴ T. Oczkowski [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. R.A. Stefański, Legalis 2021, art. 278a.

w treści art. 278a k.k.). Zatem można by stwierdzić, że kradzież zuchwałą obejmuje przede wszystkim działanie jawne podejmowane w celu zawładnięcia rzeczą, gdzie sprawca wykazuje postawę „lekceważącą” lub „wyzywającą” wobec posiadacza tej rzeczy lub innych osób (nie można jej okazać skrycie) albo używa przemocy innego rodzaju niż przemoc wobec osoby (jawnie). Ponadto obejmuje również działanie „skryte” skierowane przeciwko przedmiotom znajdującym się bezpośrednio na osobie, przenoszonym czy też schowanym przez pokrzywdzonego (można przyjąć, że zawiera się w tym tzw. kradzież kieszonkowa). Można więc uznać, że zostały tutaj wyodrębnione przez ustawodawcę trzy „odmiany” kradzieży: „lekceważąca”/„wyzywająca” – wobec posiadacza rzeczy lub osób postronnych, z użyciem „przemocy” – wobec rzeczy (przemocy innego rodzaju niż wobec osoby), i tzw. kradzież kieszonkowa¹⁵. W doktrynie wskazuje się, że w przypadku kradzieży kieszonkowej zachowanie sprawcy powinno zająć w „warunkach bezpośredniego kontaktu”¹⁶. Przestępstwo to ma charakter skutkowy, bowiem do jego istotnych znamion należy zabór cudzej rzeczy ruchomej (lub mienia ruchomego), który charakteryzuje się pozbawieniem władztwa nad tą rzeczą osoby dotychczas nią władającej oraz przejęciem go przez „zuchwałego” sprawcę¹⁷. Słusznie zwraca się tu uwagę na pewnego rodzaju zbieżność sposobu działania takiego „zuchwałego” sprawcy kradzieży z chuligańskim charakterem czynu zabronionego (art. 57a k.k.). W przypadku takiego rodzaju występkę sprawca „działa publicznie i bez powodu albo z oczywiście błędnego powodu, okazując przez to rażące lekceważenie porządku prawnego”. W obu przypadkach zachodzi więc pewnego rodzaju „lekceważenie” porządku prawnego lub zasad współżycia społecznego¹⁸.

Przestępstwo to jest ściganie z urzędu, chyba że zostało ono popełnione na szkodę osoby najbliższej, ponieważ wówczas następuje to na wniosek pokrzywdzonego (katalog osób najbliższych został ściśle określony w treści art. 115 § 11 k.k.). Należy przy tym zauważyć, że przepis

¹⁵ Zob. T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 85–86; J. Kluza, *Kradzież szczególnie zuchwałą (art. 278a § 1 k.k.)*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2020/58, s. 50–51.

¹⁶ J. Kluza, *Kradzież...*, s. 56–57.

¹⁷ Postanowienie SN z 9.06.2006 r., I KZP 14/06, OSNKW 2006/7–8, poz. 67.

¹⁸ J. Kluza, *Kradzież...*, s. 54. Zgodnie z treścią art. 115 § 21 k.k.: „Występkiem o charakterze chuligańskim jest występki polegający na umyślnym zamachu na zdrowie, na wolność, na cześć lub nietykalność cielesną, na bezpieczeństwo powszechne, na działalność instytucji państwowych lub samorządu terytorialnego, na porządek publiczny, albo na umyślnym niszczeniu, uszkodzeniu lub czynieniu niezdatną do użytku cudzej rzeczy, jeżeli sprawca działa publicznie i bez powodu albo z oczywiście błędnego powodu, okazując przez to rażące lekceważenie porządku prawnego”.

art. 278a § 1 k.k. chronił (co do zasady) podobne indywidualne dobra prawne, takie jak art. 278 k.k. (tj. kradzież „zwykła”), a ponadto w pewnym zakresie również nietykalność cielesną oraz wolność od „przemocy” wobec rzeczy. Poza dobrami związanymi z mieniem chronił więc również określone dobra osobiste. Ogólnie trzeba nadmienić, że kradzieżą określa się zabór cudzej rzeczy ruchomej (lub mienia ruchomego) w celu przywłaszczenia. W piśmiennictwie stwierdza się, że treść art. 278a § 1 w zw. z art. 115 § 9a k.k. pozwalała przyjąć, iż kryminalizowane przez ustawodawcę popełnienie przez sprawcę takiego przestępstwa obejmowało swoim zakresem odmiany kradzieży uregulowane m.in. w ramach art. 278 § 1, 2 i 5 k.k.¹⁹ Można by zatem spróbować w pewien sposób za słuszne rozwiązanie uznać to, że ustawodawca w związku z nowelizacją z 2022 r. unormował to przestępstwo w ramach art. 278 k.k. Trzeba przy tym od razu wskazać, że w świetle art. 294 § 1 k.k. dopuszczenie się przez sprawcę kradzieży szczególnie zuchwałej w stosunku do mienia znacznej wartości podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Zgodnie z treścią art. 115 § 5 k.k. „mieniem znacznej wartości jest mienie, którego wartość w czasie popełnienia czynu zabronionego przekracza 200 000 zł”. Słusznie zauważa się więc, że w związku z tym powstał tutaj niejako typ kradzieży podwójnie kwalifikowanej (obarczony surowszą sankcją), ponieważ ustawodawca już w ramach samego § 3a art. 278 k.k. (uprzednio – art. 278a k.k.) ukształtował pewnego rodzaju typ kwalifikowany tego przestępstwa²⁰. W treści art. 278 k.k. uregulowane zostało niejako „dodatkowe” przestępstwo zagrożone jednak surowszą karą niż inne przestępstwa unormowane w tym przepisie. Nadto w konsekwencji nowelizacji z 2022 r. zostają wprowadzone § 3 i 4 w ramach art. 294 k.k. (§ 3 dotyczy przestępstw popełnianych w stosunku do mienia o wartości większej niż pięciokrotność kwoty określającej mienie wielkiej wartości – sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 3 do 20; § 4 dotyczy przestępstw popełnianych w stosunku do mienia o wartości większej niż dziesięciokrotność kwoty określającej mienie wielkiej wartości – wówczas sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 5 do 25). W doktrynie trafnie akcentuje się, że z punktu widzenia ochrony dobra prawnego w postaci mienia (rzeczy) nie ma raczej większego i szczególnego znaczenia, czy kradzież dokonywana jest „na oczach” (jawnie) pokrzywdzonego. Natomiast na przykładzie rozboju czy też kradzieży rozbójniczej można stwierdzić, że (co do zasady) tworzenie typów kwalifikowanych w przypadku przestępstw przeciwko mieniu wymaga dodatkowo tego, aby konkretny czyn sprawcy godził również w inne chronione dobro prawne,

¹⁹ M. Gałązka [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, art. 278a.

²⁰ T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 83–84.

tj. np. zdrowie²¹. Należy nadto wskazać, że ustawodawca nie przewidział tu typu uprzywilejowanego kradzieży zuchwałej, brak jest tu wypadku mniejszej wagi (a w rezultacie tego sankcja jest tu dość sztywna i mocno określona, co nie wydaje się niczym racjonalnym uzasadnione). Natomiast trzeba zauważyć, że w ramach § 3 art. 278 k.k. taki typ uprzywilejowany kradzieży w typie podstawowym został unormowany – przewidujący lżejszą sankcję, tj. grzywnę, karę ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. W przypadku kradzieży zuchwałej zastosowanie może zaś ewentualnie znaleźć np. art. 37a k.k. (tj. orzeczenie grzywny lub kary ograniczenia wolności zamiast kary pozbawienia wolności)²². Możliwe jest w określonych przypadkach wymierzenie, obok kary pozbawienia wolności, kary grzywny na podstawie art. 33 § 2 k.k., jeśli sprawca przestępstwa z § 3a art. 278 k.k. (uprzednio – art. 278a k.k.) dopuścił się czynu w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub taką korzyść osiągnął. Jednakże nie jest możliwe stosowanie np. art. 58 § 1 k.k. (tj. prymat kar wolnościowych) czy też instytucji warunkowego umorzenia postępowania (art. 66 k.k.)²³. Warto przy tej okazji nadmienić, że na mocy art. 38 pkt 1 tarczy antykryzysowej 4.0 w ramach art. 37a k.k. podwyższono dolne granice kar ograniczenia wolności (od 3 miesięcy, a od czasu nowelizacji z 2022 r. – 4 miesiące) i grzywny (od 100 stawek dziennych, zaś od czasu nowelizacji z 2022 r. – 150 stawek dziennych), jako orzekanych zamiennie zamiast kary pozbawienia wolności za przestępstwo zagrożone tylko taką karą nieprzekraczającą 8 lat (a wymierzona za nie kara pozbawienia wolności nie byłaby surowsza niż rok, jeśli równocześnie sąd orzeka środek kompensacyjny, środek karny lub przepadek)²⁴. Ponadto w ramach art. 86 k.k. wprowadzono zasadę, że karę łączną orzeka się w granicach powyżej najwyższej z wymierzonych kar jednostkowych za poszczególne

²¹ J. Kluza, *Kradzież...*, s. 47.

²² Należy nadmienić, że instytucja uregulowana w ramach art. 37a k.k., tj. tzw. zamiany kary, została wprowadzona do Kodeksu karnego na mocy art. 1 pkt 8 ustawy z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396 ze zm.). Zob. uzasadnienie rządowego projektu ustawy z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, VII kadencja, druk sejm. nr 2393, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=2393> (dostęp: 22.09.2022 r.), s. 12–13.

²³ Zob. T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 95.

²⁴ Należy wskazać, że w ramach § 2 art. 37a k.k. ustawodawca zaakcentował, że § 1 nie stosuje się do sprawców, którzy popełniają przestępstwo, działając w zorganizowanej grupie lub związku, mających na celu popełnianie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego oraz sprawców przestępstw o charakterze terrorystycznym oraz sprawców przestępstwa określonego w art. 178a § 4 k.k.

przestępstwa do ich sumy²⁵. Z kolei w ramach art. 57b k.k. wprowadzono instytucję obligatoryjnego obostrzenia kary, która w pewien sposób redukuje względem sprawcy potencjalną „atrakcyjność” przyjęcia popełnienia przez niego czynów zabronionych w warunkach czynu ciągłego²⁶. Aktualnie bowiem w świetle tego przepisu sąd, skazując za przestępstwo określone w treści art. 12 § 1 k.k., wymierza sprawcy karę przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a w wypadku grzywny lub kary ograniczenia wolności nie niższą od podwójnej granicy ustawowego zagrożenia (od czasu nowelizacji z 2022 r.) do podwójnej wysokości górnej granicy ustawowego zagrożenia²⁷.

Trzeba zaakcentować, że w doktrynie sposób uregulowania kradzieży szczególnie zuchwałej, a nawet w ogóle jej „reaktywacja” poddawane są krytyce (i wydaje się, że chyba w pewnym zakresie dość słusznie). Pomimo zawartej w słowniczku definicji tego przestępstwa nie rozwiązało to wszelkich problemów z tym (z „nim”) związanych. Użycie przez ustawodawcę nieostrych (ocennych) oraz nieprecyzyjnych znamion (pojęć) powoduje tutaj niestety różne trudności na tym tle. W konsekwencji może to czasami nawet w pewnych sytuacjach doprowadzić do niezasadnego przypisania takiego rodzaju czynu określonemu sprawcy, a tym samym narazić go na cięższą (poważniejszą) odpowiedzialność niż przy np. typie kradzieży podstawowej²⁸. W wielu przypadkach nadal może się więc okazać konieczna odpowiednia interpretacja (wykładnia) ze strony doktryny oraz sądów powszechnych (w tym też oczywiście Sądu Najwyższego) wątpliwości wyłaniających się przy stosowaniu tych nowych regulacji. Istotnym znamieniem kwalifikującym jest tutaj „zuchwały” sposób działania sprawcy, jednak zastosowanie w art. 115 § 9a k.k. sformułowania „postawę lekceważącą lub wyzywającą” wiąże się z koniecznością sięgnięcia w tym zakresie do ocen pozaprawnych. Trzeba wskazać, że określenia „lekceważący” i „wyzywający” oznaczają pewnego rodzaju stosunek sprawcy wobec pokrzywdzonego oraz osób trzecich (postronnych), wyrażający się przede wszystkim w bezczelnym oraz prowokującym zachowa-

²⁵ Zob. szerzej J. Kluza, *Aspekty intertemporalne kary łącznej ze szczególnym uwzględnieniem zmian wynikających z nowelizacji Kodeksu karnego z 19.06.2020 r.*, „Pa-lestra” 2002/1–2, s. 109–114.

²⁶ Postanowienie SN z 9.01.2019 r., IV KK 678/18, LEX nr 2604039.

²⁷ Zob. szerzej D. Jaworski, *Wpływ regulacji art. 57 b k.k. na dopuszczalność zastosowania instytucji „zamiany kary” z art. 37a k.k. oraz „kary sekwencyjnej” z art. 37b k.k.*, PiP 2021/9, s. 28–32.

²⁸ Zob. J. Kluza, *Kradzież...*, s. 59.

niu²⁹. Należałoby przy tym nadmienić, że w świetle „Słownika języka polskiego” „lekceważyć” oznacza „traktować kogoś lub coś pogardliwie, bez szacunku” (bez dostatecznej uwagi)³⁰. Natomiast „wyzywający” oznacza „zachowujący się zaczepnie; prowokujący innych”³¹. Z kolei „zuchwały” to „ktoś zbyt pewny siebie i lekceważący innych”; „ktoś bardzo odważny i skłonny do ryzykowania”³². W tym przypadku przemoc innego rodzaju niż przemoc wobec osoby (podejmowana w celu zawładnięcia rzeczą) obejmować będzie przemoc pośrednią oraz przemoc skierowaną tylko wobec rzeczy, jako jej głównego celu (jeśli sprawca stosuje przemoc wobec osoby, to należy tutaj mieć na uwadze treść art. 280 § 1 k.k., tj. rozbój, bowiem gdy przemoc skierowana jest tylko na samą konkretną rzecz, to zachowanie takie nie jest rozbojem³³). Jednak w praktyce mogą się tu pojawiać czasami pewne niejasności odnośnie do tego, jaki tak naprawdę obiekt był tym zamierzonym, głównym i rzeczywistym celem fizycznego oddziaływania sprawcy³⁴. Pomimo wprowadzenia definicji legalnej tego przestępstwa jest ona niestety raczej daleka od doskonałości, nieprecyzyjna, niejasna i dwuznaczna. Posiada ona różne wady. W związku z powyższym trzeba zatem stwierdzić, że „reaktywacja” kradzieży zuchwałej może prowadzić do nieuzasadnionego różnicowania (i to czasami nawet dość znacznego) odpowiedzialności karnej sprawców, których czyny są w pewnych sytuacjach (stanach faktycznych) do siebie dość mocno zbliżone (podobne)³⁵. Natomiast niewątpliwie nie wydaje się to rozsądne i racjonalne.

Należy zwrócić uwagę na to, że ustawodawca nie sformułował w sposób jednoznaczny granicy kwotowej, która byłaby niezbędna do przypisania sprawcy takiego typu kradzieży, co ma chyba jednak duże znaczenie, ponieważ zagrożenie karą jest tu wysokie. W przypadku kradzieży w typie podstawowym – § 1 art. 278 k.k. – jeśli wartość wyrządzonej szkody przewyższa 500 zł, to jest ona kwalifikowana jako występki, natomiast poniżej tej wartości będzie to już tylko wykroczenie (art. 119 k.w.). Trzeba nadmienić, że w świetle znowelizowanego art. 130 § 2 k.w. prze-

²⁹ T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 93–94.

³⁰ Zob. *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/lekcewa%C5%BC%C4%85ca.html> (dostęp: 22.09.2022 r.).

³¹ Zob. *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/wyzywajacy;2541366.html> (dostęp: 22.09.2022 r.).

³² Zob. *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/zuchwa%C5%82y.html> (dostęp: 22.09.2022 r.).

³³ Wyrok SA w Katowicach z 23.10.2003 r., II AKa 292/03, Legalis.

³⁴ T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 89–90.

³⁵ J. Kluza, *Kradzież...*, s. 59.

pisu art. 119 k.w. nie stosuje się, jeśli sprawca popełnia kradzież w sposób szczególnie zuchwały lub z włamaniem. Warto przy tym wskazać, że przepisu art. 119 k.w. nie stosuje się również, jeżeli przedmiotem czynu jest amunicja, broń czy też materiały lub przyrządy wybuchowe. Ponadto nie stosuje się go także, jeśli sprawca, aby utrzymać się w posiadaniu zabranego mienia, używa gwałtu na osobie albo grozi jego natychmiastowym użyciem. Natomiast gdy chodzi o sytuację zabrania innej osobie mienia w celu przywłaszczenia, to art. 119 k.w. nie stosuje się wówczas, gdy sprawca doprowadza człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności. W rezultacie należałoby chyba przyjąć, że niezależnie od wartości skradzionej rzeczy (mienia), gdy *in concreto* kradzież zostanie uznana za „szczególnie zuchwałą”, będzie ona stanowiła przestępstwo, a nie wykroczenie³⁶. W konsekwencji może to spowodować zaostrzenie odpowiedzialności karnej za popełniane czyny zabronione o znikomej społecznej szkodliwości, które dotychczas można było kwalifikować tylko jako wykroczenia. Oznacza to, że tzw. drobne kradzieże sklepowe (czy też kieszonkowe) z wykroczenia niespodziewanie zmieniły się w „poważne” przestępstwo. Można by przy tym stwierdzić, że raczej większość kradzieży (i to tych będących dotychczas zarówno tylko wykroczeniami, jak i występkami) trzeba będzie teraz w wielu przypadkach kwalifikować już jako „zuchwałe”. Należy bowiem zauważyć, że właściwie każdy sprawca, który dokonuje kradzieży cudzej rzeczy (lub ruchomego mienia) wykazuje w pewien sposób postawę „lekceważącą” (czy też „wyzywającą”) wobec jej posiadacza (czy też innych osób postronnych), a więc tym samym może być on uznany za postępującego szczególnie „zuchwałe”³⁷. Wydaje się więc, że bardziej słusznym rozwiązaniem byłoby tutaj zwrócenie większej uwagi np. na kwestię elektronicznego rejestru sprawców wykroczeń przeciwko mieniu, o którego utworzenie Polska Izba Handlowa zabiegała długi czas, ponieważ może to być jedno

³⁶ Warto przy tym odnotować, że w ramach art. 126 k.w. ustawodawca uregulował kradzież lub niszczenie cudzej rzeczy o wartości niemajątkowej. W jego świetle: „§ 1. Kto zabiera w celu przywłaszczenia, przywłaszcza sobie albo umyślnie niszczy lub uszkadza cudzą rzecz przedstawiającą wartość niemajątkową, podlega karze grzywny albo karze nagany. § 2. Ściganie następuje na żądanie pokrzywdzonego”.

³⁷ Zob. Opinia do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 26.04.2019 r. Biura Studiów i Analiz SN, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Uwagi%20S%C4%85du%20Najwy%C5%BCszego%20do%20projektu%20zmian%20prawa%20karnego%2026%20kwietnia%202019.pdf> (dostęp: 22.09.2022 r).

z tych skutecznych „narzędzi” do walki ze sklepowymi kradzieżami³⁸. Bezsporne jest, że należy przede wszystkim starać się wykorzystywać w tym zakresie różnego rodzaju środki oraz instrumenty prawne dostosowane odpowiednio do naszych czasów, a nie cofać się do byłych rozwiązań i ponownie „reaktywować” coś, co zostało usunięte. Niewątpliwie „zamiast” kradzieży szczególnie zuchwałej mogą do różnych stanów faktycznych znaleźć odpowiednie zastosowanie takie przepisy, jak np. art. 275, 278 § 1, art. 279, 283, 284, 119 i 126 k.w. itp., a więc wachlarz możliwych do stosowania regulacji jest tu szeroki. Wprawdzie podnosi się, że ten typ przestępstwa „wypełnia” pewną przestrzeń, na której pojawiały się czasami problemy i wątpliwości co do wyboru między kwalifikacją prawną z art. 278 § 1 k.k. (kradzież) a z art. 280 § 1 k.k.³⁹ Jednak biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, nie wydaje się, aby jego ponowne wprowadzenie było rozwiązaniem trafionym. W zależności od okoliczności popełnienia przez sprawcę konkretnego czynu zabronionego zachowania, które należałoby kwalifikować jako kradzież szczególnie zuchwałą, można równie dobrze kwalifikować jako np. rozbój stanowiący wypadek mniejszej wagi (art. 280 § 1 w zw. z art. 283 k.k.), podstawowy typ kradzieży z włamaniem (art. 279 k.k.), przywłaszczenie z art. 284 k.k. czy też kradzież dokumentu z art. 275 k.k. itp.

Na tym tle wyłania się ponadto jeszcze wiele innych niejasności, albowiem w piśmiennictwie prezentowany jest np. pogląd, że w tym przypadku jawność działania sprawcy zaboru cudzej rzeczy/mienia ruchomego i związana z tym pewnego rodzaju bezczelność (arogancja) jego postępowania (charakteryzująca się m.in. lekceważeniem zasad współżycia społecznego oraz porządku prawnego) powodują, że kradzież kieszonkowa nie powinna być raczej uznawana za zuchwałą⁴⁰. Mogą się tutaj pojawić problemy odnośnie do właściwej w świetle okoliczności konkretnej sprawy kwalifikacji prawnej czynów polegających np. na „wyrwaniu” przez sprawcę pokrzywdzonemu jakiejś rzeczy, których właściwa ocena uzależniona będzie m.in. od ustalenia, czy oddziaływał on fizycznie tylko na ten przedmiot, czy również na ciało pokrzywdzonego⁴¹. Może również często pojawić się pytanie, czy określone postępowanie w przypad-

³⁸ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 31.10.2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru wykroczeń, przetwarzania w nim informacji oraz sposobów i trybu udzielania informacji o osobach z tego rejestru (Dz.U. z 2023 r. poz. 715).

³⁹ Zob. M. Gałązka [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, art. 278a; J. Kluza, *Kradzież...*, s. 50–51.

⁴⁰ Zob. T. Oczkowski [w:] *Kodeks karny...*, red. R.A. Stefański, art. 278a.

⁴¹ M. Gałązka [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, art. 278a.

ku drobnej kradzieży szczególnie zuchwałej należałoby jednak umorzyć w związku z wystąpieniem przesłanki niskiej społecznej szkodliwości czynu, czy konsekwentnie trzeba takiemu sprawcy wymierzyć zawsze karę w granicach przewidzianych za popełnione przestępstwo. Trzeba zatem stwierdzić, iż przyjęcie, że inny niż rozbój typ czynu zabronionego może obejmować stany faktyczne związane ze stosowaniem przez sprawcę pewnego rodzaju przemocy wobec osoby, powoduje powstawanie różnorodnych wątpliwości w praktyce (np. z ustaleniem jej natężenia)⁴². Z drugiej strony w doktrynie słusznie zauważa się, że dla takiego sprawcy działającego „zuchwale” sprzyjające może być czasami naruszenie nietykalności cielesnej pokrzywdzonego tylko po to, aby sprowokować zmianę (kwalifikacji prawnej) oceny karnej jego czynu na rozbój, ponieważ istnieje wówczas pewnego rodzaju szansa, że zostanie to zakwalifikowanie w ramach jego uprzywilejowanej odmiany⁴³. Próbuując ewentualnie wytłumaczyć „reaktywowanie” tej instytucji, można by przyjąć, że uzasadnieniem tego mogą być np. takie sytuacje, gdy osoby zdemoralizowane i mające świadomość „nieznacznej” (raczej niskiej) dolegliwości kary grożącej za kradzież w typie podstawowym dokonują tego regularnie. Jednak i nawet w takich przypadkach na gruncie prawa karnego są już unormowane odpowiednie instytucje, które pozwalają na zastosowanie *in concreto* właściwej reakcji karnej. Trzeba przy tym nadmienić, iż § 3a art. 278 k.k. od czasu nowelizacji z 2022 r. stosuje się odpowiednio do kradzieży energii, co również może ujawniać na tym tle wiele niejasności z tym przestępstwem związanych.

Konkludując powyższe rozważania, należałoby stwierdzić, że ponowne wprowadzenie do Kodeksu karnego przestępstwa kradzieży zuchwałej może w praktyce powodować różnorodne wątpliwości związane ze stosowaniem „nowych” regulacji go dotyczących. Trzeba zaakcentować, że jest to typ przestępstwa kradzieży z nieostrymi, ocennymi i nieprecyzyjnymi znamionami. Ponadto „nie współgra” ono we właściwy sposób z pozostałymi przepisami prawa karnego dotyczącymi ochrony mienia (zawartymi przede wszystkim w rozdziale XXXV Kodeksu karnego). Pomimo sformułowania definicji legalnej tego przestępstwa jest ona niestety daleka od doskonałości. W doktrynie trafnie zauważa się, że w dużym stopniu założone przez ustawodawcę cele i funkcje, które ma realizować ta instytucja, można z pozytywnym rezultatem osiągnąć, stosując różne określone dotychczasowe już rozwiązania (do różnych stanów faktycznych mogą tu znaleźć zastosowanie m.in. takie przepisy, jak np. art. 275, 278 § 1, art. 279,

⁴² T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 80.

⁴³ T. Oczkowski [w:] *Kodeks karny...*, red. R.A. Stefański, art. 278a.

283, 284 k.k. czy art. 119 i 126 k.w.)⁴⁴. Wydaje się, że w tej sytuacji lepszym rozwiązaniem byłoby też zwrócenie większej uwagi na kwestię np. elektronicznego rejestru sprawców wykroczeń przeciwko mieniu. Nie ulega przy tym wątpliwości, że trzeba starać się wykorzystywać w tym zakresie różnego rodzaju środki i narzędzia dostosowane odpowiednio do naszych czasów⁴⁵. Z jednej strony wskazuje się więc, że ponowne „reaktywowanie” przestępstwa kradzieży zuchwałej jest zbędne. Z drugiej strony podnosi się, że może i jest ono potrzebne, ale zostało uregulowane w sposób nieprawidłowy. Należałoby chyba uznać, że argumenty przytaczane pod rządami Kodeksu karnego z 1969 r., tj. trudności w jednolitej wykładni jego znamion czy też fakt, że „zuchwałość” działania sprawcy kradzieży uwzględniano wcześniej w ramach sądowego wymiaru kary, trafnie uzasadniały to, aby wyeliminować z porządku prawnego ten typ przestępstwa i wydaje się, że są one aktualne w pewnym zakresie również obecnie. W związku z powyższym można stwierdzić, że jego „reaktywacja” nie była raczej działaniem zasadnym i niezbędnym. Burzy to w pewien sposób spójność w sferach penalizacji niewymagających koniecznych modyfikacji i wiążących się z tym nowelizacji⁴⁶. Biorąc zatem pod uwagę wszelkie ustalenia poczynione w niniejszej publikacji, trzeba uznać, że ponowne wprowadzenie kradzieży szczególnie zuchwałej na grunt prawa karnego należałoby chyba ogólnie ocenić negatywnie. Natomiast podnoszony przez niektórych argument, że było ono potrzebne ze względu na rosnącą liczbą kradzieży sklepowych popełnianych na szkodę przedsiębiorców podczas obowiązywania stanu pandemii COVID-19, nie wydaje się podstawowym tego motywem.

dr Patrycja Brózek – ORCID: 0000-0002-3968-6594

⁴⁴ J. Kluza, *Kradzież...*, s. 59; M. Gałązka [w:] *Kodeks karny...*, red. A. Grześko-wiak, K. Wiak, art. 278a.

⁴⁵ J. Kluza, *Kradzież...*, s. 57–58.

⁴⁶ Zob. T. Oczkowski [w:] *Kodeks karny...*, red. R.A. Stefański, art. 278a.

OD OSOBOWOŚCI DYSSOCJALNEJ DO PRZESTĘPCZOŚCI NIELETNICH

Joanna Brzezińska

Problematyka przestępczości nieletnich to jeden z zasadniczych nurtów zainteresowań naukowych Jubilatki. Pani Profesor Violetta Konarska-Wrzonek w swoich licznych pracach naukowych podejmuje wielopłaszczyznową analizę zróżnicowanych uwarunkowań oraz właściwości wskazanego zjawiska. W niniejszym opracowaniu pragnę poświęcić nieco uwagi płaszczyźnie takich nieprawidłowości, kształtujących się w zachowaniach nieletnich, które prowadzić mogą do przekraczania norm powinnoego zachowania, w tym także norm prawnokarnych.

W socjologicznych rozważaniach dotyczących funkcjonowania jednostki w społeczeństwie podkreśla się, że: „Człowiek – istota biologiczna staje się człowiekiem – osobą w toku wzajemnego oddziaływania organizmu nie tylko z warunkami ekologicznymi, w jakich żyje, lecz także, a może nawet przede wszystkim, z oddziałującymi nań czynnikami społecznymi¹”. Można zatem w tym kontekście stwierdzić, że człowiek ze swej natury pozostaje istotą społeczną, a uspołecznienie to jeden z aspektów człowieczeństwa². Poszukując zatem odpowiedzi na pytanie, na czym polega zjawisko socjalizacji³, należy wskazać, że odzwierciedla ono swoisty proces, w którym jednostka łączy nabywanie umiejętności przestrzegania systemu wartości wyznaczonych przez zbiorowość, w której funkcjonuje, a także wypełnia, będące jego implikacją, wzorce powinnoego zachowania, które w niej obowiązują, podlegając jednocześnie

¹ K. Hurrelmann, *Struktura społeczna a rozwój osobowości: wprowadzenie do teorii socjalizacji*, tłum. M. Roguszka, Poznań 1994, s. 16.

² A. Zduniak, *Socjalizacja w kontekście nowoczesnego społeczeństwa*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2013/1, s. 47, https://www.kul.pl/files/102/articles/2013_1/2013_01_03_Zduniak_Agnieszka.pdf (dostęp: 30.11.2022 r.).

³ N. Ricken, J. Wittpoth, *Sozialisation? Subjektivation? Ein Gespräch zwischen den Stühlen* [w:] P. Bourdieu: *Pädagogische Lektüren*, Hrsg. M. Rieger-Ladich, C. Grabau, Wiesbaden 2017, s. 229; U. Bauer, *Selbst – und/ oder Fremdsozialisation: Zur Theoriedebatte in der Sozialisationsforschung. Eine Entgegnung auf Jürgen Zinnecker*, „Zeitschrift für Soziologie der Erziehung und Sozialisation” 2002/22, s. 125.

zróżnicowanym uwarunkowaniu społeczno-kulturowym⁴. Kształtowanie się przejawów prawidłowych zachowań, reakcji oraz systemu ocen w cyklu rozwojowym człowieka najintensywniej występuje w okresie wczesnego rozwoju dziecka oraz adolescenta⁵. Nabywane wówczas doświadczenia o zróżnicowanej etiologii, przyswojone reguły poznawcze, a także przeżycia emocjonalne, których nieletni doświadczą, determinują jego przyszłe nawyki, umiejętność nawiązywania prawidłowych relacji, metody rozwiązywania sytuacji konfliktowych. Sytuowanie jednostki w grupach społecznych, które bezpośrednio kształtują przebieg jej socjalizacji, a zatem przede wszystkim w środowisku rodzinnym (rodzice i opiekunowie, rodzeństwo)⁶, szkolnym oraz rówieśniczym (przyjaciele, koledzy, znajomi), w zasadniczym stopniu implikuje stymulację bądź regres analizowanego procesu⁷.

Biorąc pod uwagę fakt, że socjalizacja stanowi wieloelementowy proces, w którego przebiegu dochodzić może do aktualizowania się szeregu zróżnicowanych interakcji o odmiennej etiologii, wynikających z uczestniczenia przez nieletniego w kształtowaniu postaw jej powinnego zachowania, poddanych odmiennym uwarunkowaniom sytuacyjnym, determinowanym przez odmienne grupy społeczne – bliskich, nauczycieli, rówieśników, dostrzec należy, że może on podlegać odmiennym rodzajom zakłóceń, które z kolei prowadzić będą do skonkretyzowanych negatywnych następstw nie tylko ukierunkowanych wobec samego adolescenta, ale w dalszej perspektywie także wobec osób ze środowisk jego egzystencji⁸. Badając podłoże i charakter wskazanych nieprawidłowości, już na wstępie należy zaznaczyć, że kształtowanie się osobowości dyssocjal-

⁴ G. Hoppner, *Rethinking Socialization Research through the Lens of New Materialism*, *Frontiers in Sociology*, 13.09.2017, <http://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsoc.2017.00013/full> (dostęp: 30.11.2022 r.); J.A. Clausen, *Recent Developments in Socialization. Theory and Research*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 1968/377(1), s. 139 i n.

⁵ D.R. Schaer, K. Kipp, *Psychologia rozwoju człowieka od dziecka do dorosłości*, Gdańsk 2012.

⁶ K. Hurrelmann, U. Bauer, *Das Modell des produktiv realitätsverarbeitenden Subjekts* [w:] *Handbuch Sozialisationsforschung*, Hrsg. K. Hurrelmann, U. Bauer, M. Grundmann, S. Walper, Weinheim 2015, s. 144–161; A. Zduniak, *Socjalizacja...*, s. 57; J. Mariański, *Socjologia moralności*, Lublin 2006, s. 388.

⁷ J. Dąbrowska, *Zaburzenia zachowania dzieci i młodzieży: aspekty diagnostyczno-praktyczne*, „Wychowanie na co Dzień” 2005/3, s. 18; D. Rode, K. Dukąła, J. Kabzińska, K. Zalewska-Łunkiewicz, *Kliniczna psychologia sądowa*, Warszawa 2020, s. 79.

⁸ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2008, s. 49.

nej, będącej jednym z rezultatów niewłaściwego przebiegu zjawiska socjalizacji, obejmować może odmienne płaszczyzny egzystencji nieletniego, które z kolei mogą się wzajemnie przenikać. Wśród nich wyodrębnia się zaburzenia w przebiegu uwarunkowań:

- 1) biologicznych (np. nieprawidłowości w funkcjonowaniu o charakterze organicznym, istotne defekty w przebiegu procesów poznawczych, emocjonalnych, motywacyjnych, wykonawczych);
- 2) psychologicznych (np. niewłaściwe sprzężenia między sferą popędową a emocjonalną, zakłócone funkcje struktur poznawczych, zaburzenia w przebiegu mechanizmów regulacyjnych)⁹;
- 3) społecznych (np. istotne trudności lub zakłócenia środowiskowe z wypełnianiem ról społecznych – w rodzinie, szkole, grupie rówieśników, implikujące problemy, zarówno na etapie procesu wychowania, jak również w przebiegu edukacji)¹⁰.

Nakreślone obszary nieprawidłowości, które aktualizować mogą się indywidualnie bądź kumulatywnie w zakresie towarzyszących im symptomów, prowadzą najczęściej do naruszenia przez nieletniego obowiązujących wymogów społecznych, a w konsekwencji do przekroczenia norm prawnych oraz wyobcowania jednostki z tych środowisk, w których funkcjonowała dotychczas¹¹. Zaznaczyć należy, że zakłócenia prawidłowego funkcjonowania adolescenta na płaszczyźnie społecznej, prowadzące do jego desocjalizacji, stanowią wynik postępującego procesu. Polega on na uwypuklaniu się tych wadliwych właściwości, kształtujących się w jego osobowości, które odzwierciedlenie odnajdują w podejmowaniu nieprawidłowych zachowań i które przy braku ich korekty niestety utrwalają się¹². Jednym z najważniejszych mechanizmów, których zadaniem jest redukcja zachowań dysocjalnych, pozostają te o charakterze kontrolnym. Niestety u nieletnich wykazujących wskazane zaburzenia nie funkcjonują one prawidłowo, przez co nie unikają one nawet potencjalnie niebezpiecznych impulsów, które mogą prowadzić do ich aktualizacji¹³.

⁹ K. Kowalczevska-Grabowska, N. Górską, M. Kot-Radojewska, *Niedostosowanie społeczne w percepcji i doświadczeniach uczniów i nauczycieli różnych typów szkół. Analiza porównawcza*, Dąbrowa Górnicza 2009, s. 15.

¹⁰ D. Rode, K. Dukała, J. Kabzińska, K. Zalewska-Łunkiewicz, *Kliniczna psychologia...*, s. 80.

¹¹ *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/desocjalizacja;2554839> (dostęp: 28.11.2022 r.).

¹² H. Spionek, *Psychologiczna analiza procesu społecznego wykołajania się dziecka* [w:] *Materiały do nauczania psychologii*, red. L. Wołoszyn, seria IV, t. 1, *Psychologia kliniczna i psychopedagogika specjalna*, Warszawa 1968, s. 232.

¹³ B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Kraków 2000, s. 35.

Poszukując właściwości charakterystycznych dla osobowości dys-socjalnej, można je sytuować w nierespektowaniu norm społecznych, obyczajowych i prawnych¹⁴, przejawiającym się finalnie w całkowitym destruktywizmie względem nich¹⁵. L. Pytką zauważa, że określa się tym pojęciem katalog odmiennych zachowań o charakterze antyspo-łecznym, podejmowanych przez dzieci i młodzież, które funkcjonują w skonfliktowaniu z obowiązującymi zasadami współżycia społeczne-go. Autor zaznacza, że: „Zachowaniom tym towarzyszą zwykle nega-tywne reakcje społeczne ze względu na ich jawną szkodliwość społecz-ną (naruszenie ideałów i norm prawnych, obyczajowych i moralnych), ewentualnie cierpienie otoczenia społecznego, jego dyskomfort, itp.”¹⁶. Symptomatyka zachowań jednostki dyssocjalnej pozostaje niezwykle zróżnicowana i niejednorodna, jednak wśród aktywności desocjaliza-cyjnych podejmowanych przez adolescentów można wskazać te o cha-rakterze głęboko patologicznym, jak: nadużywanie alkoholu, uzależnie-nia od leków oraz substancji odurzających, prostytutkę, ucieczki z domu, stosowanie przemocy czy udział w grupach podkulturowych, które z wysokim stopniem prawdopodobieństwa mogą prowadzić do zacho-wań prawnokarnie relewantnych¹⁷. Niekiedy jednak natężenie prze-jawów niedostosowania społecznego pozostaje mniej zaawansowane i może się aktualizować przykładowo poprzez: konflikty z bliskimi, na-uczycielami czy rówieśnikami, wagary, agresję werbalną, a także zabu-rzenia koncentracji uwagi czy nieprzestrzeganie wewnętrznych prze-pisów obowiązujących w szkole¹⁸.

Uwarunkowania, wskazujące na zaktualizowanie się cech osobowości dyssocjalnej, pozostają różnorodne, a ponadto zwykle przenikają się wzajemnie¹⁹. Spektrum zaburzeń o etiologii biologicznej u nieletnich pozostaje poważnie rozbudowane, wśród nich zwraca się uwagę przede wszystkim na zmiany neurologiczne w funkcjonowaniu ośrodkowego centralnego układu nerwowego, wpływające na pojawienie się nadpobudliwości ru-chowej, czy organiczne zaburzenia osobowości (np. emocjonalną chwiej-

¹⁴ Por. Z. Ostriańska, *Losy uczniów nieprzystosowanych społecznie*, Lublin 1997.

¹⁵ A. Paszkiewicz, *Wychowanie resocjalizujące w środowisku otwartym – zarys te-orii*, Białystok 2005, s. 60.

¹⁶ L. Pytką, *Pedagogika resocjalizacyjna...*, s. 101–102.

¹⁷ E. Świniarski, *Przyczyny i przejawy niedostosowania społecznego młodzieży* [w:] *Dyskursy o kulturze*, red. G. Ignatowski, Łódź 2018, s. 158.

¹⁸ E. Świniarski, *Przyczyny i przejawy niedostosowania...*, s. 9.

¹⁹ A. Paszkiewicz, *Wychowanie resocjalizujące...*, s. 63.

ność, skłonność do zachowań impulsywnych, zaburzenia intelektualnych funkcji poznawczych)²⁰.

Jedno z najpoważniejszych następstw procesu desocjalizacji stanowią deficyty o etiologii społecznej, wynikające z nieprawidłowości kształtujących się między nieletnim a wspólnotami, w obszarze których on funkcjonuje – rodziny, szkoły, środowiska rówieśników. Utrwalanie niepoprawnych wzorców zachowania, kwestionowanie uznanych wartości bądź ich zupełny brak (zwłaszcza w środowiskach głęboko dysfunkcyjnych)²¹, deficyt sprecyzowanych celów wymagających ich wypełnienia, implikuje brak przestrzegania ustalonych zasad czy norm. Zależność ta stanowi następstwo kilku zmiennych: braku wskazania aksjologicznych podstaw wychowania, w oparciu o które nieletni powinien postępować, braku korekty zachowań, w których utrwalają się jego negatywne postawy, kontestujące wzorce pozytywne, a także deficytu wymagań w zakresie przestrzegania norm w relacjach interpersonalnych. Nieletni, który funkcjonuje bez wsparcia, zainteresowania, pomocy, a nawet prawidłowego ukierunkowania jego zachowań, przy braku wskazanych wytycznych szybko ztraca społeczno-etyczny azymut.

Kolejnymi niezwykle poważnymi przejawami, towarzyszącymi nieletnim o osobowości dyssocjalnej, pozostają powikłania natury emocjonalnej. Wśród nich wskazać można zwłaszcza: ogólne zaburzenia lękowe, afektywne czy dystymiczne. Najczęściej do utrwalania wskazanych zaburzeń dochodzi u adolescentów przez propagowanie nieprawidłowych postaw rodziców bądź opiekunów. Polegają one np. na kwestionowaniu wybranych aktywności nieletniego, co przyczyniać się może do ograniczenia jego inicjatywy czy aktywności w kontaktach z otoczeniem, a nawet do utraty zaufania do samego siebie. Niekiedy w środowisku rodzinnym dziecko obarczane jest odpowiedzialnością za niepowodzenia bliskich, co z kolei może w zdecydowany sposób obniżać poczucie jego wartości, a także kwestionować poczucie bezpieczeństwa.

Dyssocjalność w zaburzeniach osobowości, według klasyfikacji chorób ICD-11, cechuje się trwałymi objawami zachowań antyspołecznych²². Z analiz psychologicznych wynika, że zakłócenia w aktywności jednostki

²⁰ J. Sienkiewicz, A. Drozd, *Psychologia niedostosowania społecznego. Zarys problemu*, Zielona Góra 1995, s. 19 i n.

²¹ J. Ślenzak, M. Ledzińska, *Psychologiczna analiza niektórych przyczyn nieprzystosowania społecznego dzieci w wieku od 5 do 7 lat [w:] Wybrane zagadnienia psychologicznej problematyki przystosowania*, Warszawa 1979, s. 71–85.

²² Por. Dissociality in personality disorder, <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f1913158855> (dostęp: 30.11.2022 r.).

wykazującej się wskazaną nieprawidłowością kształtują się już w dzieciństwie i zwykle uaktywniają się w okresie adolescencji (około 15. roku życia), z późniejszą wyraźną tendencją do ich utrwalania²³. Nieprawidłowości, które towarzyszą nieletnim o osobowości dyssocjalnej, przejawiać się mogą w pojawieniu się narastającej lękliwości, narcyzmu, a niekiedy także paranoidalnych aspektów zachowania. Interesujący pozostaje fakt, że wskazane zaburzenia pozostają niezwykle zróżnicowane, a ich przebieg wskazuje na opozycyjne niekiedy symptomy zachowania nieletniego. Podczas bowiem gdy u niektórych adolescentów dochodzi do wyraźnego unikania kontaktów z innymi oraz całkowitego wycofania z kontaktów interpersonalnych wobec nadmiernie niskiego poczucia własnej wartości (osobowość unikająca), u innych uwidacznia się domaganie się uwagi, powszechnego podziwu, a także przekonanie o swojej niepowtarzalności w środowisku egzystencji z towarzyszącym przecenianiem własnych osiągnięć na tle innych (osobowość narcystyczna). Należy zatem podkreślić, że badania nieletnich wykazujących cechy osobowości dyssocjalnej potwierdzają jej współwystępowanie z innymi kategoriami zaburzeń. Psychologowie zwracają także uwagę, że jeżeli jednostka o osobowości dyssocjalnej wykazuje dodatkowo wzmocnienie właściwości narcystycznych, kumulacja wskazanych zaburzeń determinować może dokonywanie przez nią przestępstw o najwyższym stopniu brutalności²⁴.

W kontekście analizowanych powyżej, licznych przejawów osobowości dyssocjalnej zasadne wydaje się określenie metod jej diagnozowania u nieletnich w postępowaniu sądowym. Opiera się ono zwykle na zastosowaniu modelu opisowo-eksplanacyjnego²⁵, który łączy trzy zasadnicze płaszczyzny rozpoznawania. Pierwsza z nich obejmuje wszelkie przejawy zachowań dyssocjalnych występujących u nieletniego. Można zauważyć, że przybiera ona charakter kwalitatywno-kwantytatywny, obejmuje bowiem ich jakościową oraz ilościową kwalifikację (natężenie, trwałość, ilość, a w konsekwencji także dynamikę). Na etapie bezpośredniego rozpoznania wśród technik, których celem pozostaje ustalenie objawów osobowości dyssocjalnej, wykorzystuje się: wywiad, obserwację, analizę akt sądowych,

²³ M. Radochoński, *Kryteria diagnostyczne i postacie specyficznych zaburzeń osobowości w świetle klasyfikacji ICD.10 i DSM.IV* [w:] *Zarys psychopatologii dla pedagogów*, red. M. Radochoński, Rzeszów 1993.

²⁴ P.A. Gindrich, *Wybrane specyficzne zaburzenia osobowości oraz zaburzenia emocjonalne*, <https://pedagogikaspecjalna.tripod.com/notes/personalitydisorders.html> (dostęp: 7.12.2022 r.).

²⁵ B. Urban, J.M. Stanik, *Resocjalizacja*, t. 1, Warszawa 2008, s. 179 i n.; J.M. Stanik, *Asocjalność nieletnich przestępców jako przedmiot psychologicznej diagnozy klinicznej*, Warszawa 1980.

analizę wywiadów kuratorskich, opinii szkolnych, danych medycznych, ale także zróżnicowane skale, inwentarze czy testy²⁶.

Kolejna płaszczyzna diagnozowania pozostaje ukierunkowana na badanie etiologii zachowań dyssocjalnych wraz z określeniem tła ich występowania. Diagnozowanie w tej fazie opiera się na rozpoznawaniu spektrum zaburzeń w oparciu o analizę stopnia rozwoju kompetencji społecznych nieletniego, jego procesów emocjonalnych, ale przede wszystkim natężenia w zachowaniu impulsywności, wrogości oraz agresji, a także poziomu samokontroli, które bezpośrednio mogą rzutować na aktualizację zachowań prawnokarnie relewantnych²⁷.

Ostatni etap diagnozowania polega na skorelowaniu etapu rozwoju nieletniego z tymi czynnikami, które utrwalają cechy osobowości dyssocjalnej, a których poszukiwać należy w nieprawidłowej socjalizacji, zaburzeniach o etiologii neurologicznej czy występowaniu zdarzeń traumatycznych, utrwalających nieprawidłowości funkcjonowania w strukturze społecznej²⁸.

Według E. Cauffmann i L. Steinberga wśród przejawów²⁹ zachowań nieletniego dojrzałego psychospołecznie można wskazać: odpowiedzialność, zdolność przyjmowania alternatywnej perspektywy oceny oraz kontrolę. Należy jednak podkreślić, że zważywszy na obniżoną dojrzałość biologiczną osoby nieletniej na każdym z wskazanych obszarów możliwe są poważne zakłócenia, których wystąpienie implikować będzie zachowania prowadzące do przekroczenia norm lub zasad powinnego zachowania. Biorąc pod uwagę pierwszą ze wskazanych cech, trudno przyjąć, by nieletni zawsze był skłonny do podejmowania w pełni autonomicznych decyzji i nie podlegał oddziaływaniu osób bądź czynników zewnętrznych, również tych w pełni negatywnych (np. nakłanianiu do destrukcyjnych aktywności przez grupę rówieśniczą, w której funkcjonuje). Ponadto nie zawsze będzie on posiadał utrwaloną zdolność analitycznego określania skutków swoich aktywności, zwłaszcza w dłuższej perspektywie tem-

²⁶ B. Urban, J.M. Stanik, *Resocjalizacja...*, s. 179 i n.; D. Rode, K. Dukała, J. Kabzińska, K. Zalewska-Łunkiewicz, *Kliniczna psychologia...*, s. 163–164.

²⁷ B. Urban, J.M. Stanik, *Resocjalizacja...*, s. 180.

²⁸ B. Urban, J.M. Stanik, *Resocjalizacja...*, s. 180.

²⁹ E. Cauffmann, L. Steinberg, *Maturity of judgement in adolescence: Psycho-social factors in adolescent decision making*, „Law and Human Behavior” 1996/20, s. 249–272; R. Abramowitz, A. Petersen, J. Schulenberg, *Changes in self – image during early adolescence* [w:] *Patterns of adolescent self-image*, eds. D. Offer, E. Ostrov, K.I. Howard, „New Directions for Mental Health Services” no. 22, San Francisco 1984, s. 19–28; B. Ambuel, J. Rappaport, *Developmental trends in adolescents’ psychological and legal competence to consent to abortion*, „Law and Human Behavior” 1992/16, s. 129–154.

poralnej (np. ustalenie rezultatów długotrwałego nadużywania substancji psychoaktywnych). Wreszcie trudno przyjąć, aby adolescent w każdej sytuacji potrafił kontrolować przejawy własnego zachowania, zarówno na płaszczyźnie werbalnej, jak również behawioralnej, tym bardziej że proces jego psychospołecznego rozwoju ewoluuje, a z elementami kontroli (w zależności od uwarunkowań sytuacyjnych) poważne problemy wykazują nawet osoby w pełni dojrzałe. Oznacza to zatem, że analizując poszczególne przejawy zachowań nieletnich, wskazać można takie ich aspekty, których wystąpienie zdecydowanie zwiększa, a niekiedy warunkuje utrwalenie cech osobowości dyssocjalnej, co w konsekwencji może prowadzić również do przekraczania norm prawnych i skutkować realizacją czynów karalnych.

Bliższa analiza danych statystycznych dotyczących poszczególnych kategorii czynów karalnych, dokonanych przez nieletnich w latach 1990–2018, przedstawiona w „Atlasie przestępczości w Polsce 6”³⁰, dowodzi, że dominują wśród nich te popełnione przeciwko: mieniu, życiu i zdrowiu, wolności seksualnej i obyczajności, czci i nietykalności cielesnej, bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji, a w dalszej kolejności przeciwko działalności instytucji państwowych oraz rodzinie i opiece.

Przechodząc do bardziej szczegółowej interpretacji, można stwierdzić, że w kategorii czynów karalnych przeciwko mieniu dominowały w badanym okresie następujące: kradzież z włamaniem (art. 279 Kodeksu karnego³¹, art. 208 Kodeksu karnego z 1969 r.³²), rozbój (art. 280 k.k., art. 210 k.k. z 1969 r.) oraz kradzież w typie podstawowym (art. 278 k.k., art. 203 k.k. z 1969 r.), a ponadto wymuszenie rozbójnicze (art. 282 k.k.) czy kradzież rozbójnicza (art. 281 k.k.)³³. W przypadku przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu dominowały: udział w bójce i pobiciu (art. 158 i 159 k.k.) oraz spowodowanie uszczerbku na zdrowiu (art. 156 i 157 k.k. oraz art. 155 i 156 k.k. z 1969 r.) w odmiennych jego formach. Rzadko natomiast dochodziło do zabójstw popełnianych przez nieletnich, w latach 2008–2018 było ich zaledwie od kilku do kilkunastu przypadków rocznie³⁴. Natomiast w kategorii czynów karalnych przeciwko wolności seksualnej i obyczajno-

³⁰ B. Gruszczyńska, M. Marczewski, A. Siemaszko, P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, *Atlas przestępczości w Polsce 6*, Warszawa 2021, s. 143.

³¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.), dalej: k.k.

³² Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.), dalej: k.k. z 1969 r.

³³ B. Gruszczyńska [i in.], *Atlas przestępczości...*, s. 146.

³⁴ B. Gruszczyńska [i in.], *Atlas przestępczości...*, s. 144.

ści w zestawieniu statystycznym uwzględniono jedynie: obcowanie płciowe z małoletnim poniżej 15. roku życia (art. 200 § 1 k.k.) oraz zgwałcenie (art. 197 k.k., art. 168 k.k. z 1969 r.).

Poszukując korelacji między symptomami osobowości dyssocjalnej³⁵ a wskazanymi kategoriami czynów karalnych, można zauważyć, że niektóre z przejawów towarzyszących nieletnim wykazującym analizowane zaburzenie mogą wpływać na wzrost prawdopodobieństwa ich popełnienia. Wśród nich pojawia się zwłaszcza nasilona agresja czy stosowanie przemocy, które to zachowania dostrzec można zwłaszcza w przebiegu realizacji znamion czynów karalnych przeciwko życiu i zdrowiu (przede wszystkim na etapie udziału w bójkach czy pobiciach, a także realizacji odmiennych postaci uszczerbku na zdrowiu) oraz przeciwko mieniu (przede wszystkim przy dokonywaniu rozboju, wymuszenia rozbójniczego czy kradzieży rozbójniczej). Można zatem odnieść wrażenie, że pewne przejawy osobowości dyssocjalnej mogą zdecydowanie wzmacniać intencjonalność podejmowanych czynów karalnych, inne z kolei pozostaną w relacji do nich prawnokarnie irrelewantne³⁶.

Konkludując, pojawienie się zaburzeń o etiologii dyssocjalnej u osoby nie w pełni ukształtowanej psychofizycznie, jaką niewątpliwie jest nielet-

³⁵ Wśród osób dorosłych zaburzenia dyssocjalne osobowości występują u około 1–2% populacji, przy czym wśród osadzonych w zakładach karnych pojawiają się one z częstotliwością od około 15% nawet do 50%. Warto zaznaczyć, że osobowość dyssocjalna dominuje u mężczyzn, a przejawia się najczęściej w stosowaniu agresji fizycznej, co implikuje popełnianie przez nich przestępstw z użyciem przemocy. W przypadku kobiet z kolei dominuje skłonność do manipulacji, a w konsekwencji dokonywanie oszustw i defraudacji. Por. M. Rajtaczak, *Osobowość dyssocjalna w świetle prawa karnego. Wybrane zagadnienia*, Poznań 2019, s. 129–130 oraz podana tam literatura, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/25272/1/nagranie%20na%20te%20samą%20płytę%20CD.pdf> (dostęp: 30.11.2022 r.). Por. K. Kiehl, *The Psychopath Whisperer. Inside the Minds of Those Without a Conscience*, London 2014, s. 35; M. Małecki, R. Zyzik, *Poczytalność i wina psychopaty w świetle ewolucyjnych koncepcji genezy psychopatii*, RPEiS 2014/3, s. 161; S. Bokuniewicz, *Funkcjonowanie w środowisku społecznym osób wykazujących cechy psychopatyczne. Analiza teoretyczna*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2015/5, s. 173–174; R. Meloy, J. Yakeley, *Antisocial Personality Disorder. Treatment, management and prevention*, National Institute for Health and Care Excellence, September 2013, s. 9 i n., http://www.antoniocasella.eu/archipsy/NICE_apd_2009-2013.pdf (dostęp: 30.11.2022 r.); R. Blackburn, *Personality Disorder and Antisocial Deviance. Comments on the Debate on the Structure of the Psychopathy Checklist-Revised*, „Journal of Personality Disorders”, 10.05.2007, <https://guilfordjournals.com/doi/epdfplus/10.1521/pedi.2007.21.2.142> (dostęp: 30.11.2022 r.).

³⁶ W tym kontekście zasadne wydaje się przytoczenie danych statystycznych obrazujących relacje między wykazywaniem cech osobowości dyssocjalnej a zja-

ni, może pozostawać różnorako uwarunkowane. Zakłóceń prawidłowego przebiegu procesu socjalizacji upatrywać można zarówno na płaszczyźnie funkcjonowania grup, w których egzystuje nieletni (rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza), jak i w braku korygowania jego nieprawidłowych reakcji oraz postaw wobec otoczenia, a niekiedy w doznaniu traumatycznych przeżyć, implikujących kontestowanie norm powinno zachowania. Wśród przyczyn kształtowania się cech osobowości dyssocjalnej wskazuje się również zaburzenia o etiologii biologicznej, psychologicznej czy emocjonalnej. Jakikolwiek jednak są uwarunkowania rzutujące na pojawienie się wzorca osobowości dyssocjalnej u nieletniego, niewątpliwie najpoważniejszym niebezpieczeństwem wynikającym ze wzmocnienia zachowań, które jej towarzyszą, pozostają zachowania prawnokarnie relewantne o zróżnicowanej etiologii.

Analiza danych statystycznych w obszarze przestępczości nieletnich dowodzi, że wśród czynów karalnych, których się oni dopuszczają, dominują te ukierunkowane przeciwko mieniu, życiu i zdrowiu oraz przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Biorąc pod uwagę, że nieletni wykazujący cechy osobowości dyssocjalnej nie aktualizuje w swoim zachowaniu wyłącznie jednej patologicznej zmiennej (np. tylko problemu z agresją), lecz zwykle jest ich kilka, nie można wskazać wyłącznie jednego, stałego schematu prowadzącego do przekroczenia norm prawnych, a w konsekwencji – do aktualizacji określonej kategorii czynów karalnych, których może się on dopuszczać. Niemniej jednak właśnie problemy z powściągnięciem zachowań wykazujących w swym przebiegu przemoc czy agresję z wysokim prawdopodobieństwem warunkować mogą realizowanie określonych kategorii czynów karalnych (m.in. typizowanych w rozdziale XIX czy XXXV Kodeksu karnego).

wiskiem jej wpływu na przestępczość u osób dorosłych. W 2019 r. A. Daniszewska przeprowadziła w tym zakresie badania obejmujące trzy grupy badawcze:

- 1) osób odbywających karę pozbawienia wolności w Areszcie Śledczym w Białymstoku,
- 2) osób przebywających na oddziałach psychiatrii sądowej o podstawowym i wzmocnionym zabezpieczeniu w Samodzielnym Publicznym Psychiatrycznym Zakładzie Opieki Zdrowotnej w Choroszczy oraz 3) osób z grupy kontrolnej. W wyniku analizy autorka ustaliła, że cechy osobowości dyssocjalnej w czystej postaci występują znacznie częściej wśród skazanych, którzy odbywają karę pozbawienia wolności, niż wśród pozostałych grup badanych.

Taki wniosek skłania do sformułowania jednoznacznej tezy, że nasilone występowanie cech dyssocjalnych wpływa na utrwalanie skłonności przestępczych u badanych jednostek z grupy pierwszej. Por. A. Daniszewska, *Wybrane cechy osobowości a popełnianie przestępstw – studium kryminologiczne*, Białystok 2019, s. 218–222.

Należy zauważyć, że różnorodne przejawy osobowości dyssocjalnej nieletniego analizowane w niniejszym opracowaniu wskazują, iż jest to zaburzenie heterogeniczne, o etiologii wieloczynnikowej, stąd towarzyszące mu uwarunkowania jedynie mogą, lecz nie muszą prowadzić do dokonywania czynów karalnych. Niestety na etapie postępowań diagnostycznych, których celem pozostaje określenie stopnia nieprzystosowania społecznego, nie określa się poziomu ryzyka pogłębienia się nieprawidłowych cech, występujących w przebiegu osobowości dyssocjalnej, tym samym nie analizuje się tych czynników, które mogą powodować wzrost prawdopodobieństwa podejmowania czynów karalnych przez adolescenta w przyszłości. Wydaje się, że ich realizacja pozostanie uzależniona od czasu występowania negatywnych właściwości, będących następstwem procesu desocjalizacji, od ilości przejawów, które wskazanemu zjawisku towarzyszą, a także od natężenia, z jakim się przejawiają w zachowaniu nieletniego. Przyjąć więc należy, że między zjawiskiem desocjalizacji a przestępczością nieletnich występuje całe spektrum dodatkowych uwarunkowań, okoliczności oraz zmiennych, które mogą do niej prowadzić, lecz odpowiednio korygowane mogą ją niwelować.

dr hab. Joanna Brzezińska – Uniwersytet Wrocławski, ORCID: 0000-0002-5030-3363

NIELETNI – MIĘDZY NIEWINNYM DZIECKIEM A DOROSŁYM SPRAWCĄ CZYNU ZABRONIONEGO, CZYLI NASTOLATEK W SPOŁECZEŃSTWIE PONOWOCZESNYM

Magdalena Budyn-Kulik

Zaproszenie do książki jubileuszowej jest zawsze ogromnym wyróżnieniem. Nie zawsze autorowi jest łatwo znaleźć taki temat opracowania, który mieściłby się jednocześnie w obszarze zainteresowań Jubilata i jego możliwościach badawczych. W tym przypadku dla mnie wybór był prosty, a temat narzucał się sam. Zamyśl niniejszego opracowania był początkowo nieco inny, ustawodawca poczynił jednak zmiany w przepisach dotyczących nieletnich, które wymusiły pewne modyfikacje w tej mierze.

Nieobowiązująca już ustawa z 26.10.1986 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹ opierała się na modelu postępowania z nieletnimi o charakterze opiekuńczo-wychowawczo-ochronnym, a sam nieletni miał w nim „status dziecka”. Jako cel postępowania wskazywano wzmocnienie opieki nad nieletnimi, poddanie ich oddziaływaniom wychowawczym, a także ochronę przed wykośleniem społecznym. Zaznaczano bardzo wyraźnie brak charakteru karnego, czy choćby quasi-karnego ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich². W pierwotnej wersji ustawy znalazły się jednak przepisy (art. 13 i 94 u.p.n.), które przewidywały pewne wyjątkowe sytuacje, kiedy sąd mógł orzec i/lub wykonać karę wobec nieletniego. Podczas kolejnych nowelizacji ustawy były one stopniowo usuwane.

Jednym z głównych założeń, na których opierała się ta ustawa, była zasada kierowania się dobrem dziecka (zawarta w jej preambule). Niezbyt poprawnie sformułowana została dyrektywa dążenia do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości nieletniego. Przez to pojęcie ustawa rozumiała trzy kategorie wiekowe, w zależności od tego, o jaki rodzaj sprawy chodziło. Najwyższy zakres wieku nieletniego sprawcy w niej przewidzia-

¹ Dz.U. z 2018 r. poz. 969 ze zm., dalej: u.p.n.

² V. Konarska-Wrżosek [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrżosek, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 25–26; P. Górecki, P. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 14–15.

ny to 21 lat. W psychologii jest to przybliżona granica, od której przyjmuje się, że ukształtowała się osobowość człowieka. Wcześniej dopiero się ona formuje. Prawdopodobnie należałoby zatem mówić o konieczności podjęcia takich oddziaływań, które pomogłyby uformować osobowość młodego człowieka w sposób korzystny z punktu widzenia społecznego, czyli np. z tendencją do przyjmowania postaw prospołecznych, przestrzegania norm społecznych i prawnych itd.

Takie ujęcie celów ustawy sprawiało, że przyjmowała ona za podstawowe założenie, iż nieletni to dziecko, które z jakichś powodów postąpiło źle. Należy je niejako „popchnąć” w odpowiednim kierunku, a ono zmieni swoje postępowanie. Ustawa ta zatem nie traktowała nieletniego jako osoby, która w jakimkolwiek zakresie mogłaby być (czy – powinna być) świadoma konsekwencji własnego niewłaściwego zachowania i która mogłaby (powinna) ponieść jakąś odpowiedzialność z tego powodu. To raczej na otoczeniu zewnętrznym (przede wszystkim rodzicach) spoczywał obowiązek dopilnowania, aby małoletni poprawnie się zachowywał.

Założenia ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w połączeniu z przewidzianym w niej katalogiem środków, przede wszystkim wychowawczych, powodowały, że nieletni, u którego pojawiały się tendencje do zachowań świadczących o demoralizacji lub który popełnił czyn karalny, nie miał odpowiedniej motywacji, aby zmienić swą postawę. Zachowanie człowieka odzwierciedla jego stosunek do norm prawnych i moralnych, który z kolei jest niejako pochodną postawy jednostki względem społeczeństwa. Szczególne znaczenie mają więc postawy (orientacje) moralne, czyli względnie trwałe dyspozycje odnoszenia się jednostki lub grupy do określonych wartości, wykształcone w procesie socjalizacji. Z tego względu warto się pokrótce przyjrzeć temu, jak przebiega rozwój moralny człowieka, w ramach którego owe normy, wartości i postawy powstają³.

Rozwój moralny u człowieka modelowo przechodzi przez trzy poziomy moralne, a na każdym z nich występują po dwa stadia (możliwe jest pojawienie się stadium siódmego – moralno-religijnego⁴)⁵. Poziom pierwszy określa

³ M. Budyn-Kulik, *Aksjologiczne podstawy kryminalizacji w społeczeństwie ponowoczesnym*, Lublin 2022, s. 120–134.

⁴ D. Czyżowska, *O celu i granicach rozwoju moralnego*, „Analiza i Egzystencja” 2008/8, s. 86.

⁵ Jest to tzw. teoria kognitywnego rozwoju moralnego (*Cognitive Moral Development* – CMD). Zob. J. Spławska, *Poziom rozwoju rozumowania moralnego w świetle badań metodą Lawrence’a Kolberga*, „Przegląd Pedagogiczny” 2008/2, s. 107–120; A. Gołąb, *Problemy psychologii moralności* [w:] *Etyka*, red. H. Jankowski, Warszawa 1979, s. 142–144; J. Groth, *Rozumowanie moralne nieletnich przestępców*, RPEiS 2007/3, s. 192; U. Gruca-Miąsik, *Rozumowanie moralne młodzieży. Wybrane obszary i konteksty*, Rzeszów 2015, s. 180–214.

się mianem moralności przedkonwencjonalnej. Składa się ze stadium pierwszego – orientacji moralnej opartej na karze i posłuszeństwie, oraz stadium drugiego, charakteryzującego się indywidualizmem i instrumentalnym relatywizmem. Poziom ten wykształca się w wieku około 4–10 lat⁶. Poziom konwencjonalny, obejmujący stadium moralności „dobrego/grzecznego chłopca” i „dobrej/grzecznej dziewczynki” oraz stadium orientacji na ład i porządek społeczny, może pojawić się w wieku 10–13 lat. W skład poziomu trzeciego – postkonwencjonalnego – wchodzi stadium piąte, obejmujące perspektywę społeczną, oraz stadium szóste – uniwersalnych zasad moralnych. Może się ono pojawić najwcześniej około 20. roku życia⁷. Przebieg rozwoju moralnego jest bardzo indywidualny. Jednostka może zatrzymać się na jego niższym szczeblu albo wejść na kolejny poziom dużo później, niż zakłada to ujęcie modelowe. W zależności od osiągniętego stopnia rozwoju moralnego akceptacja norm i wartości moralnych może opierać się na pryncypializmie lub relatywizmie⁸.

Nawet zakładając jednak wzorcowy jego przebieg, trzeba zwrócić uwagę, że nieletni, wobec którego mogą być podejmowane oddziaływania wychowawcze, może osiągnąć pierwszy lub drugi poziom rozwoju moralnego, a nieletni, który popełnił czyn karalny – najwyżej drugi. Oba pierwsze poziomy reprezentują tzw. heteronomię moralną. Normy moralne i wartości respektowane są ze względu na nacisk zewnętrzny. W pewnym uproszczeniu na poziomie moralności przedkonwencjonalnej jest to przede wszystkim prosty mechanizm nagroda – kara. Na poziomie moralności konwencjonalnej staje się on nieco bardziej złożony, normy powoli i stopniowo ulegają internalizacji, a wzmocnienia (pozytywne i negatywne) mogą mieć charakter pośredni, odroczone. Niemniej nadal zasadnicze znaczenie w kształtowaniu postaw moralnych ma mechanizm warunkowania. Oznacza to, że w pierwszych latach życia, kiedy tworzą się podwaliny przyszłego systemu moralnego jednostki, kluczowy wpływ na jego kształt mają kary i nagrody. Z badań psychologicznych wynika, że w procesie uczenia się używanie wzmocnień pozytywnych wymaga więcej czasu, dość szybko następuje zubożenie, a ich efektywność nie jest wysoka. Aby nagroda wpływała na ukształtowanie zachowania, powinna być stoso-

⁶ J. Spławska, *Poziom rozwoju...*, s. 108.

⁷ D. Czyżowska, *O celu i granicach...*, s. 87–88; J. Mariański, *Moralność w kontekście społecznym*, Kraków 2014, s. 47–49; zob. też M. Budyn-Kulik, *Aksjologiczne podstawy...*, s. 114–117.

⁸ M. Budyn-Kulik, *Wzajemny wpływ świadomości społecznej i percepcji systemu prawa na funkcjonowanie zasady legalizmu i wyjątków od niej [w:] Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Lublin 2015, s. 87.

wana nieregularnie i w coraz większej intensywności. W przypadku kary jej konsekwentne stosowanie (nieuchronność) przy odpowiednio dobranej skuteczności może relatywnie szybko doprowadzić do wyeliminowania zachowań niepożądanych. W celu ukształtowania zachowań pożądanych, właściwych z punktu widzenia społecznego, należałoby zatem operować przede wszystkim wzmocnieniami negatywnymi.

Na prawidłowości rozwoju moralnego nakładają się pewne dodatkowe czynniki związane z kształtowaniem się społeczeństwa ponowoczesnego. Mianem „społeczeństwa ponowoczesnego”⁹ określa się nowy typ społeczeństwa. Charakteryzuje się ono zagęszczeniem (przestrzeni, zależności między ludźmi, interakcji), kompresją kulturową oraz złożonością¹⁰. Jest pozbawione wewnętrznego ładu i mało podatne na planowe oddziaływania reformatorskie¹¹. Ma charakter konsumpcyjny¹², z wyraźnym przewartościowaniem wartości i norm moralnych¹³. Motywacje członka społeczeństwa ponowoczesnego są zwykle egoistyczne, co spotyka się z aprobatą w przestrzeni publicznej i narracji społecznej¹⁴. Wyniki wielu badań pokazują, że postawy altruistyczne, prospołeczne zanikają – zwłaszcza wśród ludzi młodych. Ogólnej sytuacji nie poprawia fragmentaryzacja systemów moralnych i eklektyzm (przynależność do różnych grup o sprzecznych założeniach moralnych)¹⁵. Coraz częściej obserwować można przewagę

⁹ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/spoleczenstwo-ponowoczesne;3978373.html> (dostęp: 30.10.2022 r.); R. Fudala, *Płynna nowoczesność: czas zabawy i karnawału*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2014/4, s. 121–122.

¹⁰ M. Krajewski, *Incydenty. Badając gęste społeczeństwo*, „Studia Socjologiczne” 2016/2, s. 145–160.

¹¹ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ponowoczesna-teoria-spoleczna;3960342.html> (dostęp: 30.10.2022 r.). Zob. też J. Oniszczyk, *Ponowoczesność: państwo w ujęciu postnowoczesnym (kilka zagadnień szczegółowych)*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społ. Studia i Prace” 2012/1, s. 11–40; por. szerzej na ten temat M. Budyn-Kulik, *Aksjologiczne podstawy...*, s. 38–48.

¹² Ł. Iwasiński, *Społeczeństwo konsumpcyjne w ujęciu Zygmunta Baumana*, „Kultura i Społeczeństwo” 2015/4, s. 4–7; A. Płachciak, *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym” 2008/11(1), s. 194.

¹³ D. Walczak-Duraj, *Instytucjonalizacja i instrumentalizacja odpowiedzialności moralnej w społeczeństwie netokratycznym*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2012/40, s. 92.

¹⁴ K. Kiciński, *Egoizm i problem zachowań prospołecznych*, Warszawa 1978, s. 12–21; J. Mariański, *Moralność w procesie przemian*, Warszawa 1990, s. 157–159.

¹⁵ K. Kiciński, *Egoizm...*, s. 68–76; J. Mariański, *Moralność w procesie...*, s. 153–159; H. Świda-Ziemba, *Niektóre symptomy moralnej anomii społeczeństwa polskiego*, „Nauka” 2010/3, s. 68–70; M. Budyn-Kulik, *Aksjologiczne podstawy...*, s. 129–130.

motywacji endocentrycznej zachowań. Polega ona na tym, że przed popełnieniem czynu zabronionego powstrzymują człowieka jego przewidywane (negatywne) konsekwencje, czyli stwierdzenie, że bilans zysków i strat w takiej sytuacji jest dlań niekorzystny¹⁶.

Jednocześnie traktowanie dzieci w przestrzeni publicznej jest coraz bardziej niekonsekwentne, czemu towarzyszą również regulacje ustawowe. Przyznaje się bowiem dzieciom coraz więcej praw (do decydowania o sobie, do zabierania głosu w ważnych sprawach społecznych, do wpływania na zakres i formę edukacji itd.) i pod tym względem traktuje się je jak osoby dorosłe, natomiast w sferze obowiązków i ponoszenia odpowiedzialności za własne zachowanie miały do niedawna nadal status dziecka.

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich już od dawna nie przystawała do zmieniającej się rzeczywistości, a w ostatnich latach obowiązywania, z powodu znacznego ich przyspieszenia, rozbieżność ta stała się coraz większa. Powstaje pytanie, czy uchwalona niedawno ustawa 9.06.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹⁷ coś w tej mierze zmienia.

Wydaje się, że podstawowa zmiana polega na zaprzestaniu traktowania nieletniego jak nieodpowiedzialnego za swe zachowanie dziecka. Ustawodawca postrzega go jako odpowiedzialnego młodego człowieka. Widać to już w samym tytule ustawy. Poprzednia ustawa zatytułowana była „o postępowaniu w sprawach nieletnich”. Nieletni w tym ujęciu pozbawiony był podmiotowości, mowa była o postępowaniu w jego sprawie. Sugerowało to, że jakieś inne podmioty (organy) mają wyłączność na decydowanie o nieletnim, który w ten sposób sprowadzany jest do roli dziecka niemającego ponieść konsekwencji swego zachowania, co musiało się przekładać na jego łagodne traktowanie. Obowiązująca od 1.09.2022 r. ustawa wyraźnie akcentuje podmiotowość nieletniego, który traktowany jest przez ustawodawcę jako jednostka świadoma konsekwencji własnych zachowań. Ze względu na młody wiek może ona potrzebować pomocy w kształtowaniu zachowań akceptowanych społecznie oraz odpowiednich oddziaływań podejmowanych przez zewnętrzne podmioty (rodzina, społeczeństwo) na przebieg procesu socjalizacji. Te dwie kwestie zostały wyraźnie wskazane w tytule ustawy.

O zmianie podejścia ustawodawcy świadczą również cele ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, o których mowa w jej preambule. Pozornie są one ujęte podobnie jak w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich. Jednak przy dokładniejszej lekturze widać, że akcenty zostały położone zupełnie inaczej. Wyraźnie wskazany został punkt odniesie-

¹⁶ M. Budyn-Kulik, *Aksjologiczne podstawy...*, s. 131.

¹⁷ Dz.U. z 2022 r. poz. 1700 ze zm., dalej: u.w.r.n.

nia, w stosunku do którego oceniane ma być zachowanie nieletniego – chrześcijański system wartości i uniwersalne zasady etyki. Wybranie jako podstawy moralności religii może budzić *prima facie* wątpliwości w społeczeństwie ponowoczesnym, deklarującym się jako całkowicie neutralne światopoglądowo i religijnie¹⁸. Trzeba jednak pamiętać, że w polskim społeczeństwie nadal współistnieją dwa sprzeczne nurty: dość jednolity i spójny moralności chrześcijańskiej (niezależny od deklarowanej przynależności do Kościoła katolickiego) oraz moralności liberalnej – zsekularyzowanej, zróżnicowany wewnętrznie i niejednolity¹⁹. Takie ujęcie jest też spójne z Konstytucją RP²⁰, która odwołuje się w preambule do wartości zakorzenionych w kulturze chrześcijańskiej (dobro, prawda, sprawiedliwość, piękno)²¹. Jest ono uzasadnione również tym, że moralność w społeczeństwie ponowoczesnym jest zbyt zróżnicowana, aby znaleźć spójny system, wspólny poszczególnym nurtom. Kanon wartości wywodzących się z dekalogu stanowi pewien kanon wartości powszechnie znanych i w ogólnych zarysach uznawanych²². Ustawodawca dodatkowo „zobiektywizował” je, pisząc, że podstawę przyjętego systemu stanowią mają uniwersalne zasady etyki. Na tych samych zasadach opiera się polski

¹⁸ J. Mariański, *Kontrowersje wokół relacji religii i moralności. Tożsamość czy rozbieżność? Studium socjologiczne*, Toruń 2014, s. 95–106; M. Budyn-Kulik, *Aksjologiczne podstawy...*, s. 231–232.

¹⁹ K. Kiciński, *Świadomość moralna Polaków – główne tendencje* [w:] *Kręgi integracji i rodzaje tożsamości. Polska, Europa, świat*, red. W. Wesołowski, J. Włodarek, Warszawa 2005, s. 343–344; J. Mariański, *Rodzina polska na rozdrożu: kryzys czy transformacja wartości moralnych?* [w:] *Między nakazem a wyborem*, red. J. Baniak, Kraków 2012, s. 105.

²⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.). Zob. K. Szczucki, *Prawo karne jako instrument przeciwdziałania zachowaniom niemoralnym* [w:] *Wychowanie religijne i moralne*, red. M. Różański, R. Sztymmler, Olsztyn 2015, s. 171 i n.

²¹ K. Daniel, *Kontrowersje wokół wprowadzenia wartości chrześcijańskich do prawa* [w:] *Dynamika wartości w prawie*, red. K. Pałeczki, Kraków 1997, s. 157–207; M. Kulik, *O założeniach aksjologicznych kodeksu karnego z 1997 r.* [w:] *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017, s. 87–88; zob. także W. Łączkowski, *Granice kompetencji prawodawczych* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, s. 295–296; M. Grabowski, *O wartościach chrześcijańskich w konstytucji, prawie i w życiu*, „Znak” 1992/445, s. 99–105.

²² J. Mariański, *Moralność w kontekście...*, s. 129–130; I. Borowik, *Pluralizm jako cecha przemian religijnych w kontekście transformacji w Polsce* [w:] I. Borowik, T. Doktor, *Pluralizm religijny i moralny w Polsce*, Kraków 2001, s. 13–25; M. Budyn-Kulik, *Aksjologiczne podstawy...*, s. 229–236.